

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İzzet YILMAZ

DİN-SİYASET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İSLAMİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI:
AKDENİZ DAYANIŞMA PLATFORMU (ADAP) ÖRNEĞİ

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İzzet YILMAZ

DİN-SİYASET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İSLAMİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI:
AKDENİZ DAYANIŞMA PLATFORMU (ADAP) ÖRNEĞİ

Danışman

Doç. Dr. Bahset KARSLI

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

İzzet YILMAZ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ali Albayrak (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Bahset Karşlı (İmza)

Üye : Doç. Dr. Salih AYDEMİR (İmza)

Tez Başlığı: DİN-SİYASET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI:
AKDENİZ DAYANIŞMA PLATFORMU (ADAP) ÖRNEĞİ

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 29/06/2021

Mezuniyet Tarihi : 29/07/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında İslami Sivil Toplum Kuruluşları: Akdeniz Dayanışma Platformu (Adap) Örneği**” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

İzzet YILMAZ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	İzzet YILMAZ
Öğrenci Numarası	20165263013
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Bahset KARSLI
Tez Başlığı	Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında İslami Sivil Toplum Kuruluşları: Akdeniz Dayanışma Platformu (Adap) Örneği
Turnitin Ödev Numarası	1618636859

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 131 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 12/07/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 2.

alıntılar dahil % 5 'dir.

<p>Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:</p> <p>(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise; Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.</p> <p>() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;</p> <p>Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.</p>
--

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

12/07/2021

Doç. Dr. Bahset KARSLI

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN TEORİK TEMELLERİ VE ÇERÇEVESİ

1.1. Terim Olarak Sivil Toplum Kavramı	7
1.2. Sivil Toplumun Kavramsal Çerçevesi.....	8
1.2.1. Klasik Dönem	8
1.2.2. Modern Dönemde Sivil Toplum.....	10
1.2.3. Uluslararası Düzlemde Sivil Toplum	12
1.2.4. Osmanlı'da Sivil Toplum	13
1.2.5. Türkiye'deki İslami Sivil Toplum Kuruluşları.....	16
1.3. Din-Siyaset ve Sivil Toplum İlişkileri.....	18
1.4. İslamcı STK'ların Zihinsel Arka Planı Olarak İslamcılık	21

İKİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ DAYANIŞMA PLATFORMU ÖRNEĞİNDE DİN, DEVLET VE SİVİLLİK ÇÖZÜMLEMELERİ

2.1. Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) Nedir?	25
2.1.1. ADAP'ın Toplanma Zamanı ve Gündem Değerlendirmelerine Dair Genel İşleyiş Şekli	26
2.1.2. ADAP 'ta Bugüne Kadar Öne Çıkan Faaliyetler.....	27
2.1.3. Katılımcıların Bireysel Kanaatlerinde ADAP'ın Kurumsallaşmasına İlişkin Öznel Hikâyeleri	27
2.3. Katılımcıların ADAP'taki Kimliksel Temsilleri	36
2.3.1. Teorik ve İdeolojik Kimlik: ADAP 'ta İslamcı Kimlik.....	37
2.3.2. Kimliksel Geçişler/Kesişimler: Muhafazakâr, Muhafazakâr-Müslüman, Muhafazakâr-Mütedeyyin ve Muhafazakâr-Milliyetçi	39

2.3.3. Faaliyet Merkezli Kimliksel Söylemler.....	42
2.4. ADAP Üyelerinde Din-Siyaset Algılamaları	46
2.4.1. Din-Siyaset Tartışmalarının Riskli Zemini: Devlet ve Din İlişkileri	67
2.4.1.1. Din-Devlet İlişkilerinde 1990'lı Yıllar ve 28 Şubat Süreci.....	74
2.4.1.2. Din-Devlet İlişkilerinde AK Partili Yıllar, İslami Sivil Toplum Kuruluşları ve Devletle İlişkiler	83
2.4.1.3. İslamcı STK'ların Mali Kaynakları ve İktidar İlişkileri.....	100
2.4.1.4. ADAP Üyelerinin Devlet- Sivil Toplum İlişkileri Bağlamında Cari Devlet veya İktidar'a Bakışı.....	105
SONUÇ	122
KAYNAKÇA.....	125
EK 1- Yarı Yapılandırılmış Mülakat Metni.....	130
EK 2- Mülakat Yapılan Kişiler	132
ÖZGEÇMİŞ	134

KISALTMALAR LİSTESİ

ADAP	: Akdeniz Dayanışma Platformu
ADD	: Atatürkçü Düşünce Derneği
AGD	: Anadolu Gençlik Derneği
ANÇED	: Anadolu Çevre Eğitim Yardımlaşma Derneği.
ASDER	: Adaleti Savunanlar Derneği
FETÖ	: Fetullah Gülen Terör Örgütü
İHH	: İnsani Yardım Vakfı
İMH	: İnsan ve Medeniyet Hareketi
İYAK	: İnsani Yardım Arama Kurtarma ve Spor Kulübü Derneği
MANAD	: Manavgat Aile Derneği
MAZLUMDER	: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGV	: Milli Gençlik Vakfı
SDK	: Sivil Devlet Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
STÖ	: Sivil Toplum Örgütü
TGTV	: Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı
TÜRGEV	: Türkiye Gençlik ve Eğitime Hizmet Vakfı
TÜGVA	: Türkiye Gençlik Vakfı
TÜSES	: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
JAK	: Jandarma Arama Kurtarma
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
Hz.	: Hazreti

ÖZET

Her biri bağımsız bir konu olarak ve de dönemseller içeriklerle din ve siyaset konusunun oldukça zengin bir literatürü vardır. Buna karşılık bir ilişki zemininde din-siyaset ilişkisi, problematik boyutu ve ürettiği sosyal organizasyonu hem kadim hem de modern bir konudur. Özellikle modernite sürecinde dinin, sosyal hayat ve yönetim erkindeki etkinliğinin zayıflamasıyla birlikte bu problematik alan, daha da girift bir hal almış gözükmektedir. Bu karşılaştırmada kadim içerik, meşrulaştırma işleviyle irtibatlandırılmaktadır. Fakat din siyaset ilişkisinin bir mesele olarak en yoğun şekilde tartışılmasının ise modernite süreciyle ilgili olduğu unutulmamalıdır. Rönesans, reform, sanayi devrimi, modernite, aydınlanma, Fransız ihtilali gibi süreçlerin en temelde yer yer dini yoğunluğa sahip sosyal hayattaki köklü değişimlerle ilgili olduğu aşikârdır. Din ve siyaset ilişkisinin en yoğun tartışıldığı kavramsal set ise devlet, laiklik, sivil toplum, hilafet ve pozitif hukuktan oluşmaktadır. Modernite süreçleriyle birlikte hem devletin sosyal hayata olan etkisi hem de dinin siyasal alana müdahalesi tartışılırken sivil toplum örgütlenmeleri örneğinde İslamcılığın din merkezli toplumsal ve siyasal alana ilişkin talepleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Tezimiz kültürel veya siyasal tonlu İslamcılık paradigmasına sahip İslamcı sivil toplum kuruluşları örneğinde din ve siyaset ilişkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Antalya merkezli sivil toplum kuruluşlarından 24 farklı STK'nın bir araya gelerek oluşturdukları Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) kasti (amaçsal) örneklem olarak seçilmiştir. Platform çalışmalarına etkin katılan ve platformda karar verici pozisyonundaki üyelerinden 23 kişiyle yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle veri toplanmış ve elde edilen veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. İslamcı STK'lar olarak adlandırılan bu kuruluşlarda faaliyetlerinin içeriği, kimliksel tanımlamaları, devlet tasavvurları, mali kaynak temininde devletle ilişkileri, politik süreçlere ilişkin pozisyonları, laiklik ve hilafet algıları, 28 Şubat ve cari iktidarla ilişkileri bağlamında veriler toplanmıştır. Platform üyelerinin kimliksel beyanlarında İslamcılık, muhafazakârlık ve milliyetçilik kavramları ön plana çıktığı; kendi söylemlerini oluşturmada özgür olmayı hedeflemekle birlikte toplumsal gündem ve cari siyasal iktidarla örtüşebildikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Din-Siyaset, İslamcı STK, Akdeniz Dayanışma Platformu

SUMMARY

ISLAMIC NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION IN THE CONTEXT OF RELIGION-POLITICAL RELATIONS: THE SAMPLE OF THE AKDENİZ DAYANIŞAM PLATFORMU (ADAP)

There is a very rich literature on the subject of religion and politics, each as an independent subject and with periodic content. On the other hand, on the basis of relationality, the relationship between religion and politics is both an ancient and a modern issue with its problematic dimension and social organization produced by this relation. Especially in the process of modernity, with the weakening of the effectiveness of religion in social life and administrative power, this problematic area seems to have become even more complex. In this comparison, the ancient theme is associated with the function of legitimization. However, the most intense discussions regarding the relationship between religion and politics as an *issue* is related to the process of modernity. It is obvious that processes such as the Renaissance, reform, the industrial revolution, modernity, enlightenment, and the French Revolution are mainly related to the radical changes in social life, which have certain religious intensities. The conceptual set in which the relationship between religion and politics is discussed consists of mainly the concepts as the state, secularism, civil society, caliphate and positive law. Together with the periods of modernity, while both the impact of the state on social life and the intervention of religion into the political sphere have been discussed; under the sample of civil society organizations, it has been tried to be expressed the demands of Islamism regarding the religion-centered social and political sphere. Our thesis aims to analyze the relationship between religion and politics in the sample of Islamic non-governmental organizations having a cultural or political toned Islamism paradigm. The Mediterranean Solidarity Platform (ADAP), which was formed by 24 different NGOs centered in Antalya, was chosen as the purposive sampling. Data were collected with a semi-structured interview technique from 23 people who actively participated in the platform activities and were in the decision-making position of the platform, and the obtained data were analyzed descriptively. From these organizations, which are called Islamist NGOs, data were collected about the content of activities, identity definitions, state perceptions, relations with the state in the provision of financial resources, positions on political processes, perceptions of secularism and caliphate,

February 28 era, and relations with the current government. It's observed that the concepts of Islamism, conservatism and nationalism come to the fore in the identity statements of the platform members; and that platforms' discourses overlap with the current social agenda and political power while aiming to determine their own discourses independently.

Keywords: Civil Society, Religion-Politics, Islamist NGO, Mediterranean Solidarity Platform

ÖNSÖZ

Çalışmada Antalya merkezli 24 STK'dan oluşan Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) örneğinde kadim olduğu kadar modern bir problem olan sivillik, toplumsallık, din ve siyaset konusunun ele alınması hedeflenmiştir. Çalışmada öncelikle sivil toplum kavramının terim anlamı ve tarihsel serüveni verilmiştir. Sivil toplum özel mülkiyet, aile, birey ve site kavramları özelinde kökleri Aristoteles'e kadar götürülse de 17. ve 18. yüzyıl kavramıdır. Türkçeye Fransızcadan geçen kavramla en genel manada kastedilen devletten ve resmi otoriteden uzak yaşam alanı ve örgütlenme kastedilmektedir. Bu çerçevede çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan birinci bölümde sivil toplum kavramının alan yazındaki karşılığı örnekleme dair gönderimlerle kaleme alınmıştır.

Sivil toplum kavramının toplumsal hayatta örgütlenme formlarının başında ise Sivil Toplum Kuruluşları gelmektedir. Söz konusu yapıların kendilerine özgü söylemlere sahip olması ve toplumsal yapıda sivile ait alanlarda faaliyet göstermesi umulmaktadır. Fakat bu teorik çözümleme her zaman düzenli seyretmemiştir. Son derece çalkantılı süreç yaşanmış ve kamu otoritesiyle birbirlerinin alanına sirayet etme mücadelesine sahne olmuştur. Özellikle STK'ların ve cari iktidarların ideolojik zeminleri bu kavgayı körüklemiş gözükmektedir. Çalışma örneğimiz kendi ifadeleriyle İslami referanslı kuruluşlardan oluştuğu için iktidarla ilişkisinde din ve siyaset kuramsal alt yapısı kullanılmıştır. Bu çerçevede din ve siyaset konusuna birinci bölümde kavramsal olarak çok kısaca değinildikten sonra ikinci bölümde kapsam ve sınırlılığa gönderim anlamında literatür ve örneklemeden verilerle genişletilmeye çalışılmıştır. Yine örneklemin İslami referanslı STK olmaları dolayısıyla birinci bölümde İslamcılığın din ve siyaset ilişkin tasavvurundan bahsedilmiştir.

Din ve siyaset bağlamında İslami referanslı STK'ların eylem ve zihniyetlerini çözümlemek için oldukça verimli bir örneklem olan Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP), çalışmamızın ikinci kısmında ele alınmıştır. Kısaltması ADAP olan Akdeniz Dayanışma Platformu Antalya özelinde 24 farklı STK'nın bir çatı kuruluşu olarak faaliyet icra etmektedir. Her ne kadar yerel bir örgütlenme gibi gözükse de hem kendilerini tanımlamada kullandıkları söylemlerde hem de icra ettikleri faaliyetlerde evrensel nitelikte oldukları söylenebilir. Kendilerini tanımlarken ülke ve dünya barışı, hak ve özgürlükler, milli ve manevi değerler, kadın ve aile gibi kavramlara çokça yer vermeleri onların evrensel sorunlara ilişkin ilgilerini de

göstermektedir. Ülkeye ve evrensele ait söylem ise kaçınılmaz olarak toplumsal ve siyasal alana yönelik düşünce ve faaliyet üretmekle sonuçlandığı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Antalya merkezli platform (ADAP) örneğinde hem kadime hem de modern probleme denk gelen din-siyaset sorunu analiz edilmiştir. Böylesi bir konun ele alınışında sistemli olma adına bazı kategoriler oluşturulmuştur. Bunlar: katılımcıların öznel dünyası, kimliksel tanımlamaları, teorik anlamda siyaset algıları, devlet tasavvurları, 28 Şubat algıları, cari iktidar tasavvurları ve mali kaynaklar teminleridir. Yarı yapılandırılmış mülakatla veri toplanmış ve örneklemin kendi öznel tanımlamaları merkeze alınmıştır.

Din sosyolojisi alanında sivil toplum kuruluşları üzerine az sayıda çalışma yapıldığına şahit olmaktayız. Diğer taraftan din ve siyaset bağlamında sivil toplum kuruluşları üzerine yapılmış çalışmanın çok daha az olması konuyu tercih etme ve çalışma azmimizi motive etmiştir. Bu yönüyle kuram, yöntem, örneklem ve içerik itibarıyla alana mütevazı bir katkı yapacağına yönelik inancımızdan dolayı kendimizi bahtiyar addediyoruz.

Konu seçimi, yöntem ve yazım sürecinde sabrını ve ilgisini esirgemeyen değerli danışmanın Doç. Dr. Bahset Karşlı beyefendiye, görüş ve önerileriyle tezime yön veren Doç. Dr. Ali Albayrak hocama, akademik ve insani katkıları için Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimlerinin kıymetli öğretim üyelerine, mülakat esnasında açık yüreklilikle fikirlerini paylaşan ve bu tezin ortaya çıkmasında büyük katkılara sahip Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) üyelerine, engin sabrı dolayısıyla eşim Vaize Fatma Yılmaz Hanımefendiye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İzzet YILMAZ

Antalya, 2021

GİRİŞ

Konu ve Problem

İnsanlık tarihinin en eski sosyal organizasyonu olan siyaset ve din ilişkisi birbirlerine etki boyutu, ayrışma noktaları, otoriteye kaynaklık oluşturması, kamusal-özel alan, laiklik, aydınlanma, cumhuriyet, hilafet gibi başlıklarla incelenegelmiştir. Yine din ve siyaset ilişkisi devlet modellemeleri, kamusal özel karşılaştırmaları, kimliksel ve toplumsal talepleri, gündelik hayat sosyolojisi, otoritenin kullanım yetkileri, modern dönemde sekülerlik, dinin yetki alanının daraltılması şeklinde geniş içeriklere sahip kuramsallığa tekabül etmektedir. Modernite süreciyle din-siyaset ilişkisi ontolojik ve epistemolojik zeminde çok daha girift hal almıştır. Bu anlamda Batı düşünce tarihinde cereyan eden Rönesans, reform, sanayi devrimi, endüstrileşme, Aydınlanma, Fransız İhtilali gibi tarihsel süreçler, dinin kamusal ve epistemik alandan çekilmesi aşamalarına tekabül etmekte olup dinin bir *mesele* şeklinde konumlandırılması olarak okunabilmektedir. Bu anlamda kadim dönemde dinle siyasalın görece ortak hareket etmeleri olağan iken modernleşme sürecinde kesişim alanları daha çok farklılaşmaya; konu özelinde ise yer yer çatışmaya evrilmiştir (Gordon, 2015: 35-51).

Çalışma özelinde din-siyaset ilişkisi, devlet-birey, devlet-özgürlük, kamu otoritesi-özel alan gibi sivil toplum tasavvurunun yani kamusal alanla özele ilişkin vurgunun yapıldığı kontekste tartışılmıştır. Yani odaklanan nokta toplumsal hayata tekabül eden ve görece bağımsız toplum yapılanmasını hedefleyen sivillik/sivil toplum kuruluşlarının devlet/kamu otoritesiyle ilişkisinin analizi üzerindedir. Aydınlanma, laiklik tartışmaları bağlamında modern dönem toplum ve devlet yapılanmasının zamansal aralığına ilişkin konu olduğu aşikârdır.

Din ve devlet ilişkisinin modern problematik zeminine gelene kadar din ve devlet ilişkisi ilk çağlara kadar götürülmekte ve görece toplum ortak noktasında bu ilişki olağan kabul edilmiştir. İlk çağlardan itibaren iktidar erki kutsala dayandırılmak suretiyle yapılmıştır. Eski Mısır ve Roma bunun en tipik örnekleridir. Yönetene itaat, kutsala itaatle eş değerde görülmüş, yönetimdeki oluşum din olgusuyla birleşerek kutsal devlet tipolojilerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Uslu, 2004: 235-250). Din ve devletin böylesi bir zeminde ortak alan üretmeleri hem dinin hem de devletin toplum organizasyonu şeklindeki ontolojik zemininden dolayı kaçınılmaz gözükmektedir. Bilindiği üzere özsel, işlevsel veya politetik kategorilerin hangisinde tasnif edilse de şu aşikârdır ki, din insanlık tarihinin ilk zamanından beri var olan bir olgudur. Dinin teorik (akide), pratik (ibadet) ve sosyolojik (cemaat/toplum) boyutları önemli bileşenleridir (Günay, 2017: 222-226). Diğer taraftan en basit anlamıyla siyaset kelimesi ise

devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş ve anlayış şeklinde tarif edilmektedir <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 05.06.2021). Devlet veya yönetme pratiğinde toplumsallığı besleyen kaynakların modernite öncesinde çok da ayrışmaması olağan kabul edilebilir. İlk çağlardan modern döneme kadar geçen sürede din-devlet ilişkileri, toplumun medeniyet ve kültürel gelişimini etkileyerek, siyasal bir değişime yol açmıştır. Böylece devlet yapılarında köklü nitelik değişiklikleri birbirinden farklı yönetimleri ortaya çıkarmıştır. Zamanla hukuk kuralları din kurallarından ayrılmış, toplumun ve çağın ihtiyaçlarına uygun devlet sistemleri oluşmuş, din ile siyaset arasında bir farklılaşma meydana gelmiştir (Uslu, 2004: 235-250).

Modernite sürecinde devletin yönetiminin siyasal aklında dinin gerekliliği veya devletin pratik uygulamalarında din kurallarının etkisinin olup olmadığı noktasında tartışılması yoğunlaşmıştır. 18. yüzyıl tartışmalarına atıf anlamında Calvin, Luther, Bossuet gibi ilahiyatçılara göre *devletin dinden bağımsız bir varlığı yoktur ve devlet dinden neşet eden ilkeler ve normlar uyarınca hayat bulan bir kurumdur* ifadeleri önemli görülmektedir. Yani devlet bir kilise devletidir ve siyasal iktidara yani devlete karşı çıkmak adeta Tanrıya karşı çıkmakla eş anlamlıdır. Bu tecrübenin Hristiyan dünyada Yahudi ve İslam dünyasına göre daha erken olduğu ve metin-toplum ilişkisi bağlamında görece daha sonuç alınabildiği de unutulmamalıdır. Diğer taraftan Machivelli, Hobbes, Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürler siyaset-din ilişkisinin gerekliliğine inanmakla birlikte; siyasetin din üzerindeki üstünlüğünü savunmaktadırlar. Machivelli'e göre gerekli olan bir devlet dinidir; Hobbes'a göre din sadece insanlara değil topluma ve bilhassa devlete de lazımdır; Rousseau'ya göre de iyi bir yurttaş, sadık bir vatandaş oluşturabilmek için sivil bir dine ihtiyaç vardır; J. Locke'e göre de din ile siyasetin ayrılması ve kilisenin devletin karşısında bağımsız kalması gerekir; Tocquevilli'ye göre, devlet din konusunda yetkisizdir ve dinin özgürleştirilmesi ve özerk bir alana sahip olması gerekmektedir. Bu da demokrasinin gereğidir (Köktaş, 1997: 42-43).

Din ve siyasal ilişkisinde önemli bir kavram ise sivillik, yani sivil toplumdan hareketle sivil toplum örgütlenmeleridir. Üzerinde ittifak edilen bir tanımlanması olmamakla birlikte sivil toplum kavramı Türkçe'ye Fransızcadan geçmiş, Batıdaki medeniyet/şehirlilik sürecine göndermeler taşıyan sivil terimine dayanmaktadır (Sunar, 2018: 1). Bu anlamda sivil toplum kavramı, 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'sının toplum yapısındaki iktisadi ve siyasal değişimlerine paralel olarak gelişen yani iktisadi anlamda sanayi toplumu ve kapitalizm; siyasal anlamda İngiliz, Fransız devrimlerinin etkileri ile 'birey', 'vatandaş', 'hükümet', 'medeni hukuk' gibi şehir/şehirlileşme ve aynı şekilde modern dünyada öne çıkan, sermaye birikimi, pazar ekonomisi, serbest rekabet ve sınırlı Devlet'e ilişkin içerikler taşımaktadır (Çaha, 2012: 99). Bu

anlamda Batı'da devletin sınırlandırılması anlamında tarihsel sürece denk gelen sivil toplum yapıları İslam toplumları özelinde mümkün olup olmayacağı dikkat çeken bir karşılaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akdeniz Dayanışma Platformunun (ADAP) İslam referansına gönderimler içeren çözümlememiz Şerif Mardin'in yapmış olduğu çözümleme ile örtüşmektedir. Şerif Mardin, sivil toplum çözümlemesinde Batı ve İslam Toplulukları üzerine yaptığı karşılaştırmada; yine sivil toplumun neden Batıyla ilgili olup doğu toplumlarıyla daha özeldir İslam toplumlarıyla irtibatlandırılmayacağını her iki toplumun *telos*'una bunun da altında yatan *insan tasavvuruna* bağlamaktadır. Batı telos'unda insan tasavvuru temelde *insanı yeni hipotezler geliştiren, onları sürekli test eden, eleştiriye ve kendini ve çevresini yeniden inşa etmeye her zaman açık olan aktif bir manipülatör olarak gören bir pragmatizm'e dayanmaktadır* (Mardin, 1995; Gencoğlu Onbaşı, 2013: 43-69). Mardin, şehirlerin yükselişi, haklar ve hürriyetler temelinde izah ettiği sivil toplum kavramını Batı telos'una dayandırmakta ve bu telos'un İslam toplumlarında olmadığını onun özünde yatan insan anlayışı/tasavvuruyla açıklamaktadır. Bu çerçevede müslümanların insan tasavvuru: Birinci seviyede "müslüman sadece Kuran tarafından belirlenmiş olan siyasal yükümlülüklerle riayet etmekle sorumlu tutulurken, İkinci seviyede Kuran yorumlarının da Kuran'a eşdeğer olarak kabul etmesi gerekliliği kabul edilmektedir. Üçüncü aşamada ise her iki sistem de kendini tartışılmaz biçimde kabul ettirmeye muktedir olamaması sonucu Müslüman düşüncenin adaletli bir yöneticinin himayesinde oluşturulacak olan bir toplumsal denge ideali haline dönüştüğü ifade edilmektedir (Mardin, 1995: 285; Mardin, 2006).

Mardin'e göre Müslüman rüyasının (telos) iki ayırt edici özelliği bulunmaktadır. Birincisi müslüman tasavvurda liderin karizmatik otoritesinin hukukun belirleyiciliğinden ve yasal pratiklerin rasyonelleşmesinden önde tutulmasıdır. İkincisi müslüman düşünce dünyasının sahip olduğu insan, insanlık çerçevesindeki zengin içeriğe rağmen, insanın kendi tarihini kendisinin yapması suretiyle insanın tedrici gelişim ve mükemmelleşmesine dair bir anlayışın benimsenmesini engellemekte olduğunu düşünmektedir (Mardin, 1995: 286).

Karizmatik-hukuki lider merkezli toplum tipolojisinin sivil toplum tasavvuru analiz eden bu çözümleme, bu topraklarda sivil toplum pratiğinin düşünsel dünyasını, mümkünliğini, zorluklarını göstermektedir. Bu tartışma zemininde dinin toplumsal ve teknolojik gelişmelerde sorumlu tutulması, dini daha siyasal perspektifte ve de yeniden yorumlama anlamında *İslamcılık* düşüncesi, geç kalmışlığı aşma ve benzer yapılanmalarda sorunu çözmeyi hedeflemiştir. Şerif Mardin'in lider merkezli toplum tasavvuru çözümlemesi

ve soruna İslam referanslı siyasal tasavvur olarak *İslamcılık* düşüncesi, örneklemimizin zihinsel, ideolojik, siyasal beslenme kaynağı olarak düşünülmektedir. 28 Şubat dönemi algılarıyla cari iktidar algılarının karşılaştırılmasında; laiklik ve hilafet tartışmalarında, kendilerinin kimliksel tanımlamaları ve kimliksel geçişlerin dönemsel yansımalarında; sivil toplum kuruluşlarının mali kaynak problemlerinde bu düşünsel yapının izdüşümleri gözlemlenmiştir.

Din-siyaset bağlamında Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) analizi şu problem cümleleri ışığında çözümlenmiştir.

- Akdeniz Dayanışma Platformunun (ADAP) düşünsel arka planında İslamcılık düşüncesinin, din-siyaset tasavvuruna nasıl bir etkisi vardır?
- Din ve devlet tartışmalarındaki sivil toplum tasavvurunun sivil toplum kuruluşlarının felsefesinde nasıl izdüşüme sebep olmuştur?
- Platformun üyelerinin öznel hikâyelerinde İslamcılık düşüncesinin ve siyasal atmosfer dolayısıyla yaşadıkları sorunların nasıl bir etkisi söz konusudur?
- Platform üyelerinin kimliksel tanımları ve bu tanımlamalardaki kimliksel geçişlerin düşünsel ve dönemsel etkisi nasıldır, ne gibi etkileri vardır?
- Kimliksel tanımlamalarda kullanılan ideolojik ve zihinsel arka planın sivil toplum kuruluşlarındaki faaliyetlere nasıl etkisi olmuştur?
- Sivil bir söylem geliştirmede kuruluşların mali kaynak problemlerinin nasıl bir etkisi vardır?
- Din ve devlet tartışmalarındaki laiklik, hilafet, İslami devlet gibi algılarında dönemsel iktidarların iz düşümleri nelerdir?
- Yerel platform olmalarına rağmen evrensel bir retoriğe sahip olmalarında felsefi ve teknolojik gereklerin etkisi var mıdır?

Çalışma yöntemine uygun olarak kaleme alınan bu sorular aynı zamanda din-siyaset, din-devlet ve sivil toplum kuruluşları-otorite karşılaştırmalarının problematik yönünü de ifade etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın en temel amacını, 24 farklı sivil toplum kuruluşunun bir araya gelerek teşekkül ettirdikleri Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) örneğinde İslamcı STK'ların din, siyaset, kimlik, toplumsallık algılarını analiz etmek oluşturmaktadır. Bu temel amacın yanında bazı spesifik alt amaçlar ise şu şekilde sıralanmıştır:

- Akdeniz Dayanışma Platformunun (ADAP) öznel kimlik algılarında din-siyaset karşılaştırmalarının problematik iz düşümlerini keşfetmek,
- Beyan edilen kimlik algılarının dini, ideolojik, siyasal kesişim noktalarının iktidar süreçleriyle irtibat noktalarını belirlemek,
- Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) üyelerinin farklı iktidar süreçleri özelinde değişen din-siyaset algılarını analiz etmek,
- Din-devlet ilişkisinin problematik kavramları olan laiklik ve hilafet algılarının zihinsel arka planını keşfetmek,
- Üyeler arası söylem ve eylem farklılaşmasında İslamcılık kavramının değişme dinamiğini yakalayabilmek,
- Pratik ve ideal düzlemle sivil toplum kuruluşlarının sorunlarını, imkânlarını ve özgül söylem geliştirmede din ve devletin etki düzeylerini tartışmak,
- Sivil toplum kuruluşlarının mali kaynak problemlerinin kamu otoritesi ve sivil toplum kuruluşları arasında ürettiği sosyal sermayeyi analiz etmek ve değişen iktidar süreçlerinde bu problemin etki düzeylerini kıyaslayabilmek.

Belirtilen ana amaç ve alt amaçlar, konunun literatürüyle irtibatlandırılmış ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle toplanan verilerin anlayıcı sosyolojik yaklaşımla kavramsallaştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem, Kapsam ve Sınırlılık

Araştırmaların neyi ölçmek veya incelediği kapsamını oluştururken araştırmada yapılacak çıkarsamaların sınırlarının önceden belirlenmesi ise çalışmanın sınırlarını/ çerçevesini oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek: 2016: 240). Çalışmamızın kapsamını Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) örnekleminde İslamcı sivil toplum kuruluşlarının din-siyaset ilişkisini analiz etmektir. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle toplanan veriler, söz konusu platformda etkin görev yapanlardan ve karar süreçlerinde yetki sahiplerinden elde edilmiştir. Çalışmanın literatür kısmında kaleme alınmış sivil toplum, din-siyaset ve İslamcılık başlıkları, Akdeniz Dayanışma Platformunun (ADAP) siyasala, topluma, devlete yönelik zihniyetine alt yapı olacak şekilde kapsamlaştırılmıştır. İkinci bölüm ise mülakat metnindeki konuların analizi ve bu konuların ilgili literatürle ilişkisi bağlamında kapsama sokulmuştur.

Çalışmanın sınırlarını ise 24 farklı sivil toplum kuruluşundan oluşan Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) üyelerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle toplanan sorulara verdikleri cevapları ve mülakat yapılan Şubat-Mayıs 2020 zaman aralığı oluşturmaktadır. Literatürdeki din-siyaset problematiğinin yansıdığı hususlardan ve örneklemin

gözlemlenen sosyal faaliyetlerden ve söylemlerinden hareketle geliştirilen çalışmanın problemleri, yorumları sınırlandırmıştır. Birinci bölümde ele alınan sivil toplum, din-siyaset ve İslamcılık başlıkları ikinci bölümde örneklemeden toplanan verilere alt yapı olacak şekilde sınırlandırılmıştır. İkinci bölümde ise konular, yöntemsel yansıma dolasıyla da katılımcıların beyanları esas alınarak kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde Akdeniz Dayanışma Platformunun (ADAP) kuruluş felsefelerini de yansıtan maddeleri, kuruluşla ilgili sınırlandırmayı üretmiştir.

Çalışma nitel paradigmaya dayalı yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle verilerin toplandığı yönetime sahiptir. Çalışmanın örnekleme ise 24 farklı sivil toplum kuruluşlardan oluşan Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) temsilcilerinden amaçlı örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. ADAP ve ADAP 'ta temsil ettikleri STK'larda etkin görev yapan, karar alıcı yetkiye sahip olan veya STK'ların kendilerini temsil edebilecekleri belirtilen 23 platform üyesinden veri toplanmış ve betimsel analize tabi tutulmuştur. Mülakat yapmayı kabul etmeyenler zorlanmamış ve kabul etmeme gerekçeleri de din-siyaset ilişkisi açısından; İslami STK'larda ifade özgürlüğü açısından önemli bir veri olarak gözlemlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN TEORİK TEMELLERİ VE ÇERÇEVESİ

1.1. Terim Olarak Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum kavramı Türkçe'ye Fransızcadan geçen, etimolojik menşei bakımından batıdaki medeniyet/şehirlilik sürecine göndermeler taşıyan sivil terimine dayanmaktadır (Sunar, 2018: 1). Sivil toplum kavramı, 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'sının toplum yapısındaki iktisadi ve siyasal değişimlerine paralel olarak gelişen yani iktisadi anlamda sanayi toplumu ve kapitalizm; siyasal anlamda İngiliz, Fransız devrimlerinin etkileri ile 'birey', 'vatandaş', 'hükümet', 'medenî hukuk' gibi şehre/şehirlileşmeye ve aynı şekilde modern dünyada öne çıkan, sermaye birikimine, pazar ekonomisine, serbest rekabete, sınırlı Devlet'e ilişkin içerikler taşımaktadır (Çaha, 2012: 99). Yine İngilizce-Türkçe sözlükte sivil teriminin vatandaşlarla ilgili hükümete ait, millî, sivil, ferdi, bireysel, mülki; inşaat işlerine ait: medenî, uygar, nazik, kibar; medenî hukukla ilgili olan sıfat anlamları sivil toplum kavramının kaynağına dair ipuçları vermektedir (Yeni Şafak, 2008: 87). Sivil teriminin Türkçe sözlükte ise yukarıda aktardığımız içeriklerden anlamlar taşımakla beraber bazı farklılıklar içermekte olup Türkiye'nin yerel şartlarına işaret ettiği görülmektedir. Türkçe sözlükte sivil kelimesine "askeri olmayan, mülki, üniforma dışı kıyafet, üniformasız" manaları verilmesi veya bu manaların öne çıkarılması dikkat çekiyor (Doğan, 1988: 1001). Güler Eren'in (1997), sivil toplumu "kırk yıllık darbelerin vicdanlarda bıraktığı anti militarist sesler" şeklinde ifade ederek sivil toplumun askeri yönetim karşıtlığı özelliğinin başat anlam olarak öne çıkarılması da aynı bağlamda değerlendirmek mümkündür. Türkçe sözlük ve sivil toplum değerlendirilmelerinde sivil teriminin İngilizce ve Fransızcadan Türkçeye yapılan çevirilerdeki şehir ve şehirlleşme, medeniyetle ilgili manaların öne çıkarılmaması bu manaların göz ardı edildiği anlamına gelmez, ulusal şartlarda yaşanan darbeler ve darbe anlayışına olan tepkilerden faydalanarak sivilleşmeye olan ilginin toplumsallaşması için popüler bir yönelim olarak değerlendirilebilir.

Sivil toplum kavramı, sosyoloji sözlüğünde birçok anlama geldiği için doğrudan bir tanımlamadan ziyade birtakım anahtar özelliklerine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda terim, kamusal yaşama, aile ve devletin yanında konumlanmasına ve hukukun egemenliğine göndermeler taşımaktadır. Yine sözlükte bu kavram akla geldiğinde "çoğu otoritenin bu çerçevede; gönüllü dernekler, kitle iletişim araçları, mesleki dernekler, sendikalar vb. kuruluşlardaki kamusal katılım alanına" işaret ettiğine vurgu yapılıyor (Marshall, 1999: 662).

Felsefe sözlüğünde ise sivil toplum kavramının yönetim biçimine, devlet veya siyasal otoritenin sivil toplumla ilişki boyutuna işaret edilmektedir; “siyasi otoritenin baskısından nispeten uzak olan toplum modeli; kuruluşu birtakım haklar elde etme çabasına bağlı olan demokratik yapı; toplumun kendi kendini devletin kurumlarından bağımsız olarak yönlendirmesi” gibi özelliklerine dikkat çekilmiştir (Cevizci, 2000: 852).

Sivil toplum terimi zamana, mekâna, şartlara göre farklılıklar içermekle beraber demokratik yapı ve hukukun üstünlüğü ortak paydasında bireyin iktisadi/mülki, siyasi, kültürel, inanç, insan hak ve özgürlüklerine dair, devletin ya da siyasal otoritenin dışında kendi iradesiyle örgütlenerek oluşturdukları toplum ve toplumsal kuruluşların tümünü kapsayan bir terim olarak değerlendirilmek mümkün görülmektedir.

Sivil ve sivil toplum kavramlarını sözlüklerde işaret edilen anlamlarından sonra kavramsal olarak klasik ve modern dönem değerlendirmelerine literatürdeki karşılıklarından aktarımlarla bir kavramsal çerçeve oluşturulacak; Osmanlı’da ve Türkiye’de sivil toplum kavramını ve bu kavramın içeriği değerlendirildikten sonra ADAP örneğinden hareketle sivil toplum iktidar ilişkisi analiz edilecektir.

1.2. Sivil Toplumun Kavramsal Çerçevesi

1.2.1. Klasik Dönem

Sivil toplumun kavramsal kökleri MÖ 384’te doğmuş olan Aristoteles’e kadar götürülüyor. Aristoteles, “politika” adlı eserinde özel mülkiyet, aile ve kölelik konularını ele almıştır. “İnsan tabii olarak toplumsal bir hayvandır ve insan tabiatının kendisine bahşettiği istidatları ancak toplum içinde ve onun sayesinde geliştirebilir” der. Yine Aristoteles insanın toplumsal boyutunu açıklamak için “yalnız olan insanın, insanlık yetilerini muhafaza etmesi için bir tanrı olmak gerekir, fakat tanrı olmadığına göre, yalnızlık içinde bir hayvan haline geleceğini belirtir”. Hatta toplumsal yaşamın ilk basamağını aile olarak gören Aristoteles “ailenin de tek başına insanın, insanlık yetilerini geliştirmeye yeterli olmadığını”, birkaç ailenin bir araya gelerek meydana getirdiği köyün daha gelişmiş toplum arz ettiğini, bunun da yetersizliğini ve daha gelişmiş olan insanın bütün çeşitli istidatlar ve potansiyelini geliştireceği, yeteri kadar geniş bir toplum olan “site” ya da “devletin” gerekliliğini anlatır. Başka bir ifadeyle Aristoteles, bireyin birey olarak yaşamsal zorluklarını açıklarken, bireyin birey olarak kalması halinde kendisini geliştiremeyeceğini vurgular. Birey haklarının, özel mülkiyet haklarının, ailenin gerekliliğini savunan Aristoteles insanın tam gelişimini sağlayabilmesi için toplumsal yaşamın gerekliliğini anlatır. Toplumsal yaşam için birey, aile, ailelerden oluşan “köy” ve nihai

olarak toplumların birleşmesiyle “devletin oluşması bireyin kendi istidatlarını gerçekleştirme ve gelişimi için gerekli görmektedir. Ona “birey”, “aile”, “toplum”, “devlet” ilişkisi ve özelliklerini açıklamaktadır. Aristoteles’in felsefesinde toplum ve devletin karşılığı veya muhalifliği söz konusu değildir, hatta Fuat Keyman’ın ifade ettiği dostluk, dayanışma içinde birlikte hareket etmek de söz konusu değildir çünkü bu ilişkiler için ayrı iki yapının olması gerekir. Halbuki Aristoteles’de ‘devlet’ toplumun değişim ve gelişimiyle ulaştığı ‘komplike sistemin’ yeni adıdır. Aynı referans kapsamında Aristoteles’in üç yönetim biçimiyle; monarşi, aristokrasi ve demokrasiyle ilgilendiği; tek adamda tüm yetkilerin/iktidarın toplanması monarşi, tüm iktidarın dar bir grup vatandaşta toplandığı aristokrasi ve bütün vatandaşların iradesinden doğan iktidarların demokratik yönetim biçimi; bu rejimlerin soysuzlaşmasıyla tiranlık, oligarşi ve demagoji oluşacağı, burada tek kıstasın; etik/ahlaksal yaklaşım olduğu aktarılmaktadır (Mosca, 2019: 38-46).

Sivil toplum terimi Adam Ferguson’dan aktarımla, günümüzdeki anlamıyla kullanımı; İÖ. 1. yüzyılda Cicero’nun terime yüklediği anlamları; kentleşme, yasallaşma ve uygar siyasal hayat vurgularını da içerecek şekilde 1400’lü yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. “Terim, uygarlık ve kentsellik, yurttaşıl katılım (sivil yasalar uyarınca yaşama ve yönetilme), sivil yaşam, ticari ve sanatlara ilişkin çağrışımları” içeriyor. Adam Ferguson’a göre 1400’lerde sivil toplum bugün kullanılan hükümet dışı, devlet dışı oluşumlar, iktisadi ve toplumsal düzenlemeler anlamında değil, siyasal topluma eş anlamda kullanılmaktadır (Miller vd., 1994: 288).

Ömer Dinçer’e, (2017: 94-111) göre ilk dönem sivil toplum anlayışı Aristoteles’e atfen; yaşamaktan daha iyi yaşama geçmek için bir araya gelen ailelerin oluşturduğu ‘köy’, köylerin bir araya gelerek oluşturduğu site ya da devlet, doğal son topluluk olarak değerlendirilmektedir; yani kent devletinin doğasında bir amaç olduğunu, bu amacın; “iyi yaşamak, insan, ev, aile, kısaca her şey” demek olduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle, “İnsan kendi doğasına (topluma/devlete) ulaşmak ister, nihai amaç iyi olmak, kendi kendine yetmek ve yetkinliktir”.

İlk dönem olarak özetlenen Aristoteles’ten orta çağ sonuna kadar olan dönemi Fuat Keyman 1200’lü, 1300’lü yıllardan başlatıyor ve 1970’li yıllara kadar götürerek bu süreç içinde hep bir sivil toplum fikrinin olduğunu fakat bunun bugün anladığımız anlamda sivil toplum olmadığını ifade ediyor. Ayrıca Keyman, ilk dönemdeki sivil toplum anlayışını, “dostluk, ortaklık, beraber hareket etme ve bu biçimde çevreyi değiştirme” şeklinde ifade ediyor (Keyman, 2004).

Literatürde ilk dönem olarak aktarılmaya çalışılan, Aristoteles'ten başlayarak 18. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemdeki sivil toplum terimi yaklaşımlarını John Keane (1993: 47) de şöyle özetliyor: “Mensuplarını kendi yasalarının nüfuzu altına sokan, böylelikle de barışçı düzeni ve iyi yönetimi sağlama bağlayan, bir siyasal birliktelik”. Başka bir deyişle sivil toplum, Aristoteles'in; diğer bütün toplumları masseden ve onlara egemen olan toplum yani ‘polis’ düşüncesinden Cicero'nun ‘societas civilis’ (Sivil Toplum) fikrinden modern doğal hukuka doğru gelişen eski Avrupa geleneğindeki sivil toplumdur ve devlet ile eş anlamda kullanılmıştır.

Sivil toplum ve devlet ilişkisi 18. yüzyıla kadar Aristo düşüncesi paralelinde süregelen klasik çerçevededir. Klasik çerçeveden kastımız, toplum ile devletin nihayetinde aynı anlamda kullanıldığı döneme işaretir

1.2.2. Modern Dönemde Sivil Toplum

Keane'e göre (1993: 48-49) de 1750-1850 arası sivil toplum farklı boyutlarıyla tartışıldığı ve 19. yüzyıl başları sivil toplum-devlet ve din-devlet ayrışmasının başladığı dönemdir. Modern dönemde sivil toplum kuruluşlarının öne çıkması nedeni, sivil toplumun etkinlik ve etkililik oluşturmada vurucu gücü olma özelliği taşımasındadır. Yine modern dönem, neoliberal siyasal tartışmalardaki zayıflatılmış veya küçültülmüş devlet, güçlü sivil toplum düşüncelerinin ikame edilebilme araçları olarak sivil toplum kuruluşlarını en önemli aktörler olarak öne çıkmaktadırlar. Hal böyle olunca STK'ların kendi başına bir gerçeklik olmaktan öteye toplumun kamusal, yarı kamusal ve uluslararası tüm iç ve dış ilişkilerini kapsayan nitelikte olmaları STK'ların kurumsallaşmalarını zorunlu kılmıştır. Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (2001), STK'ları modern dönem şartlarında anlamlandırma bilmek için analiz düzeyleri, özellik ve tipolojisi, amaçları, yapısı, işlevleri ve geleceği üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Analiz düzeyinde; STK'ların amaçları doğrultusunda gönüllü olarak yöneldikleri hedefleri, amaçsal eylemlerindeki toplumsal bilinç düzeyleri ve eylemsel olarak gerçekleşen toplumsal işlev düzeyleri bakımından incelenmiştir.

Sivil toplumun ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik ilişkilerinin kamusal ve yarı kamusal alanlarla olumlu veya olumsuz yönleriyle gerçekleştirildiği tüzel kişilikler, STK'lardır. Batıda STK'lar kendi kalkınmaları, kendi faaliyetleri dışındaki örgütlenmeleri destekleme amaçlı ve özellikte, mali yardım, kamuoyu bilgilendirme ve eğitimi destekleme gibi alanlarda faaliyet yapmışlardır. STK'ların bu özellikleri yanında tipolojik olarak da kurumsal dayanakları, faaliyet tipleri ve coğrafi kökenlerine göre sınıflandırılmışlardır. STK'ların benzeri

özelliklerle modern anlamda ortaya çıkışları ikinci dünya savaşından sora ABD'nin öncülüğünde kalkınma amaçlı az gelişmiş ülkelere yardım kuruluşları şeklindedir. Bu sayede kuzey toplumundan güney toplumuna geçişler sağlanmıştır. Hükümetlerin hedeflerini gerçekleştirmek için sivil toplum örgütleriyle iş birliğini tercih ettikleri görülmüştür. Kısa sürede başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri de ekonomik toparlanmaları sonrası misyonerlik faaliyetleri için kiliseler aracılığıyla üçüncü dünya ülkelerinde faaliyetler yapmaya başlamıştır ve bunlar devlet fonlarıyla desteklenmiştir. 1960'lı yılların soğuk savaş mantığı, ülkelerin hedeflerine ulaşmada aracı kurum olarak sivil toplum örgütleri üzerinden çalıştıkları görülmektedir. 1975 sonrası soğuk savaş döneminin son bulması ve burjuvazinin sahip olduğu yeni teknolojik imkanlar sayesinde ekonomik amaçlı tek kutuplu dünya hedeflerini gerçekleştirme arçsalı, aracı kurumları olarak STK'lar kalkınma veya kalkındırma söylemi kapsamında etkin bir şekilde kullanılmıştır. Yapısal uyum programları adı altında gerçekleştirilen uygulamaların kazananları zayıf sınıflar olmaktan uzak olup bizatihi burjuvazi olmuştur. STK'ların toplum ile kamusal alan arasında üstlendiği rol önemli bir toplumsal gerçeklik olarak var olmalarını sağlamıştır. Sivil toplum kuruluşları yapısal özellikleri açısından bakıldığı zaman bu kuruluşlarının personel yapıları, örgütlenme biçimleri, ideolojik/fikri yapıları ve mali yapıları açısından değerlendirilmeleri öncelikli alt başlıklar olarak tercih edilmiştir. Yapısal olarak personel çalıştırmak zorunda olan STK'lar normalde gönüllülük esasına göre çalışmak durumunda iken kurumsallaşmanın ve işsizlik vb. toplumsal şartların neticesi olarak istihdam kurumu görüntüleri vermeye başlaması STK'lar için yeni bir sorun oluşturmaktadır. Bununla birlikte modern dönemde genelde yöneticileri orta sınıftan oluşan sivil toplum kuruluşları ekolojik düzen/düzensizlik, demokrasi, kişisel değerlerin öne çıkarılması veya politik taraftarlık gibi tercihlerde bulunmaktadır. Halk sınıfı/yaygın toplum kesimi için sivil toplum faaliyetleri toplumsal terfi veya orta sınıfa geçiş aracı olmaktadır. 1960-70'li yıllarda etkin olan STK'lar kuzey toplumlarında militanlık/radikal illegal yapılanmalardan profesyonel faaliyet alanlarına dönüşmede tercih edilen kuruluşlar olmuştur. Bu perspektif değişimin de sivil toplum kuruluşlarının kullanımında hem laik hem de dini örgütlenmelerde bulunan toplum kesimleri öne çıkmaktadırlar. Modern dönemde de STK'larının halk nezdinde itibar görmelerinde etkili olan mali kaynaklarının ve personel yapılarının gönüllülük kapsamında olmalarıdır çünkü prosüdürlerin azalması ve ulaşılabilirliğin kolaylaşması söz konusudur. STK'larının mali kaynaklarından en önemlilerinden biri de hükümetler ve hükümetler arası fonlardır. Bu fonlar zaman zaman samimi maksadına uygun bir iş birliği şeklinde olurken özellikle uluslararası fonların pazar ekonomisinin uygulama ve kimliksel dönüşüm, dönüştürme için STK'ların araçsallaştırdıkları görülmüştür. Modern

dönem sivil toplum kuruluşları işlevleri açısından bakıldığı zaman farklı yöntemlerle mevcut liberal sistemlerin konumlarını güçlendirme, usulsüz işlerini örtme veya meşrulaştırma araçları olarak işlev görebilmektedirler. Hatta yardım eden ülke veya güçlerin yardım edilen toplumlara üstünlük bilinci oluşturma vesilesi olarak kullanılmaktadırlar. STK'lar arzulanan yönde etkileri toplumların ekonomik, politik adaletsizlikler ve insan hakları ihlalleri gibi durumlarda üstlendikleri gözlemci ve destekçi faaliyetlerle toplumun otoriter, baskıcı sistemlerin etkisinden kurtulup hak ve özgürlüklerinin sağlandığı demokratik toplumlara dönüşmeye alan açan organizasyonlar olarak olumlu işlev görebilmektedirler.

Sonuç olarak STK'lar modern dönemin ürettiği kurumsallaşmanın bir sonucudur. Devlet veya hükümetler ile toplum arası ilişkilerde hassas bir konumdadır. Sivil toplumun olması gereken amaçları için hizmet eden kuruluşlar olabildiği gibi kaynakları ve hedefleri gerçekleştirme ilişkileri sivillikten ayrılıp hükümetlerin veya burjuvazinin amaçlarına hizmet eden birer aygıt dönüşmektedirler (Ergüden, 2001: 11-42).

1.2.3. Uluslararası Düzlemde Sivil Toplum

Uluslararası sivil toplumu, uluslararası örgütler veya örgütlenmeler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. “Bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler-dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşmak için iş birliğini sağlama doğrultusunda kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler” uluslararası örgüt olarak tanımlana bilmektedir. Uluslararası örgütler genel olarak devletler arası iş birliğini geliştirmek ve oluşturulan dengeleri korumak amacıyla; teknik gelişmelerde, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda birlikte çalışmalar için oluşturulan kamusal, yarı kamusal ve sivil örgütlenmeleri kapsamaktadır. Uluslararası örgütlerin örgütlenme şekil ve işleyişleri ülkelerin kendi iç hukuklarındaki meslek odaları, şirketler, dernek, vakıf, sendika ve siyasi partilerin tüzel kişilikleri ile benzerlik göstermektedirler. 19. yüzyılda Avrupa’da modern anlamda dikkat çeken ilk uluslararası sivil toplum örgütlenmeleri olarak uluslararası “Kızıl Haç” örgütü, Siyonist Enternasyoneller, Pan-Slavist Kengereler ve Siyonist örgütlenmeler görülmektedir. (Kemal Başlar, 2005: 12) Birleşmiş Milletlerin asli organlarından Ekonomik ve Sosyal Konseyin danışmanlık başvurusunu kabul ettiği yaklaşık 2600 sivil toplum örgütü kendini yukarıdaki saydıklarımıza ilaveten ağ, birlik, cemiyet, enistitü, federasyon, form, grup, hareket, kulüp, konsey, federasyon, kolej, üniversite gibi 20’nin üzerinde isimlendirme kullanmıştır. Bu bağlamda güncel uluslararası örgütlerin isim ve faaliyet alanları için Kemal Başlar’ın atıfta bulunduğumuz kitabına bakılabilir. Uluslararası savaş yaralılarına yardım komitesi olarak 9 Şubat 1863’te kurulan Kızıl Haç örgütü kısa sürede uluslararası bir sivil toplum kuruluşuna

dönüşüyor. Türkiye’de ise 1877-78 de Osmanlı-Rus savaşı sırasında yaralıların bakımı için kurulan Hilali Ahmer Cemiyeti 1935’te Atatürk’ün önerisiyle Türkiye Kızılay Cemiyeti olarak yer almıştır. Yine Kızılay benzeri bir sivil toplum kuruluşu olan Yeşilay’da ilk olarak 5 Mart 1920’de Sultan Vahdettin’in talimatıyla kurulmuş olup 1934’te Türkiye Cumhuriyeti Devleti kamuya yararlı dernekler statüsü kazanmıştır. Özellikle “dinin devletler arası mücadele ve rekabetin aktörü olmaktan çıkarılması” sonuçlarından biri olan Westfalya antlaşması ile antlaşmaya bağlı ülkeler laik ilkelerle hareket etmeyi prensip olarak benimsemişlerdir. Ülkemizde de doğurduğu siyasal sonuçlar ve laiklik uygulamaları açısından şiddetli etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür (Hasgüler ve Uludağ, 2018: 23-86).

1.2.4. Osmanlı’da Sivil Toplum

Osmanlı’da sivil toplum denince, ‘Monarşi yönetim şekli olan ülkelerde sivil toplum olur mu?’ sorusu akla geliyor. Sivil toplumun kavramsal ve tarihsel sürecinde zaman, mekân ve yönetim biçimleriyle farklılıklar arz ettiğine değinilmişti. Bu bağlamda sivil toplumun Osmanlı’daki hikâyesi TÜSES’in yayınladığı sivil toplum kitabında, İlder Turan (1991: 27) sivil toplumu iktisadi, siyasi ve sosyal alanların ayrışabildiği toplum olarak tanımladıktan sonra “Sivil toplum olup da siyasal demokrasiye sahip olmayan ülke var mı?” sorusunu soruyor. “Eğer varsa sivil toplum ve demokrasi eş anlamlı değildir” ve var olduğu kanaatindeyim demektedir. Bunu da Franko-İspanya’sından, Pinochet’in Şili’sinden örnek vererek açıklamaya çalışmaktadır.

Osmanlı’da yönetim sistemi siyasal demokrasinin dışında bir sistem olan patrimonyal hanedan devletidir. Osmanlı’da devlet çeşitli dini, etnik, kültürel birlikler üzerinde adeta bir şemsiye teşkil ediyor. Çatısı altında toplamış olduğu bu toplumsal yapıları bir ideoloji, din, siyasal yapı altında toplayacak zoraki bir davranış içinde olmadığı gibi bilakis kendi dini, iktisadi ve sosyo-kültürel hayatlarında serbest bırakıyor. Sadece sultanın merkezi otoritesinin mutlak olarak tanınması ve vergilerin vermesini istiyordu. İnalçık hoca bu durumu “hazine-iktidar-hazine” olarak formüle ediyor. Otoriteyi tanıyan vergisini ödeyen topluluklara farklı din, etnik yapı, kültürel, ekonomik hatta askeri yapılarını korumalarına serbestlik tanınıyordu. Örneğin 14. 15. yüzyılda Sırbistan, Bulgaristan, Arnavutluk’ta aristokrasi, Osmanlı’ya dâhil olduktan sonra Hıristiyan tımarlar oluşturmuşlar, bu sayede yerli aristokrasinin adeta Osmanlı aristokrasisi olarak devam etmesi sağlanmıştır. Ayrıca büyük bir kitleyi ilgilendiren şikâyet vukuunda köylü kendi arasında bir temsilci seçerek heyet halinde Divan-ı Hümayuna gönderebiliyordu ve sultan bunu perde arkasından dinlemek zorundaydı. Yani Osmanlı’da hak, özgürlükler ve adalet açısından sivil toplumda bulunması gereken özellikler bağlamında; en

güçsüz ferдин, en yüksek otoriteye haksızlıkları gidermek için, erişebilme hakkının olduğu vurgulanıyor. Osmanlı'da Hanedanın otoritesini temsil eden askeri sınıf “düzenli ordu mensupları, saray ve bürokrasi bir de ulema” sınıfından oluşuyor. Bunun dışında kalan, üretimle uğraşan ve vergi veren tüm gruplar reaya sınıfı olarak bulunuyor. Bu sınıfın da vergilendirme açısından, kayıpları önlemek için “müslim ve zımmi” şeklinde ayrılması söz konusu olup bunun dışında toplum yapılarına, faaliyetlerine karışmamıştır. Sultan siyasi işlerini Vezir-i Azam, Mali işlerini de Defterdarlık kurumu aracılığıyla takip etmiştir. Siyasi yapının dışında kalan sivil toplum diye nitelendirdiğimiz toplum ve bu toplumla olan ilişkileri; Osmanlı'da her grup, mahalle, aşiret, gayrimüslim cemaat, esnaf, yeniçeri vb. gruplar kendi temsilcisini seçiyor ve buna “kethüdalık” deniyor. Yani gruplar kendi kethüdasını seçiyor sultan da ona otorite sağlıyor. Toplum kethüdalar aracılığıyla bütün problemlerini otoriteye iletiyor ve kendi taleplerinin yerine getirilmesini veya sorunlarının çözülmesini sağlıyor. Devlet gayrimüslim cemaatlerin (Patrik vb.), esnafın, beyliklerin “kethüdaları” aracılığıyla itaatlerini sağlayıp vergilerini aldıktan sonra iç işlerine karışmamış her topluluk kendi inançları, kültürleri ve örf adetleri doğrultusunda kendi yönetimlerini sağlamışlardır (İnalçık, 1997: 74-87). Osmanlı'nın devlet yapısının bu özelliği Max Weber'in geleneksel davranış teorisiyle örtüşen patrimonyal bir yapıdır. Weber'in geleneksel davranış teorisine göre aktörlerin bir amaç, değer gözetmesine gerek olmadığı gibi, bir hareket heyecanına da gerek olmadığı sadece uzun bir uygulamayla yerleşmiş tepki ve davranışların yeterliliğinden söz ediliyor (Aron, 2004: 397). Osmanlı'da geleneksel yapının devamında sultanın otoritesini tanıyıp vergi vermenin yeterli olması ve diğer alanlardaki zamanla yerleşik geleneksel davranışların devamı sonuç olarak Osmanlı devletinin iç karışıklıklar ve dağılma sürecinde bariz bir şekilde kendini gösteriyor. İnalçık (1997: 83) gayrimüslim cemaatler, esnaf grupları, Yörükler, Türkmenler, Kızılbaşlar ve benzeri toplumsal gruplar hakkında tarihi olaylar üzerinden örneklendirmeler yapıyor ve bunları Osmanlı Devleti'ndeki sivil protesto grupları olarak nitelendiriyor. Ömer Çaha (2012: 140-142) ise Osmanlı devlet yapısının Hegel'in formüle ettiği aşkın devlet anlayışıyla önemli oranda örtüştüğünü ifade ediyor ve Osmanlı devlet yapısının merkez-çevre ilişkisi üzerinde duruyor. Merkezi otorite düzenli ordu, siyasal otorite, bürokratik yapı ve ulema aracılığıyla sivil toplumun unsurları olan; (reaya) şehir (mahalle), lonca, dinsel kurumlar, yerel eşrafı devlete bağımlı birer yapıya dönüştürdüğünü belirtiyor ve bu grupların bünyesinde barındırdığı sivil toplum potansiyellerinin, Batı Avrupalı anlamda aristokrasi ve burjuvazi yapıların yokluğu nedeniyle, hümanizm, parlamentarizm gibi demokratik anlamda gelişmesinin mümkün olmadığını belirtiyor. Ömer Çaha, (2012: 178-180) Osmanlı toplumunun tarihsel öz geçmişinin devlete bağımlı bir sivil toplumun gelişmesine zemin hazırladığını, Osmanlı'da tam anlamıyla

ne kadir-i mutlak bir devlet ne de otonom bir sivil toplumun olmadığını, her ikisinin de belli özelliklerini taşıyan bir toplum yapısına işaret ediyor. Yine aynı yerde Osmanlı millet sistemi, ulema, lonca, ayan gibi kendine özgü yapıların oluşturduğu, devletle iç içe geçmiş farklı toplumsal iki yapının varlığı belirtilmiştir. Bu farklı iki toplumsal yapının da 19. yüzyılda devletin kurtarılma projesiyle beraber entelektüel-bürokratik kesimin öncülüğünde tekrar merkezi yapılanmanın ön plana çıktığı vurgulanmıştır.

Osmanlı'da sultanın otoritesinin tanındığı, vergi talebinin karşılandığı ve bunun gerçekleşmesini sağlayan siyasal, askeri, bürokratik yapı ve ulema kesimin varlığının ve bunun dışında batı Avrupa tarzı hükümet dışı kuruluşlarla aynı anlamda olmamakla beraber şehir, lonca, dini gruplar, ulema, ayan gibi toplumsal kuruluşların halkın en güçsüz ferdinin problemlerinin siyasal otoriteye iletebildiği sivil toplum kuruluşlarının varlığı da kesindir. Bununla beraber bu kuruluşların içeriğinin bağımlılık ve karşıtlık zemininden farklı değerlendirmelere açık olduğunu da bir gerçektir.

Ömer Dinçer ve Engin Ural sivil toplumu, NGO/Hükümet Dışı Kuruluşları kavramını ABD ve Afrika'da kullanılan "gönüllü kuruluşlar" bağlamında değerlendirmekte, dernek ve vakıflara özgüleyecek bir yaklaşım belirtmektedir (Başlar, 2005: 14). Cenevreli Henri Dunant bir grup arkadaşıyla 1863'te "savaş yaralılarına yardım uluslararası komitesini" kuruyor, kısa bir süre içinde seçtikleri amblemden etkilenerek ismi "uluslararası kırmızı haç komitesine" dönüşüyor. Osmanlı hükümetinin de imzaladığı Cenevre Antlaşması'ndaki; yaralı kişileri ve toplulukları korumak, savaştan etkilenenlere insani ve tıbbi yardımda bulunmak, sivillerin saldırılardan korunması, savaş tutsaklarına insani muamele edilmesi konularında hukuki metinler bu komitenin yapmış olduğu sivil toplum faaliyetleri sayesinde gerçekleşiyor. Osmanlı'da Batılı tarzda dernek ve vakıflar bağlamındaki sivil toplum kuruluşu Ömer Paşa'nın öncülüğünde ve Dr. Marko Paşa'nın başkanlığında gerçekleşiyor. Bu ilk örgüt, doktorlar ve sağlık uzmanları niteliğinde bir kuruluştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında yaralılara yardım amaçlı "Hilal-i Ahmer Cemiyeti" kuruluyor. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nda etkin rol alıyor, bu cemiyet cumhuriyetten sonra Atatürk'ün önerisiyle 1935'te ismini "Türk Kızılay Cemiyeti" olarak değiştiriyor. Osmanlı'da sivil toplum kuruluşlarına literatürde yer verilmese de Ural ve Dinçer'in işaret ettiği gönüllü kuruluşlar niteliğinde dernek vakıf mahiyetinde, resmileşmiş veya resmileşmemiş tarikat, cemaat, dernek, vakıf niteliğinde birçok sivil toplum kuruluşu mevcuttur. Örneğin, Yeşilay 5 Mart 1920'de kuruluyor (Hasgüler ve Uludağ, 2018: 77-79).

1.2.5. Türkiye'deki İslami Sivil Toplum Kuruluşları

Burada Türkiye'deki İslami STK'ları tek tek incelemekten ziyade çalışma örneğimizdeki STK'lar veya çatı kuruluş ADAP ve ilişkilerinin anlaşılabilmesi için ön bilgilendirme niteliği taşımaktadır. STK'ların kimliksel tanımlamaları ve düşünce dünyalarının anlaşılmasında katkı sağlayacağı kanaatiyle, İslami STK'ların genel tasnif şekillerini Sunar'ın çalışmasından aktarıldı.

Sivil toplum kuruluşlarını, yasal statüsüne göre; vakıf, dernek, sendika, kooperatif vb., faaliyet alanına göre; sosyal yardım, dayanışma, din, savunuculuk, mahalle, kadın, gençlik, çocuk, spor vb., çalışma biçimine göre; sosyal tabanlı, cemaatsel, ideolojik vb. farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Yine YA-DA tarafından 2005 yılında oluşturulan ve Mesut Yeğen tarafından 2009'da geliştirilen tipolojide, faaliyetleri ve çalışma biçimlerine göre öz örgüt, hayırseverlik, uzmanlık eksenli, savunuculuk, taşeron, sosyalleşme odaklı, cemaatçi, çevre güzelleştirme, hobi, himayeci, siyasi düşünce odaklı, sağlık savaşçıları diye 12 kategoriye ayrılıyor. Ayrıca bir kuruluşun varoluş nedenini açıklama biçimi, gayesini ortaya koymadaki referanslarını dikkate alarak fikrî yapısına, sahip olduğu dünya görüşüne göre de Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarını; Kemalist, Sol-Seküler, Liberal, Dayanımcı, Milliyetçi, Muhafazakâr ve İslami STK'lar olarak tasnif edildiği görülmektedir (Sunar, 2018: 19-23).

L. Sunar, (2018: 85) yukarıda yaptığı tasnifleme bağlamında fikir ve faaliyet alanlarını dikkate alarak belirlediği ve kurumsallaşma tarihi 2000'lerden önceye giden 31 İslami STK'dan söz ediyor. Bu STK'lar:

Abdurrahman Gazi Vakfı

Akabe Kültür ve Eğitim Vakfı

Anadolu Aslanları İş Adamları Derneği (ASKON)

Anadolu Gençlik Derneği

Anadolu Platformu

Araştırma Kültür Vakfı (AKV)

Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı

Birlik Vakfı

Boğaziçi Yöneticiler Vakfı (BYV)

Dost Eli Derneği

Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı (EKEV)

Gençlik Eğitim ve Kültür Konfederasyonu (Genç-Kon)

Gökkuşuğu İstanbul Kadın Kuruluşları Platformu (GİKAP)

Haksöz Dergisi – ÖZGÜRDER

Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı (HEKVA)

Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı

Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği

Hikmet Vakfı

İHH İnsani Yardım Vakfı

İlim Yayma Cemiyeti (İYC)

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)

İnsan ve Medeniyet Hareketi (İMH)

İstanbul Kadın ve Kadın Kuruluşları Derneği (İKADDER)

Malatya Meşale Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Medeniyet Derneği

Muhabbet Hareket İhsan ve Temizlik Derneği (MUHİT)

Nida Dergisi

Önder İmam Hatipliler Derneği

Ribat Eğitim Vakfı

Safa Vakfı

Semerkant Vakfı

Türkiye İmam Hatipliler Vakfı (TİMAV)

Türkiye'deki İslami sivil toplum kuruluşları hakkında yaptığımız aktarımlardan sonra çalışmamıza genel anlamda Din, Siyaset ve Sivil Toplum İlişkileri incelendi.

1.3. Din-Siyaset ve Sivil Toplum İlişkileri

Din-siyaset ve sivil toplum ilişkisi, yine bu ilişkinin tarihsel süreci insanlık tarihinde daha özelde de İslam düşünce geleneğinde oldukça yoğun bir tartışmaya sahip bir konu olagelmıştır. Diğer taraftan her ne kadar tarihsel geçmişe sahip olsa da üretilen metinler ve zihinsel boyutu oldukça modern bir konu olduğu unutulmamalıdır. Batı düşünce tarihinde cereyan eden Rönesans, reform, sanayi devrimi, endüstrileşme, Aydınlanma, Fransız İhtilali gibi gelişmeler ve etkileri din-siyaset bağlamında yeni tartışmaları veya gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Daha doğrusu bir *mesele* olarak dinin kamusal ve siyaset alanında el çekilme aşamaları olarak okunabilir. Söz konusu gelişmelerin sonucunda sosyo-ekonomik alanlarda ortaya çıkan refah ve zenginleşme daha seküler ve pozitif hukukun ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bütün bu ekonomik ve kalkınma temelli refah, dinin veya din algılarının da reformasyonunu üretmiştir (Gordon, 2015: 35-51).

Din-siyaset ve sivil toplum ilişkileri söz konusu olduğunda karşılaşılan alt konuların başında din ve devlet yapılanmasının birbirlerine etki boyutları, dinin devletteki etki boyutunun sınırlandırılması anlamında laiklik tartışması ve milliyetçilik-muhafazakârlık-İslamcılık gibi ideolojik zeminde devletle kurulan ilişkinin boyutu gelmektedir. Devlet kavramı tarihsel süreç içerisinde diğer siyasal, sosyal ve kültürel kavramlarda olduğu gibi farklı değerlendirme ve tanımlamalara maruz kalmıştır. 18. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde sivil toplum, siyasal toplum ve devlet eş anlamlı kullanılır ve Calvin, Luther, Bossuet gibi ilahiyatçılara göre *devletin dinden bağımsız bir varlığı yoktur ve devlet dinden neşet eden ilkeler ve normlar uyarınca hayat bulan bir kurumdur*. Bu bağlamda devlet bir kilise devletidir ve siyasal iktidara yani devlete karşı çıkmak adeta Tanrıya karşı çıkmakla eş anlamlıdır (Köktaş, 1997: 42-43). Bu “*devlet dinden neşet eden ilkeler ve normlar uyarınca hayat bulan bir kurumdur*” yaklaşımı, Osmanlı devletinin son dönemine veya cumhuriyetin başlangıcına kadar İslam dünyasında da aynıdır. İslamcılık değerlendirmelerinde İslam dünyasından din siyaset ilişkisine dair düşünce aktarımlarının tekrar etmemek için burada yer vermeden genel bir ifadeyle geçildi.

Keane’e göre (1993: 48-49) “1750-1850 arası dönem sivil toplumun çok farklı boyutlarıyla tartışıldığı dönemdir ve 19. yüzyıl başları sivil toplum-devlet ve din-devlet ayrışmasının başladığı dönemdir. Bu dönemi M. Emin Köktaş’tan aktarımla; Kaynağını Batı’dan alan din- devlet ayrışmasının siyaset felsefesindeki yerini Nur Vergin, M. Barbier’e dayandırarak; Dinsel, Araçsal, Liberal ve Eleştirel olmak üzere dört başlık altında aşağıdaki şekilde değerlendirmiştir.

Calvin, Luther, Bossuet gibi ilahiyatçılara göre devlet kaynağını dinden alan ilkeler ve normlar uyarınca yaşamını devam ettiren bir kurum olup *devletin dinden bağımsız bir varlığı yoktur*. Devlet gücünü dinden aldığı sürece vardır. Dolayısıyla *devlet adeta “kilise devletidir”* ve siyasal iktidara karşı çıkmak tanrıya karşı çıkmak veya inkâr etmek anlamına gelir.

Machivelli, Hobbes, Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürler siyaset-din ilişkisinin gerekliliğine inanmakla birlikte; siyasetin din üzerinde etkin ve üstün olması gerektiğini savunmaktadır. Yani bu anlayışa göre *din siyasetin emrinde* olmalıdır. Bu bağlamda, Machivelli’e göre gerekli olan bir devlet dinidir. Devletin ihtiyaçlarına cevap veren bir din olmalı. Yani kilise milli bir kilise, milli politika ve milli çıkarlara hizmet eden bir kilise olmalı. Hobbes’a göre din sadece insanlara değil topluma ve bilhassa devlete de lazımdır. Rousseau’ya göre de iyi bir yurttaş, sadık bir vatandaş oluşturabilmek içinde sivil bir dine ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle toplum ve devletin idamesi için gerektiği kadar araçsal bir dine ihtiyaç vardır.

J. Locke, din ile siyasetin ayrılması ve kilisenin devletin karşısında bağımsız kalması gerektiğini düşünüyor. Tocquevilli ise devletin din konusunda yetkisiz olduğunu, dinin özgürleştirilmesinin ve özerk bir alana sahip olması gerektiğini ve bunun demokrasinin gereği olduğunu belirtmektedir. Devletin resmi felsefeler üreterek dine sahip çıkmasına karşı çıkan Tocquevilli, dinin toplumsal önemine vurgu yaparak “bu denli önemli ve ebedi bir kurumun, zaman ve mekâna bağlı değişkenlik arzeden devletten tümüyle bağımsız kalması gerektiğini savunuyor”. Bu ayrışmanın dine hizmet edeceği ifade edilmiştir (Köktaş, 1997: 42-43).

Türkiye Cumhuriyeti selefi Osmanlı devleti olması yani hilafet ile yönetilen bir devlet olması ve toplumun didar yapısı dinin tamamen yok sayılarak bir modernleşmeye batılılaşmaya engel olmaktadır. Baykan Sezer’e göre (2011: 155) laiklik, Batıda bazı kurum ve görevlerin ruhban sınıfın elinden alınmasıyla sınırlanmaktadır. Bizde Tanzimat geleneğiyle gelmesi nedeniyle laiklik, çeşitli dinler karşısında devletin hatta kişilerin tarafsızlığı olarak anlaşılmıştır. Fakat bu felsefe de uygulamada hızla değişmiştir. Cumhuriyet devlet olarak Machivelli, Hobbes, Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürlerin öncülüğünü yaptığı dinin araçsallaştırıldığı bir devlet dini yaratma felsefesini tercih etmiştir. Erdoğan Aydın’a göre (2013: 24-62) laiklik, “dinin kamusal alanın dışına çıkarılması, sivil alana çekilmesinin sağlanması, devletin dinden arındırılması ve kişiyle inancı arasında aracı olmaktan çıkartılması ve laiklik uygulamasının halka rağmen gerçekleşmesi nedeniyle birtakım hak ihlallerini de beraberinde getirmiştir. Bu süreci burjuva demokratik muhtevalı bir ilerleme olarak değerlendirmektedir. Osmanlının kimliksel yapısının bu değişimi üst yapısal, tepeden anti demokratik ve radikal yöntemlerle değiştirmeyi zorunlu kılmıştır. Laiklik, modernleşmek için

gerekli ama alt yapısı olmayan bir iş olması nedeniyle dinin siyasal olmayan sembolleriyle çatıma yaşanmadan toplumun yeni kimlik inşasında dinin araçsallaştırılma yöntemi seçilmiştir.

Din devlet ilişkileri konusunun içeriğine dair tartışmaların aslı; dinin/ İslamiyet'in bir devlet ve yönetim şekli teklif edip etmediğidir. İslam'ın ilk döneminden günümüze kadar gelen uygulama ve düşünce farklılıkları İslam'ın doğrudan bir devlet, hükümet ve yönetim sistemi önermediği kanaati oluşturmaktadır. Kur'an ve Hadislerde ilkelerin vaaz edildiği bu ilkeleri benimseyen ve uygulayan sistemlerin şeriata uygun olacağı yaklaşımı hakimdir. Osmanlı'nın 18. ve 19. yüzyılda içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve fikri alandaki buhranlı durum, oryantalistlerin çalışmaları, sefirlerin ve batıda eğitim gören Müslüman aydınlarında batıya hayranlık duymaya başlamaları ile oluşan atmosferde; gelişmenin, ilerlemenin önündeki engelin; sahip oldukları dini inancın, yaşama ve düşünce tarzlarının olduğu hissiyatına kapılmaları neticesinde; Ziya Gökalp'in sistemleştirmeye çalıştığı Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak diye kitaplaştırdığı Türk-İslam'ı radikal Türk- Modernizmine dönüştürmüştür (Kara, 1986: LIV).

Osmanlı'nın son döneminde Türkçülük akımını ve Türkleşmeyi İslamlaşmayla eşleştiren Yusuf Akçura, 1924'te bütçe görüşmelerinde; Halifeliğe ödenek veren bölüm bizim esaslarımıza ve cumhuriyetimizin temeline tamamen aykırıdır demektedir. Bunu söylerken İsmet Paşa'nın, Halifeliğin kaldırılmasını gerekçelendirirken kurtuluş savaşında halifeliğin Anadolu davasını desteklemediği ve aleyhte çalıştığı düşüncesine destek vermektedir. Halifelik kaldırılırken halifeliğin cumhuriyet ve hükümet kavramlarının özünde bulunduğu vurgulanarak kısmen Müslümanların gönlünün alınmaya çalışıldığı söylenebilir. Bütçe görüşmelerinde konuyla ilgili iki yasa daha çıkartılır. Şeriye ve Evkaf vekâleti kaldırılıp yerine Başbakanlığa bağlı Diyanet işleri Reisliği ve Vakıflar Umum Müdürlüğü kurulmuştur. İkinci yasa da ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. Ülkede eğitim birliğini sağlamak için çıkarılan bu yasayla bütün okullar Maarif Vekâletine bağlanır ve bir süre sonra bütün medreseler kapatılır (Demirel, 2013: 31). Böylece batı medeniyetinin doğu medeniyetine üstünlüğünün sebebi olan bilim, akıl ve mantık ekseninde ilerleyerek batı uygarlığına ulaşmanın yolu açılıyor ve geri kalmışlığın sebebi görülen dinden uzaklaşmaya çalışılıyor. Sezer'e (2011: 147-158) göre batının doğu üzerindeki egemenliğini sürdürebilmesini sağlayacak en etkili güç olarak sosyalizmin ana ilkelerinden biri olan laiklik görülüyor. Laikliği gerçekleştirme adına Tek partili dönemin sonuna kadar batılılaşma ve ilerleme gerekçesiyle çok katı uygulamalar gerçekleştiriliyor. Yukarıda ifade etmiş olmakla beraber farklı bir şekilde tekrar edersek, Erdoğan Aydın, laiklik uygulamalarının Fransa'daki kadar radikal uygulamalar olmadığını iddia etmektedir. Bu uygulamaları yetersiz gören Aydın, dinin izlerinin tamamen

silinmemesinden şikâyet etmektedir. Diyanet işleri reisliğinin kurulmasının eski sistemin etkilerini devam ettirdiğini iddia eden Aydın, toplumun tek tipleştirilmesinde Sünni İslam'ın temel kimlik değeri sayıldığını söylemektedir. Üst yapı aracılığıyla yapılan baskıya dayalı Batılaşma çabalarını yetersiz görerek Hilafetin ve Şeriye Vekâletinin dayatma ve tehditlerle tasfiye edilmesinin gerekirse bu yolda kellelerin alınmasını demokratikleşmenin gereği olarak görüyor olması Türk modernleşmesindeki radikalizmin anlaşılması için önemli ipuçlarından bir olarak görülebilir (Aydın, 2013: 43-56). Tek partili dönemde din siyaset ilişkisinden ziyade devletin veya siyasal iktidarın belirlediği din statüsünden söz edilebilir. Bu dönemde daha önce bahsedilen Kızılay ve Yeşilay haricinde ne sivil toplum ne de İslamcı STK'lardan söz etmek mümkün değildir. Toplumsal baskılar neticesinde 1946'dan sonra çok partili sistem ve toplumsal talepler konuşulmaya başlar.

1.4. İslamcı STK'ların Zihinsel Arka Planı Olarak İslamcılık

Osmanlıda başlangıcı III. Selime kadar götürülen reform/batılılaşma/modernleşme hareketleri, II. Mahmut, Mustafa Reşit Paşa, Mithat Paşaların ve ittihat ve Terakkicilerin de içinde bulunduğu süreçleri kapsar. İçinde bulunulan ekonomik, teknolojik, askeri alandaki buhranlı dönemlerden kurtulmanın çaresi olarak terakki/ilerleme için 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 Meşrutiyetin ilanı devlet yöneticileri tarafından atılan ilk adımlar olarak görülebilir (Aydın, 2013: 45). Bir fikir hareketi olarak İslamcılık II. Meşrutiyetten sonra örgütlü bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Yusuf Akçura (2019: 9-34) 1904'te Türk gazetesinde yayımlanan yazısında, Osmanlı devletinde Batı'nın kuvvet ve yükselişinden istifade arzusu uyanalı üç siyaset yolu tasavvur ve takip edildi. Bunlar birincisi *milleti Osmaniye* (*Osmanlıcılık*), ikincisi tüm Müslümanları hilafet çatısı altında siyaseten birleştirmek (Panislamizm, İslamcılık), üçüncüsü 'Türk milliyeti' siyasetini (Pantürkizm) oluşturma alternatiflerinden tan bahsediyor ve makalede ayrı ayrı üç akımı da olumlu ve olumsuzlukları ortaya çıkacak sonuçlarıyla tartışıyor. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük hangisi çözüm yolu? sonuca bağlamasa da ilerde gösterdiği uygulama ve söylemleri çözüm olarak Türkçülüğten yana olduğunu göstermiştir. İ. Kara'dan aktarımla M. A. Büyükkara'ya göre (2016: 39) İslamcılık İlk olarak 1908 de yayın dünyasına giren Sırat-ı Müstakim sonra Sebilürreşad, Beyanü'l-Hak, İslam Mecmuası, Volkan gibi dergilerde faaliyet gösteren Said Halim Paşa, Şehbenderzade Ahmed Hilmi, Şeyhülislam Musa Kazım, Babanzade Ahmed Naim, Seyyid Bey, Mehmet Ali Avni, Mehmet Akif, Said Nursi, Elmalılı Hamdi, Aksekili Ahmed, Mehmet Şemsettin (Günaltay) gibi isimler tarafından başlatılıp geliştirilmiştir.

İslamcı kavramı çıkış döneminde bu hareketin mensuplarının kendileri için seçtikleri bir isim değil fakat itiraz etmeyerek kabullendikleri bir isim değerlendirmesinden sonra kavramı ilk defa Ziya Gökalp 1913'te yazdığı "Üç Cereyan" adlı makalesinde "İslamcılık, İslamlaşmak, İslamlık" şeklinde kullandığını belirtiyor. 1914'te Babanzade Ahmed Naim Sebilürreşad'da "İslam'da Davayı Kavmiyet" başlıklı makalesinde "İslamcı", "İslamcı-Türkçü" ve "İslamcılık" kavramlarını kullanırken, 1918'de Said Halim Paşa "İslamlaşmak" isimli kitabında "İslamcılık" kavramını yanlış anlaşılacak gerekçesiyle tanımlayarak kullandığı ve S. H. Paşa'ya göre İslamlaşmak, "İtikadını, ahlakını, içtimaiyatını, siyasetini daima zaman ve muhitin ihtiyaçlarına en uygun şekilde tefsir ederek bunlara gereği gibi uygun hareket etmekten ibarettir." tanımlaması aktarılıyor (Şentürk, 2015: 19-20). T. Z. Tunaya'ya göre İslamcılık, "İkinci Meşrutiyet düşüncesine hâkimdir, siyasal ve ideolojiktir. Türkçülük, Batıcılık içerisinde en tesirli ve kuvvetli olanıdır. İslamcılar toplumu kendi inanç ve fikirleri doğrultusunda kurumsallaştırarak, devletin bütünlüğünü muhafaza edecek bir amaca yöneltmek ister. Bu fikrin kaynağı "vahşet ve bedeviyet halindeki bir kavmin dünyanın en yüce imparatorluklarından biri haline yükselmesini sağlamış İslam medeniyetidir. Bu Kur'an esasları üzerine hareketle gerçekleştirmiştir. Yani İslam'ın temel ilkelerine dönmekle gerçekleşecek, İslami bir Rönesans hareketine ihtiyaç olduğu tezini savunan akımdır (Tunaya, 1991: 15-16). Kemal H. Karpat "İslamcılık/Pan-İslamcılık İslam tarihinde paraleli/ benzeri olmayan görünürde zamanın, Müslümanların halifesi tarafından yönetilen Avrupa tipinde bir hürriyet ve değişim hareketi" değerlendirmesi yapmakta olup İslamcılığın ideolojik ve siyasal açıdan değerlendirmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Esas itibarıyla İslamcılığın Osmanlının son dönemlerinde Müslümanların içinde bulunduğu zor şartlardan çıkış yolunda kaynağını İslami referanslardan alması gerektiğini savunan siyasal- sosyal fikir hareketinin adı olarak adlandırıyor (Şentürk, 2015: 19). Kendisini 2011'e kadar İslamcı olarak tanımlayan Düccane Cündioğlu, ilk İslamcıların Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh, Reşid Rıza'dır der ve İslamcılığın düşünsel başlangıcını 1870'lere kadar götürülebileceğini ifade eder. İslamcılığın bir İngiliz projesi olduğunu ve bu malzemeyi Osmanlı hilafet çatısı altında İslamcılık denmeden kullandığını belirtmektedir. Düccane Cündioğlu, Karpat'ın "İslamcılık Avrupa tipinde bir hürriyet ve değişim hareketi" yaklaşımını farklı bir şekilde ifade ediyor. İslamcılık düşüncesini terk ettiğini belirten Düccane Cündioğlu, benim sonram kendi cenahımın iktidar olmasıyla başlıyor; İslamcılık denince sadece politik olanın algılanmasından hatta dinin varlık sorununun siyasal algılanmasından korktuğu için İslamcılık kavramı yerine 'dindarlık', 'dindar bilinç' gibi kavramları seçtiğini, İslamcılığı politik, dışsal ve siyasal olması nedeniyle dışarda bırakarak, tamamen toplumsal ve psikolojik olanı tartışa bilmek istediğini ifade ediyor

https://www.youtube.com/watch?v=dHHMI_IR6w (erişim tarihi: 09.05.2020). Kara İslamcılığa, kanaatimizce kuşatıcı algılana bilecek bir tanımlama yaparak farklı bir yaklaşım ve bakış açısı getiriyor. “İslamcılık 19. ve 20. yüzyılda, İslam’ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak felsefe, siyaset, eğitim...) yeniden hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve ekletik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe ihtiva eden bir hareket” olarak tarif ediyor (Kara,1986: XV-XVI). Tanım da dikkat edilmesi gereken anahtar kelimenin “yeniden” kelimesi olmasına dikkat çekiyor. “Yeniden” kelimesiyle Kitap, Sünnet üstünde hiçbir kurum, kişi ve otoritenin kabul edilmemesi, ihtiyaç duyulan her zaman geriye dönerek kaynaklara bakabilmeyi bu sayede naslara ne kadar uyulup uyulmadığını tespit edebilme imkânı sağlayarak içten içe bir yenilenmenin/teccidin gerçekleştirilmesinin anlaşılmasına işaret edildiğini anlatıyor (Kara, 1986: XV-XVI). Hayrettin Karaman ise, İslamcılık, ihtiyaca binaen adı ve kendisi ortaya çıkmış zorunlu bir İslami faaliyettir. Bu faaliyetin sebebi, başka dinlerin, ideolojilerin, siyasetlerin İslam’a ve Müslümanlara meydan okumaları, ümmeti bölmeye ve yok etmeye veya İslam din, medeniyet ve kültürünün yerine bir başkasını geçirerek ümmeti dönüştürmeye çalışmalarıdır. Fertler, kuruluşlar, kurumlar olarak İslam’a ve Müslümanlara karşı yürütülen bu yıkıcı faaliyet karşısında imanlı, bilgili ve hamiyetli bir liderin veya heyetin etrafında toplanan Müslümanlar İslam’ı din, medeniyet ve kültür olarak ümmetin hayatında ve vatanında korumak için belli bir anlayış ve plan dâhilinde faaliyet göstermişlerdir. Bizde ikinci meşrutiyetten sonra “Türkçüler” ile “Baticılara” karşı bu faaliyeti yürütenlere “İslamcı” denmiştir <https://www.haksozhaber.net/islamcilik-ihiyaca-binaen-olusan-bir-islami-faaliyettir-103047h.htm> (erişim tarihi:10.05.2020). Yasin Aktay, İslamcılık Osmanlının son döneminde oluşan farklı düşünce akımları için doğal ve takdir edilmesi gereken bir durum olduğunu bunun İslam toplumunun özgürlükçü yapısından kaynaklandığını belirtiyor ve İslamcılıkla ilgili tarihsel süreçte hayatın akışı içerisinde karşılaşılan birtakım problemlerden söz ettikten sonra bir Müslüman’ın bunlara itiraz etmemesi mümkün mü? diyor ve İslam’ın siyasal boyutuna dikkat çekerek “İslamcı, İslamdan ve Müslümandan yana olan kişidir, İslam’a ve Müslüman’a taraf olan kişidir”, “İslamcılık Müslüman’ın ismi değil vafıdır, İslamcı olmayan Müslüman olamaz, İslam’ı hayatının referansı haline getirmişsen zaten İslamcısındır”. İslam’ın siyasetin önemli bir motivasyonu ve gerekçesi olduğunu ve İslamcılığın sosyolojik bir isimlendirme olduğunu belirten Aktay Kur’an-ı Kerim’den Müslümana verilen farklı isimlerden örnekler vererek

İslamcılık isimlendirmesinin meşruiyetine vurgu yapar <https://www.youtube.com/watch?v=4-wAH5hpZWI> (erişim tarihi: 29.05.2020)

İslamcılık düşüncesine ilişkin aktarımlarda amaçlanan STK'daki farklı düşünsel yaklaşımların, kimliksel tanımlamaların; İslamcılık, muhafazakarlık, milliyetçi muhafazakâr, temel kaynaklar ve kendi faaliyetlerine gönderimler içeren söylemlerine doğrudan veya dolaylı kaynaklarına işaret etmektir. Yine İslamcılık düşüncesinde söylemsel sahiplenme yanısıra çeşitli gerekçelerle İslamcılık isimlendirmesinden çekinmenin ve yeni kimliksel tanımlama çabalarının arka planının anlaşılmasına dikkat çekmek amaçlanmıştır. İslamcılığın tarihsel ve düşünsel sürecini özetledikten sonra çalışmanın ikinci bölümünde örnekleme oluşturan ADAP özelinde din-devlet ve sivilite çözümlenmeleri yapıldı.

İKİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ DAYANIŞMA PLATFORMU ÖRNEĞİNDE DİN, DEVLET VE SİVİLLİK ÇÖZÜMLEMELERİ

Akdeniz Dayanışma Platformunun 2004 yılında oluşumu, düşünce ve hareket tarzları, faaliyet alanları Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının hikâyeleri ile benzerlikleri gerek literatürde gerekse mülakata katılan üyelerin beyanlarında açıkça görülmüştür. 1991-2004 arası dönemde Türkiye’nin siyasal gündemini oluşturan başörtüsü yasağı, imam hatipler, Kur’an Kursu, insan Hak ve Özgürlükleri, Filistin meselesi, Darbe süreçleri ve Demokratik haklar, Dünyadaki mazlumların haklarının korunması gibi gündemleri ADAP’ın gündemleriyle aynıdır. ADAP’ı katılımcı kuruluşların ortak beyanları ve katılımcı STK’ların üyelerinin bireysel söyleşileri kaynak alınarak fiziksel/şekli yapıları, fikir dünyaları tüm faaliyet alanları, sivil toplum – sivil toplum ilişkileri, sivil toplum – devlet/iktidar ilişkileri çözümlenmiştir.

2.1. Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) Nedir?

Kısaltması ADAP olan Akdeniz Dayanışma Platformu Antalya özelinde 24 farklı STK’nın bir çatı kuruluşu olarak faaliyet icra etmektedir. Kurum hakkındaki değerlendirmelerimizi, kurumun kendisini nasıl tanımladığını kendi beyanları üzerinden inceledik. Bu bağlamda platformun internet sitesine bakıldığında “Hakkımızda” kısmında şu ana başlıkların ön plana çıktığı görülecektir:

Faaliyetleri Antalya ve ilçeleri ağırlıklı olmakla beraber zaman zaman ulusal ve uluslararası alanlarda da kendini göstermiş olan platform 2004 yılında kurulmuştur.

Misyonu: Ülkede ve dünyada kalıcı bir barışın sağlanması, tüm insanlık hak ve özgürlüklerinden yararlanması için çalışmak, toplumun meşru her türlü hayati, iktisadi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olmak ve bunun için gerekli sosyal çalışmalarda bulunmak.

Kim tarafından, kime karşı yapılırsa yapılsın her türlü haksızlık, milli ve manevi değerlere hakaret ve tecavüze karşı yasal ortamda mücadele vermek ve zor durumda kalanlara yardım etmek.

Başta çevre olmak üzere tarihi, kültürel, turistik bölge ve eserlerin korunması, halka tanıtılması, milli ve manevi kültüre kazandırılmasını sağlamak.

Toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın tesisi ile kişiler arasındaki kültürel, ahlaki ve milli birlikteliğin teminini sağlamak, bireylerin milli, ilmi ve manevi açıdan bilinçlendirilmesine katkıda bulunmak.

Ülke meselelerinde diğer platform, federasyon, konfederasyonlar ve benzeri STK’lar ile hareket ederek, milli ve manevi değerlerin korunması ve geleceğe taşınması yönünde çaba göstermek.

Kadın ve aile yapısını, toplum içindeki konumunu güçlendirmek amacıyla her türlü eğitim kültür ve sosyo-ekonomik yönden çalışmalar yapmak.

Yurt içinde ve yurt dışında her türlü kültürel, sanatsal, dayanışma ve yardımlaşma organizasyonları yapmak ve organizasyonlara katılmaktır <http://www.adapplatformu.org/hakkimizda/> (erişim tarihi: 10.04.2020).

Platform sitesinde kendisini tanımlarken kullandığı kavramları incelediğimizde ülke ve dünyada barışın sağlanması, hak ve özgürlükler, milli ve manevi değerler, kadın ve aile gibi ‘evrensel niteliğe’ sahip kavramlar dikkati çekmektedir. Platformun çerçevesini ortaya koyması açısından bu kavramların yanı sıra daha da detaylandırabileceğimiz kavramlarla karşılaşmaktayız. Bu kavramlar platformun düşünsel zemininin kapsamını ortaya koymaktadır. Platform mekânsal bakımdan ağırlıklı olarak Antalya’nın merkezinde konumlandığı bununla beraber barındırdığı STK’lar aracılığıyla çevre ilçelere yayılmış olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca internet sitesinde belirtilen ülkede ve dünyada kalıcı barışın sağlanması için ülke meselelerinde diğer platform, federasyon, konfederasyon ve benzeri STK’larla birlikte harekete açık oldukları anlaşılmıştır. Yine yurt içinde ve dışında yapılacak organizasyonlara katılım gibi söylemlerle sahip olan platform faaliyet alanını *mekânsal* olarak Antalya ve ilçeleri olarak konumlandırmaktadır. *Fikir/Düşünce* boyutunda ise özel bir konu ve alanla sınırlı olmadığı, ulusal ve uluslararası alanda geniş bir yelpazede faaliyetlere açık olduğu gözlemlenmiştir. Akdeniz Dayanışma platformunun kimliksel tanımlaması bu bağlamda ele alındığında; platformun kendisini ortaya koyarken kapsamlı bir tanım yaptığı ve üyesi olan tüm yerel ve ulusal STK’ların faaliyet alanlarını göz önüne alarak her birine göndermelerde bulunarak STK’ların platformda kimliksel izdüşümlerinin yansıtılmaya çalışılması dikkat çekmektedir.

2.1.1. ADAP’ın Toplanma Zamanı ve Gündem Değerlendirmelerine Dair Genel İşleyiş Şekli

ADAP’ın oluşum süreci, sivil toplum yaklaşımları, yerel, ulusal, uluslararası ilişkileri, düşünce ve davranışları zaman zaman literatürdeki sivil toplum yaklaşımlarıyla örtüşen düşünsel karşılıklarına da atıflar yaparak değerlendirmeler yapıldı. Platform bu faaliyetleri gerçekleştirme için takip ettikleri yöntem, genel işleyiş ilke ve uygulamaları, geçmiş dönem başkanlarından eğitimci E. Aslan’ın beyanlarından şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır:

Platform önceden belirlenmiş bir zaman ve mekânda her ayın ilk pazar günü kahvaltı ile başlar ve öğle vakti saat 13.00’da biter. Toplantı yeri her ay toplantı sonunda karara bağlanır. Toplantı yönetim şekli *başkanlık ve sekreterlik* şeklindedir. Toplantı gündemi, içinde buldukları ayın gerekleri veya ihtiyaçları dikkate alınarak birkaç gün önceden platform başkanlığına bildirilir ve önemine göre ilk on madde üzerinden değerlendirilmeye alınır. Toplantının her ay ortak olan maddesi bir süre tanıtımı ve genel

bir yorumunun yapılmasıdır. Her STK, düşüncesini özgürce ve kendi özgüllüğü içinde beyan edebilir. Kararlar genellikle ittifakla alınıyor fakat kararlara katılmama hakkı tüzüklerinde güvence altına alınmıştır ve kararlara onayı olmayan sivil toplum kuruluşları imzalarını çekme yetkisine sahiptir.

Bu alınan karardan çekilme yetkisi, ayrışmanın başlangıcı olmaktan ziyade platformda bir arada kalmalarının güvencesi olarak görülüyor. *Siyasal duruşlarını İslami perspektif* olarak tanımlıyorlar. Platform aylık toplantılar dışında on beş günde bir alanında uzman gördükleri kişilerle beyin fırtınası toplantıları ve yılda bir STK'ların tüm üyelerinin katılımına açık toplantı ve sosyal faaliyet organizasyonları *rutinleri* olduğu beyan edilmiştir.

2.1.2. ADAP 'ta Bugüne Kadar Öne Çıkan Faaliyetler

STK'lar eğitim, yardımlaşma-dayanışma, acil arama-kurtarma, öğrenci yurtları, öğrencilere burs ve eğitim desteği, ailenin korunması desteklenmesi ve bilinçlendirilmesi, hak ve özgürlükler alanındaki çalışmalar, gençliğe yönelik sosyal faaliyetler, platforma üye STK'ların organize ettiği konferans, seminer ve sempozyumlara katılım desteği vb. faaliyetler yapıyor. 2010 yılında gerçekleşen Mavi Marmara yolcularının karşılanması, Antalya'da tüm yolcuların misafir edilmeleri ve Mavi Marmara'nın Gazze yolculuğuna fiilen on bir kişilik Antalya'dan katılım sağlanması, 28 Şubat darbesi yıldönümlerinde darbelere karşı hayır çalışmaları, Mısır'da Mursi yönetimine karşı yapılan darbeye karşı kamuoyu çalışması ve Mısır'a giderek süreci fiilen gözlemlemek, ulusal ve uluslararası acil afet arama kurtarma çalışmalarına katılım, Ramazan ve Kurban aylarında yurtdışı yardımları, başörtüsü eylemlerini organize ve katılım, güncel meseleler üzerine sık sık yaptıkları basın açıklamaları, yerel ve ulusal platformlarla (Başörtüsü, Filistin Doğu-Batı Kardeşliği, Diyarbakır Annelerine Destek vb.) işbirliği öne çıkan faaliyetleri olarak gözlemlenmektedir.

ADAP'ın kurumsallaşma süreci, genel işleyiş tarzı ve faaliyetlerine dair bilgilendirmeden sonra kimliksel tanımlamaları kendi ifadeleri üzerinden değerlendirildi.

2.1.3. Katılımcıların Bireysel Kanaatlerinde ADAP'ın Kurumsallaşmasına İlişkin Öznel Hikâyeleri

Platforma üye 24 STK'nın her birinin özelde yürüttükleri faaliyetleri olmakla birlikte platformla (ADAP) faaliyetlerine *güç ve etkililik* katma arzusu taşıdıkları gözlemlenmektedir. Genel olarak; eğitim, yardımlaşma, sosyal sorumluluk, çevre koruma ve geliştirme, gençlere dönük sosyal etkinlik gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'lar, faaliyetlerini icra ederken karşılaştıkları sorunları çözmede kamusal ve sosyal alanlarda tek başına yetersiz kalmaları nedeniyle temsil gücünü arttırabilmek için platforma ihtiyaç duyulduğunu beyan etmişlerdir.

Katılımcıların *güç kazanma* ve temsil güçlerini artırmak için platform şeklinde örgütlenme istekleri esasında bir STK yapılanmasının yapısal bir sonucu olarak da görülebilir. Nitekim Taciser Ulaş Belge, (1998: 177) STK'ların iki tür örgütlenme biçiminden söz eder. Bunlardan birincisinde “çoğu örgüt *özgül bir konjonktürde* belirli fikirler ve ilkeler etrafında bir araya gelen insanlarla birlikte doğar, daha sonra bir yapı oluşturur ve bu süreç içerisinde belirli bir değişime de uğrar der. Yazarın tanımlaması ADAP'ı oluşturan STK'ların yapısal yansımasında vücut bulmuş gibi gözükmektedir.

Türkiye Aile Federasyonu üyesi olan ve temel ilkelerini “Müslüman bir aile oluşturmak” şeklinde tanımlayan platform üyesi ve MANAD temsilcisi işletmeci A. Almaz platforma ilişkin yorumu hem alt birim olarak hem de platform olarak bir STK yapılanmasının kaçınılmaz sonucuna yönelik içerikler taşımaktadır. İşletmeci A. Almaz şu sözleri sarf ederek ortak akılla birlikte faaliyetler oluşturarak güç ve etkililik doğrultusundaki hedeflerinde başarılı oldukları beyanında bulunmuştur:

Kuruluşundan beri ADAP 'ta yer alıyoruz, yer almamızın nedeni değişik ilçelerdeki arkadaşlarımızın çalışmaları hakkında bilgi edinmek, bizim de çalışmalarımız hakkında bilgilendirme yapmak, birbirimizden bir şeyler öğrenip, burada değişim yapmak. Daha iyi bir sivil toplum örgütü nasıl çalışır ona göre faaliyetlerimizi geliştirmek amacıyla ADAP platformunda bulduk ve faydalandık, ADAP bize çok şey kattı.

STK yapılanmalarında *tanınırlık* ve *kamusal etkililik*, kurumsal oluşumların başat belirleyicisi diyebiliriz. Kendilerini ortaya çıkaran temel ilkeleri ancak bu tarz etkinlik alanı genişletmeleriyle sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Nitekim A. Almaz, “ihtiyaç sahibi ailelere yardım” amacıyla başlayan birlikteliğin, ailenin eğitimi, gençlerin eğitimi, markalaşma, legalleşme, yerel ve ulusal anlamda temsilde yer alma vb. bir dizi yeni örgütlenme şekilleriyle etkinlik ve etki alanlarını genişletme arzusu/gayreti içinde olduklarını ifade etmelerini kamusal etkililik oluşturma kaygısı olarak yorumlanabilir. Kendi çalışma alanlarını paylaşma ve duyurma kaygısını taşıyan bir başka MANAD temsilcisi av. A. Şahin, ADAP'ın oluşum sürecine katılma gerekçelerinde benzer ifadeler yanısıra özellikle güven oluşturma ve ön açmak ifadeleri dile getirmiştir:

ADAP'ın ilk kuruluş dönemlerinde katıldık. Kuruluştaki üyelerin birçoğu ADAP öncesi birlikte olduğumuz arkadaşlardı farklı mecralarda görüştüğümüz oluyordu. Antalya bölgesinde farklı faaliyetlerimiz olabilir fakat amaçlarımız ailedir yani ailenin korunması, ihtiyaç sahibi ailelere yardım, ihtiyaç sahibi öğrencilerin elinden tutmak vs. yani iyilikte, hayırda yardımlaşabileceğimiz kişiler olması nedeniyle bir araya gelebileceğimiz arkadaşlar ile en azından ayda bir defa birlikte olup çalışmalarımızı ortak ortamda değerlendirip, birbirimize *ufuk açmak* çalışmalarda birbirimize *destek olmak, güven vermek, ön açmak* gibi amaçlarla ADAP'a katıldık.

Av. Şahin, ifadelerinde ADAP'ın oluşum aşamasında bir sivil toplum refleksinin veya girişimlerinin içselleştirildiği gözlemlenmektedir. Özellikle yerelde oluşan aile, yardım, eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve ihtiyaçlara yerelde çözüm bulmak için farklı STK'larla istişarelerde bulunmak, toplum ve kamu nezdinde ihtiyaç hissettikleri tanınırlık ve güveni elde edebilmek için STK'lar arası iş birliği yapmayı gerekli gördükleri anlaşılmaktadır. Bu iş birliği sayesinde yerel STK'lar bölgesel ve ulusal bir tüzel kişilik kazanmaktadır. Yeni elde edilen statünün sağladığı güven ortamıyla hem kamusal açılım kazanabilmekte hem de sivil faaliyetlere destek bulabilmeleri kolaylaşmaktadır. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi platformun oluşum gerekçesine uygun davranışlar gerçekleştirdikleri ifade edilmektedir. Buradaki ifadelerden sivil toplum -sivil toplum arası ilişkiler ve sivil toplum-kamusal alanlar arası (siyasi ve bürokratik alanlar) ilişkiler dikkat çekmekle beraber sivil toplum kamusal alan ilişkilerin içeriğini ayrı bir başlık altında değerlendirmeyi tercih edilmiştir.

Yerel faaliyetlerin ulusal düzeyde tanıtımı ve oluşturabilecek iş birliğinin sinerjisinden faydalanma kaygısı, neredeyse bütün STK temsilcisinin söylemlerinde vardır. Nitekim Şahin ve mülakat metinlerini aşağıda aktardığımız Aydın, Aslan, Uygur, Yıldırım, Dağ, İlhan ve Yılmaz Beylerin temsil ettiği alt STK'ların tamamı çatı kuruluşu olan ADAP'ın oluşumunda en belirgin gerekçelerinin, yerelde ve ulusal alanda oluşan birtakım sorunların çözümü için ne yapabiliriz kaygılarından hareket ettiklerini belirtmişlerdir.

Her ne kadar yerel ve ulusal alanda ne yapabiliriz kaygısının platformun oluşumunda temel belirleyiciliği ifade edilse de söylemlerin çok daha üst içerikler taşıması dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle uluslararası düzlemde STK'ların oluşum ve gelişim sürecinde dile getirilen düşüncelerin izdüşümleri örneklemimizde de gözlemlenmiştir.

Modern anlamda sivil toplum kavramının teori ve pratiğe dönüşen faaliyetleri Batı Avrupa'da yaklaşık yüz elli yıl önce yaşadığı demokratikleşme sürecinde gerçekleşiyor. Doğu Avrupa ve Türkiye de ise demokratikleşme ve sivil toplum çalışmalarının etkisi 1990'lı yıllarda kendini gösteriyor (Çaha, 2012: 140-142). Türkiye'de oluşan *milliyetçi, muhafazakâr-İslamcı* platformların bu demokratikleşme ve sivil toplum çalışmalarından güçlü bir şekilde etkilendiği anlaşılmaktadır. ADAP'ın platform olarak yaşadığı oluşum ve değişim aşamaları 1990'lı yıllardaki STK'ların oluşum ve değişim süreçlerinin yansımaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu Taciser Ulaş 1994'te sosyal demokratlar tarafından yönetilen belediyelerin Refah partili belediyelerle el değiştirmesi, 1996'da gerçekleşen Habitat zirvesinin sonuçları ve ülkemizdeki STK'lardaki değişim sürecine etkilerini şöyle özetler:

-Liderden çok ilkeler etrafında birleşildi. STK önderlerinin *bir kurtarıcı bir kahraman olması* beklenmiyordu.

-STK'lar tek tip insan aramaktan vazgeçti. Belirli konularda belirli ilkeleri benimsemek aynı çatı altında yaşamının yeterli koşulu olabiliyor. Bunun sonucu farklı bireylerin bir araya gelmesiyle, insanların düşünce yapısı zenginleşiyor. Tartışmalara siyah ve beyazın dışında tonlar katılabiliyor.

-Farklı STK'ların birbiriyle ilişki kurması, platformlar oluşturması ve ulusal ve uluslararası ilişki çabalarına işaret ediyor.

-STK'ların dünyada olduğu gibi muhalefet ve protesto grupları olmakla yetinmeyip, devletin yapamadığı veya yapmak istemeyeceği birçok işlevi üstlenmek, muhalif oldukları konuların alternatiflerini üretmek, muhatapları olan mercilerle diyaloga girmek, gerektiğinde pazarlık etmek, hatta ortak projeler üretmek yoluyla toplumsal etkinliklerini artırıyorlar (Belge, 1998: 183).

STK'ların değişim ve dönüşümünde kendini gösteren uluslararası söylemin iz düşümleri, benzer tarihsel süreçten geçen STK'ların söylemlerinde de görebilmekteyiz. ADAP'ın yıllık değişen dönem başkanlığı ve birliktelikteki ilkesel yaklaşımlara vurguları da Belge'nin liderlik ve ilkesel davranışların gelişimine ilişkin çıkarımlarıyla da doğrudan örtüştüğü görülmektedir. Yine Belge'nin STK'ların değişim ve gelişimine dair tespitlerindeki gibi ADAP üyesi STK'ların beyanlarında da yerelden ulusal alana geçiş cümlelerinin çokluğu dikkat çekerken bu yoğunluğun STK'ların yapısından kaynaklanabilme ihtimali unutulmamalıdır. Eğitimci R. Aydın, etki alanlarını genişletebilmek toplumsal meşruiyetlerini gerçekleştirile bilmek için legalleşme ve markalaşmaları sonucu oluşan, yerel ve ulusal alandaki faaliyetlerden verdiği örnekler ve sonuçlarına dair şu değerlendirmeleri; kurumsallığın gerekliliğine veya STK'ların dünya ölçeğinde var olan yapısal gerçekliğine uygun bir şekilde yerelden ulusal ve uluslararası alana uzanan geçiş söylemleri olarak görebiliriz:

Toplum bizi kurumsal olarak görünce kanaatleri değişti. Eskiden toplum bize İslami faaliyetlerimize olumsuz bakıyordu, biraz tehlikeli görüyordu; kurumsallaşma, legalleşme/resmiyet sayesinde yapılan sosyal, kültürel faaliyetler ile vatandaş bizleri tanıdı. Bakıyor ki adamlar benim cenazedeler, ırmakta çocuğum boğuldu bunlar yetiştii, dağda çocuğum uçtu bunlar yetiştii... Ve bunlar toplum tarafından fark ediliyor ve sorguluyorlar siz kimsiniz? Biz de cevaben; biz Antalya İnsani Yardım ve Arama Kurtarma ekibiyiz, İHH'ye bağlıyız." deyince; İslami bir yapı olduğumuz, tehlikesiz bilakis faydalı olduğumuzu da toplum tarafından biliniyor. Yani sonuçta bu Türkiye'nin her tarafı bizim insanımız. Müslümandır değildir veya namaz kılmıyor kılmıyor ayırıştırma yapmadan toplumu bütün olarak değerlendirip toplumun ihtiyacı olan alanlarda bu STK'lar aracılığıyla çalışma yapılması gerekiyordu.

Aydın, toplumsal ve kamusal meşruiyet için kurumsallaşmaya duyduğu ihtiyaç yanında daha önce toplum ve kamu nezdinde kabul gördüğünü düşündüğü uluslararası tanınırlığı ve

meşruiyeti olan İHH vb. kuruluşlara eklenerek faaliyet alanlarını genişlettiklerini belirtmiştir.

Taciser Ulaş Belge'nin (1998: 177) ifadelerindeki özgül bir konjonktürde belirli fikirler ve ilkeler etrafında bir araya gelen insanlardan oluşan yapıların değişim sürecine ilişkin vurgusu ise serbest meslek sahibi B. Uygur'un ifadelerinde farklı bir üslupta karşılık buluyor. Uygur'un ifadeleri STK'ların birbirlerinden etkilenerek yaşadıkları değişim süreçlerini gözleme fırsatı sunmaktadır. Müslüman, muhafazakâr, İslamcı olarak tanımladığı çevresiyle yerelde başladığı faaliyetlerini anlatırken; STK'ların zamana, mekâna ve şartlara göre teşkilatlanmalarındaki değişim, gelişim, toplumsal ve kamusal alanda edindikleri konumu şöyle özetliyor:

Yaptığımız hizmet ve faaliyetleri de bütün insanlığa özellikle afete maruz kalmış herhangi bir canlı üzerine arama kurtarma ve iyileştirmeye ilgili çalışmalar yürütüyoruz. Kurumumuz İYAK 2004 yılında başımızdan geçen elim bir olay üzerine kuruldu. 2004-2010 arasından herhangi bir resmiyet olmadan devam ediyorduk. Daha sonrasında kurumsallaşma kararı alarak faaliyet yürütüyoruz. Derneğimizin şu an AFAD ve Sahil Güvenlik ile iş birliği var. Sahada çalışan diğer kurum ve STK'larla; itfaiye, JAK, Deniz Polisi gibi bu alanda hizmet edenlerle yardımlaşarak hizmet etmeye devam ediyoruz.

Uygur, ifadelerinde siyasal ve bürokratik/kamusal alanlarla yani merkezi ve yerel yönetimlerle hatta en yüksek iç disipline sahip asker ve polis gibi sivil toplumdan ayrışmanın başat unsurlarıyla oluşan iş birliği, dayanışmaları dikkat çekici düzeydedir (Geçmiş dönemlerde özellikle asker ve İslamcı STK iş birliğini düşünmek bile mümkün değildir çünkü MGK toplantılarının en önemli maddesi irtica ile mücadeledir). Burada asıl gelinmek istenen nokta 28 Şubat'tan günümüze kadar olan dönemde ADAP'ın oluşumunu tetikleyen faktörlerin demokratikleşme ve sivil toplumun dünyadaki gelişim sürecine benzer hikâyelere sahip olmasıdır. ADAP'ın ve genel anlamda STK'ların oluşumunda siyasal zeminin olumlu/olumsuz etkilerini görebilmek, Kamu-STK iş birliğinin STK oluşumlarına yol açabildiğini tespit edebilmek için hükümetlerin uygulamaları, siyasi partilerin çağrı ve programları dikkat çekmektedir. Örneğin iktidardaki siyasi otorite düşünce dünyalarıyla örtüşmeyen sivil toplum üzerine baskı kurmaya çalışırken, alternatif olmaya çalışan bir siyasal partinin parti programında STK'lar arası iş birliği talebi içermektedir. Resmiyet içermeyen sivil faaliyetler üzerindeki siyasal iktidarların 28 şubat sonrası artan baskıları, STK'ların ise meşruluğuna inandıkları faaliyetlerin tanıtım ve açılım arzuları, doksanlı yılların sivil toplum kuruluşlarının siyasal otoriteye karşı oluşturdukları güçlü örgütlenme rüzgârı, AK Partinin sivil söylemlerinin ve sivil toplumla iş birliği çağrıları "Kamu yönetimine vatandaşları ve sivil toplum örgütlerini dahil ederek toplumda sinerji meydana getirecek, kamusal yaşamın her alanında tam şeffaflık

ve hesap verme anlayışını hakim kılacağız” gibi söylemi ve aktivitelerinin eklenmesiyle STK’ların ve STK’lar arası iş birliğini sağlayan platformların oluşumları hız kazanmıştır <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> (erişim tarihi: 29.05.2021). Söz konusu süreci, platformda kuruluşunda bulunan ve farklı zamanlarda dönem başkanlığı da yapmış olan üyelerin söylemlerinden çıkartılmıştır.

Eğitimci R. Aydın, platformun oluşum öncesi dönemi işaret ederek *İslamcı* düşünceye sahip kuruluşlar üzerine baskıların ve AK Parti iktidarının sağladığı rahat faaliyet ortamının platformun oluşumuna etkilerini şöyle dile getirmiştir.

Türkiye'deki İslamcı yapıların geçirdikleri birtakım sıkıntılar oldu. İslamcılar 1997’de-28 Şubat darbesini yaşadılar. Sıkıntılarının bir kısmı Müslümanların kendilerinden kaynaklanırken bir kısmı da sistemin baskıcı/despotik yapısından idi. Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle 2004’lerde İslamcılara yönelik bir rahatlama oldu. Ama 28 Şubat süreci Müslümanlara hep bir tedirginlik oluşturdu. Acaba Ak Parti ne kadar gidecek belli değil dedik. Müslümanlar olarak bu rahatlama sonrası olabilecek olumsuzluklara karşı hazır olalım, ileride hata yapmayalım dedik. Böylece zorlukla karşılaştığımız zaman neler yapabiliriz? diye Antalya'daki Müslümanlar olarak birbirimize yardım edelim düşüncesiyle ADAP’ın ilk toplantısı 2004’ün Nisan ayında yaptık.

Eğitimci R. Aydın, Antalya’da fikir çizgisi *İslamcı* olan farklı STK’ların problemlerin kaynak ve çözüm yolları için takip edilen aşamalara dikkat çekiyor. R. Aydın doksanlı yıllardan AK Parti’nin iktidar dönemine kadar olan dönemde, siyasal iktidarların baskılarından korunma kaygılarının doğal sonucu olarak kurumsal olarak bir sivil toplum hareketine dönüştüklerini ifade ediyor. İfadelerinden muhtemel iktidar değişikliklerine karşı hazırlık olarak STK’ların platform aracılığıyla sivil bir güç oluşturma arzu ve kaygısı taşıdıkları görülmektedir.

Özellikle baskıların etkilerine dair eğitimci O. İlhan, STK hikâyesinde anlattığı vakıf kurma aşamasındaki zorlaştırmalar, mevcut vakıfların mallarına el koyma, derneklerin kapatılma hadiseleri, arkadaşlarının yaşadığı *geleceğe dönük yargılama* süreçlerini anlatırken; bunlar gelecekte bu ülke için tehdit oluşturacak bir *şeriat devleti* kurabilirler iddiaları üzerine tutuklamalardan bahsediyor. Bu yaşanmışlıklar üzerine ortak bir mücadele zemini olarak gördükleri platformu oluşturma sürecini şöyle aktarıyor.

ADAP üleriyle beraber geçmişte aynı süreçleri (sıkıntıları) yaşamıştık. Mesela geçmiş yıllarda, o baskı dönemlerinde başörtüsü eylemleri oluyordu, biz Ankara'ya buradan (Alanya) tepki koymak için dernek olarak gittiğimizde Antalya'daki ve ilçelerdeki dernekler aynı tepkileri koydular. Ortak kanaatlerimiz, ortak tavırlarımız vardı. Biz onları ortak mücadele zeminlerinde güvendiğimiz dostlar olarak gördük. Dolayısıyla İl içerisinde beraber hareket etmenin herhangi bir sakıncasının olmadığını kanaati hasıl oldu. Aynı şeyleri düşünen, aynı şeyleri hedefleyen aynı düşünce dünyasın da ki farklı STK’lar olduğumuzu anlayınca bunu platformla İl içerisinde daha yakın bir atmosfere taşıyalım diye düşündük.

Diğer katılımcılarla yaptığımız söyleşilerde 28 Şubat döneminin baskılarından kurtulmak için resmileşme/legalleşme, kendilerini daha rahat sunabilme, tanıtım, istişare, yerel şartlara göre hareket edebilme, katılımcıların kendi özgül özellikleriyle muhataplıklar oluşturma, hak ve özgürlüklerin korunması vb. söylemler ve siyasal iktidar ilişkilerine matuf değerlendirmeler ulusal ve uluslararası sivil toplum faaliyetleriyle benzerlikler içermektedir.

Örneğin: eğitimci E. Aslan, 28 Şubat'ın baskıcı etkilerinden kurtulabilmek ve amaçlarını daha rahat anlatabilmek için ülkedeki sivil hareketlerin resmileşme dönemine ilişkin: “Ne zaman ki 28 Şubat döneminde biraz daha STK’larla alakalı İslamcı STK’ların üzerine gidilmeye başlandı, İslamcı STK’lar kendilerini daha rahat sunabilmek adına resmileşme kararı almaya başladı biz de genel insicama ayak uydurduk.” İfadeleriyle platformun oluşumuna dair ülke genelindeki sivil toplum hareketlerinin resmileşme rüzgârının yerel faaliyetler üzerindeki etkisine dair farklı bir bakış sunmaktadır.

Emekli memur H. Yıldırım, “Antalya’da STK temsilcilerinin bir araya gelip özelde Antalya da genelde Türkiye çapında; Müslümanların topluma, siyasete, başka unsurlara katkı sunabileceği şeylerle alakalı fikir teatisinde bulunmak, katkı sağlamak niyetiyle başladığımı söyleyebilirim” diyor, platformun yerel ve ulusal amaçlarına, “topluma ve siyasal iktidara” yönelik “*etkililik*” oluşturma çabalarına dikkat çekiyor. Yine Yıldırım’ın kendi ifadelerinde şunlara dikkat çekilmiştir.

Başörtüsü meselemiz vardı, imam-hatipler ve Kur'an kurslarının sorunları vardı, ifade özgürlüğü noktasında sorunlar vardı, STK temsilcilerinin [merkezi yönetime] katılımcı ruhuyla hareket edememesi vardı, baskılar vardı. Bu noktada, devletin veya herhangi bir kurumun, kuruluşun ulufesi olarak değil de *doğuştan var olduğuna inandığımız özgürlüklerimizi* elimizden hiç kimse alamaz, ona sahip çıkmamız lazım görüşü genellikle hâkim oldu, o zamanlar öyle başladı ADAP.

Söylemi platformun oluşum aşamasındaki gündemleri, kendilerini devlet karşısında konumlandırmaları hakkında bilgi verirken, hak ve özgürlük arayışları ve bir baskı aracı olarak etkili olabilmek için platformda bulduklarını ifade ediyor. Benzer değerlendirmeleri Z. Yavuz’un şu ifadelerinde de görülmüştür.

STK’ların ortak çatısı olarak benzer değer, inanç ve fikre sahip bir kuruluş olarak araştırdığımız da ADAP’ı gördüğümüz zaman bir yakınlık oldu. Bu şekilde tanışmış olduk. Bir araya gelmenizdeki amaç neydi? Hangi konularda faaliyet gösterdiniz? Sorusuna cevaben; *İnanç ve değerlerimiz* doğrultusunda fikirlerimizi, düşüncelerimizi, gücümüzü ve kuvvetimizi başta Müslümanların ve insanların yararına kullanmak, *sesimizi duyurmak* adına faydalı oldu. Birçok etkinlikte bulduk. %90’ını büyük bir istekle desteklediğimi söyleyebilirim.

İşletmeci H. Yılmaz, platformun “farklı fikri ya da siyasi tefekkürlere sahip, ama İslami duyarlılıktaki hem dernek hem de kanaat önderlerinin bir araya gelerek oluşturduğu bir platform olarak kuruldu” diyerek düşünsel boyutuna dikkat çekiyor. Yılmaz mağduriyetleri sonucu bir araya geldikleri dernek mücadelelerini etkili kılabilmek için *hak temelli* yaklaşım sergileyen ulusal platformlar ve yerel STK’larla iş birliği arayışları ağırlıklı söylemi aşağıdaki gibidir.

Hem fikri yakınlığımız hem de aynı kulvarda, aynı İslami hassasiyetler ile Hak temelli yaklaşımlarla, ümmet şuuruyla hareket etmiş olması bizi tabiri yerindeyse cezbetti. Zaten Adaleti Savunanlar Derneği'nin bu türden çeşitli platformlarla; TGTV, 28 Şubat Platformu, Filistin platformu, Kudüs Platformu gibi platformlarla aynı spektrumlarda ya da kulvarda çalışan, çeşitleri platformlarla çalışması stratejik olarak benimseniyor. Biz de Antalya'da kendimize bu nokta da ADAP'ı yakın bulduk ifadeleriyle özetliyor.

Platformun ve özelde platformu oluşturan STK’ların oluşum süreçlerine dair hikâyelerin de Platform üyesi STK’larda öne çıkan ortak noktalar, Fuat Keyman’ın ilk dönem sivil toplum anlayışını aktarırken kullanmış olduğu “dostluk, ortaklık, beraber hareket etme ve bu biçimde çevreyi değiştirme” (Keyman, 2004) anlayışıyla paralellik arz eden bir tarzda başladığı anlaşılıyor. Kurumsallaşmanın düşünsel alt yapısında yardımlaşma-dayanışma, arama kurtarma, eğitim-kültür, aile sorunlarına çözüm arayışları, 28 Şubat döneminin despotik uygulamalarının doğurduğu travmatik sonuçlarından korunma kaygısının da güçlü bir etken olduğu dikkat çekmektedir. Gönüllülük esasına dayanarak devam eden sivil toplum faaliyetlerinin siyasal iktidarların ve bürokratik çevrelerin; inanç özgürlüğü, hak ve hürriyetler alanındaki despotik müdahalelerine maruz kalmaları ve bu baskıların geleceğe dair olasılıklar üzerinden tutuklamalara kadar gitmesi sivil toplum örgütlenmelerini zorunlu kıldığı gözlemlenmektedir. Yine siyasal iktidarla iletişim kurabilme, faaliyetlerini etkileyebilme arzularını da örgütlenmeyi etkileyen unsurlardan görülebilir. Tüm anlatımlardan bireylerin karşılaştıkları sorunlarla baş edebilmek için verdikleri mücadelenin sivil toplum olmanın gereklerinden olduğunu Bolay, şöyle ifade ediyor:

Sivil toplumun temeli somut şahıstır ki, bu kendi başına bir gayedir. İhtiyaçların bütünü ve hür iradenin sahibi olarak fert, şahsiyetini sivil toplumda kazanır. Fert, burada *özel bir şahıs* hüviyeti kazanarak diğer somut ve özel şahıslarla münasebetler kurar; böylece ilişkileri hem geçerlilik hem de tatmin edici bir meşruiyet kazanır. *Sivil toplumda başkalarıyla kurulan bağlantı ve iş yoluyla ferdin ihtiyaçlarının tatmini, adaletin yaygınlaştırılması, kişi hak ve hürriyetlerinin evrensel tarzda güvence altına alınması*, esas unsurları teşkil eder (Bolay, 1997).

ADAP’ın ve alt kuruluş temsilcilerinin anlatımlarında araştırmacıların dikkat çektiği sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının özelliklerini farklı yaklaşımlarda farklı boyutları ile gözlemlemekteyiz. ANÇED üyesi işletmeci H. Kurt, STK’ların oluşum gerekçeleri için;

tanınırlığı artırmak, tek başına cılız kalan sesleri güçlendirmek ve siyasal aktörlere *toplumsal talepleri aktarabilmek* ve siyasal iktidar üzerinde daha güçlü baskı oluşturabilmek için platforma ihtiyaç duyulduğunu ifade ediyor. Yani Batı'daki sivil toplum olmanın en başat özelliği olan 'hükümet dışı' 'baskı unsurları' olma özelliğini ön plana çıkardığını aşağıdaki söyleminde görüyoruz:

Özellikle Antalya üzerinde olup bitenlerin; bilgi paylaşımı, ortak etkinlikler, haberleşme vs. gibi şeylerin çözüme kavuşturulması... Bir de sonuçta sivil toplum kuruluşları siyaset bilimi açısından baktığımızda bir çeşit *Baskı grubu* dediğimiz bir kavramın karşılığına da tekabül ediyor ve toplum taleplerinin siyaset aktörlerine iletilmesinde doğrudan rol oynayabildiğini düşünüyorum. Bu anlamda da parça parça var olan STK'lar bir başkasının varlığından ve sorumluluğundan haberdar olmayan bir yapıyı oluşturuyordu. Birlikte hareket edildiği zaman bölgenin sorunlarının, sorunları çözebilecek performans ve kapasitesi olan aktörlere iletilmesinde bu tür organizasyonların büyük bir etkisinin olduğunu düşünüyorum.

ADAP üyesi Birlik Vakfı temsilcisi Ali Doğru, sivil toplum anlayışı ve vakıf olarak yaptıkları faaliyetlerle ilgili diğer STK'lardan farklı bir yaklaşım sergileyerek bir öz eleştiri yapıyor. ADAP'ın ülke ve dünya meseleleri üzerine istişare mekanizması gibi çalışmasını ve icraata dökme konusundaki eksikliklerini vurgularken, farklı alanlardaki kurumsallaşma çalışmalarına sağladığı katkılarını şöyle anlatıyor:

ADAP platformu biraz daha istişare mekanizmasıyla çalışıyor. Ayda bir toplanarak gündemi, Türkiye'yi, dünyayı değerlendirip ortaya bir fikir koyuyor. Ama ben ADAP'ın Antalya gibi bir yerde, 30'a yakın STK'nin toplandığı bir platformun daha icracı olması gerektiği noktasında eleştiriyorum. İyi bir yerde, gerekli bir boşluğu dolduruyor; ama yeteri kadar, hak ettiği kadar etkili olamıyor. ...İcracılıktan ziyade istişare grubu gibi hareket ediyor. Ama Antalya'da çok önemli bir boşluğu dolduruyor. Kurumsallaşmaya da çok büyük bir katkı sağlıyor.

ADAP'ın oluşum sürecini katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak özetleyecek olursak STK'larda bulunması gereken ulusal ve uluslararası birtakım özelliklerin bulunduğu gözlemlenmiştir. ADAP mekânsal olarak Antalya ve çevresinde sınırlandırmış olmakla beraber düşünsel bağlamda yerel ve ulusal bağlantıları olan 24 STK'dan oluşan bir platformdur. ADAP'ın fikir dünyası genel olarak İslami kaygılar taşıyan milliyetçi, muhafazakâr, İslamcı düşünceler çevresinde toplanmış STK ve 'kanaat önderi' kabul edilen kişilerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların söylemlerinden anlaşıldığına göre Platformun kurumsallaşma süreci 28 Şubat darbesiyle tahammül edilemez boyutlara ulaşan sorunlara dair "istişare" etmeye duydukları ihtiyaçla başlamıştır. Özellikle Yılmaz'ın ifadelerinde platformun oluşum sürecine "düşünce dünyalarını bildikleri belirli ilkeleri/prensipileri olan kişiler ve tüzel kişiliklerin" katıldığı belirtilmiştir.

ADAP ulusal bağlantılarına rağmen yerel şartlarda genel ilkeler çerçevesinde hareket edebilme özelliğine sahip kurumlardan oluşuyor. Platformun istişare odaklı işleyişinin fikir dünyalarını zenginleştirdiği, ortak noktalarının artmasına vesile olduğu üyelerin ittifak ettiği olumlu bir sonuç olarak tespit edilmiştir. Platformun yerel ve ulusal birçok farklı platformlarla faaliyetlere katıldığı da anlaşılmaktadır.

Platformun diğer STK'larla İş birliği kurma şartlarının İslam düşüncesinin genel şemsiyesi altında oluşan farklılıklara tolerans sağlayabilmektedir. Bununla beraber hizmet sunma bakış açılarının tüm insanları kapsayıcı bir bakış açısına sahip söylemlerinin olması dikkat çekiyor.

AK Parti öncesi STK anlayışlarında *muhalefiklik* ön plandayken AK Parti iktidarıyla farklı bir boyut kazanarak birlikte çalışma gayreti içinde oldukları görülmektedir. STK'lar düşünce dünyalarına yakın buldukları bir siyasal iktidarın oluşmasıyla muhaliflikten ziyade iktidarla nasıl iş tutabilecekleri üzerine odaklandıkları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte son zamanlarda Platformun iktidar ilişkilerini sorgulanmaya başladığı, oluşum ve değişimin devam ettiği bir çatı kuruluş olduğu kendi söylemlerinde gözlenebilmektedir.

Farklı faaliyet alanlarına farklı meşreplere ait olmalarına rağmen 2004'ten bugüne kadar her ay düzenli toplanabilen bir platform olmaları kendilerine özgü ve özgül bir durum olduğu söylenebilir. Çünkü platformlar genellikle günün şartlarında oluşur talip olduğu fonksiyonu tamamlar ve gündemden düşer buna ADAP'ın da katıldığı başörtüsü ve Filistin platformu vb. örnek gösterilebilir. ADAP'ın ise sürekli yeni bir gündemle düzenli olarak tüm farklılıklarına rağmen tek bir kurum gibi ama farklı kurumlar olarak aynı zeminde buluşabilmeleri özgüllük oluşturan bir durum olarak gözlemlenmiştir.

ADAP Üyelerinin kendi beyanlarındaki kimliksel tanımlama, kimliksel farklılıklar ve kimliksel isimlendirmedeki farklılıklara rağmen buluştukları ortak noktalar kimliksel temsiller başlığı altında incelendi.

2.3. Katılımcıların ADAP'taki Kimliksel Temsilleri

ADAP'ın kimliksel tanımlamasını, fikir dünyasını tek bir tanım çerçevesinde ifade etmek mümkün değil. ADAP'ı tek bir tanıma veya kalıba oturtulamayışı; tüzel kişiliğinin altında barındırmış olduğu farklı STK'lar, farklı faaliyet alanları, farklı meşrepler ve ulusal uzantılara sahip olmalarının doğal sonuçlarından görülebilir.

ADAP Üyelerinin kimliksel tanımlamalarındaki farklılaşmaların başka bir sebebi de platform üyelerinin kimliksel tanımlamaları için kullandıkları kavramların siyasal, soysal ve kültürel içeriğe sahip olması ve “sosyal-siyasal kavramların tarihi süreç içerisinde oluşurken, değişimler geçirmesi ve tarafların farklı anlam yüklediği kavramların farklı tanımlamaları zorunlu kılmasıyla da” açıklanabilir (Şentürk, 2015: 17).

Platform üyeleri kendilerini tanımlarken bir kısmı çok net ifadeler kullanarak kendini doğrudan “İslamcı” tanımlıyor. Diğer bir kısmı gerçekleştirdiği veya yapmayı planladıkları faaliyet ve söylemler üzerinden açıklamalar yaparak sadece Müslüman adlandırması yapmıştır. Üçüncü bir Grup’ta İslam’ın, inanç, ahlak ve kültürel değerleri üzerine yapılan açıklamalar sonrası İslam ve milliyetçilik kavramlarını muhafazakârlıkla ilişkilendirerek; İslamcı-muhafazakâr, muhafazakâr-milliyetçi, muhafazakâr- mütedeyyin gibi beyanlarda bulunmaktadır. Kimliksel tanımlamaların doğrudan veya dolaylı ortak referansı İslam olduğu görülmüştür. Üyelerin açıklamalarını esas alarak ilk olarak kendini doğrudan *İslamcı* olarak tanımlayan üyelerin kimliksel çözümlenmelerini yapıldı.

2.3.1. Teorik ve İdeolojik Kimlik: ADAP ‘ta İslamcı Kimlik

MANAD temsilcisi işletmeci A. Almaz, “kendimizi tabii ki İslamcı olarak tanıtıyoruz. Temel hedefimiz Müslüman bir aile yapısı oluşturmak yani ilkelerimiz bu bizim” diyor. Burada İslamcılık ve İslam eşleştirmesi yapıyor. Müslüman bir aile yapısı oluşturmak için gösterdikleri faaliyeti İslamcılığın bir gereği olarak gördüğü anlaşılıyor.

ANÇED üyesi işletmeci O. Dağ, “biz çekinmeden kendimizi İslamcı STK diye tanımlıyoruz. İslami referansları öne alan, İslami endişesi olan, İslam’ı dert edinmiş, dava edinmiş STK olarak ön plana çıkarıyoruz ve kendimizi de İslami STK olarak tanımlıyoruz” diyor.

Dağ’ın da İslamcılık ve İslami kavramların eş anlamlı kullandığı ve dava edinmek gibi ideolojik-siyasal bir söyleme doğru yaklaştığı görülür.

İYAK’tan dernek temsilcisi serbest meslek sahibi B. Uygur, kendimizi “muhafazakâr ve İslamcı olarak tanımlıyoruz. Yaptığımız hizmet ve faaliyetler de *bütün insanlığa* özellikle afete maruz kalmış *herhangi bir canlı* üzerine arama kurtarma ve iyileştirmeyle ilgili çalışmalar şeklinde yürütüyoruz” diyerek İslamcılık kavramı sonrası ek bir açıklamayla *İslamcılık anlayışlarını faaliyetleri üzerinden açıklama* gayreti içine girdiği gözlenmiştir.

Platform temsilcisi eğitimci E. Aslan, “kendimizi doğrudan İslamcı olarak tanımlayabiliriz. Biz kendimizi baştan beri hep şöyle gördük; ‘İçinizden hayra çağıran, iyiliği

emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun' Ayet-i Kerime mucibince kendimizi hep bu şekilde konumlandırmıştık" diyerek toplumsal sorunlara İslam referanslı çözüm üretmek için toplumsal ve siyasal içerikli bir sorumluluk almaya çalıştıkları söylemlerinden anlaşılıyor.

İHH'den H. Yıldırım, ben Müslüman'ım dedikten sonra, -cı eklemi gelecekse gelmeli midir, şart mıdır, şart değil midir? Orayı bilmiyorum ama ben kendimi İslamcı olarak tabir edilmesini isterim. Yine Yıldırım devamında *Muhafazakâr* bir yapı kabul etmiyorum, Muhafazakâr aynı yeri muhafaza edendir. Benim dünya görüşüm; İslam'ı referans alan bir dünya görüşüne sahibim.

İslamcılık isimlendirmesinin salt beşeri/ideolojik bir söylem olarak -cı,-cu eklerle değerlendirilmesi üzerinden yapılan eleştirilerin farkında olan Yıldırım, dünya görüşünün İslam'ı referans alan bir dünya görüşü olduğunu vurguluyor ve modernleşmenin temel kavramlarından biri olan muhafazakârlık eleştirisi yapıyor. Aslında bu söylemiyle özel ve kamusal alana dair hayatın her alanının düzenlenmesinin kaynağı olarak İslam'ı göstermesiyle siyasal İslam/İslamcılık tercihinin bilinçli bir söylem olduğu söylenebilir (Çayır, 2015: 7).

İMİH'den mühendis işletmeci M. Ak, biz İslamcıyız fakat bu İslamcılığımız daha çok *yerel kaynaklara* bağlı kalmakla büyümüş, örülmüş İslamcılık olup tercüme edilen eserlerden ziyade yerel kaynaklara bağlı kalmıştır. Burada bizim hedefimiz, bu toplumun Anadolu insanının bin yıllık kadim kültüründen gelen etkileşimi, hamuru ortaya çıkarmak ve bunun üzerine de bir şeyler koyarak toplumu takva eksenine dönüştürebilmektir.

Ak'ın kendini bu şekilde konumlandırması, İslamcılıkla ilgili ortaya atılan tercüme eserlerden etkilenen radikal İslam, kökleri dışarıda İslam tarzı eleştirilere cevap niteliği oluşturmakta olduğu görülmektedir (Türkmen, 2015: 135). Ayrıca Anadolu insanının bin yıllık kadim kültürü vurgusu ile kültürel değerlerle mezc edilmiş bir İslamcılık ayrımı yaptığı anlaşılmaktadır (Aslan, 2017: 254). Yine bireysel dindarlıktan ziyade toplumsal-siyasal, ideolojik bir söyleme sahip olduğu da söylenebilir. Ak'ın söylemini ilk dönemin İslamcılık ve Türkçülük akımlarının sentezlenmesi olarak da görmek mümkün olabilir. Akçura'nın makalesinde sonuçlandıramadığı İslamcılık mı ve Türkçülük mü sorgulaması (Akçura, 2019) Mehmet Ak'ın da düşüncelerinde adeta sentezlenerek söyleme dönüşmüş görülüyor.

ADAP, Ensar Vakfı ve İMH üyesi eğitimci R. Aydın, Kendimizi ferdi olarak tanımlarken İslamcı olarak tanımlıyoruz. Muhafazakârlık bize biraz daha sığ geliyor. İslamcı bir ekolün içerisinde bulunduk, geçmişimiz de böyle bir çalışma ile geldi diyerek İslamcılık düşüncesini muhafazakârlıktan özellikle ayırtırmak istemesi dikkat çekmektedir. Yani

İslamcılar ve Müslümanlar ifadesini mülakat esnasında seçerek kullanmasıyla ve muhafazakârlık kavramını sığ bulmasıyla dikkat çeken R. Aydın, siyasal İslami düşüncelerini batılı kavramlardan ziyade İslami terminoloji üzerinden temellendirmeye çalıştığı görülmektedir.

Gazipaşa'dan Çınar Derneği temsilcisi eğitimci Y. Enes, kendilerini tanımlarken milliyetçi- muhafazakâr demesine rağmen halk arasında İslamcı dernek bilindiklerini söylüyor. Enes'in halk arasında İslamcı dernek olarak biliniyoruz ifadesinden sonra her düşünceye saygımız var ifadeleriyle açıklama yapmaya çalışması dikkat çekiyor. Bu durumda Faaliyetlerin İslamcılıkla özdeşleştirilmesine rağmen tanımlamada milliyetçi muhafazakâr ifadelerine yer vermesi İslamcılık isimlendirmesi üzerine yapılan çeşitli eleştirilerden kurtulmak için İslamcılık algısını yumuşatma gayreti olarak algılanabilir. Üyelerin İslamcılık vurguları ve muhafazakarlık eleştirilerine rağmen süreç içerisinde muhafazakâr demokratiği kimliksel tanımlamasında öne çıkaran AK Parti ile ilişkilerde ve yaşanan değişimler AK Partili yıllar bölümünde daha ayrıntılı incelendi.

Kendisini doğrudan İslamcı olarak tanımlayan üyelerin İslamcılık anlayışları üzerine açıklama yaparken farklı yaklaşımları işaret etmeleri İslamcılık üzerine tek bir tanım yapmanın neredeyse imkânsız olduğunu gösteren bir örneklendirme olabilir.

Kendini doğrudan İslamcı tanımlayan üyelerden sonra muhafazakârlık-İslam, İslam ve kültürel değerlerle ilgili açıklamalar yaparak kimliksel tanımlama yapanları kendi söylemleri üzerinden değerlendirildi.

2.3.2. Kimliksel Geçişler/Kesişimler: Muhafazakâr, Muhafazakâr-Müslüman, Muhafazakâr-Mütedeyyin ve Muhafazakâr-Milliyetçi

Üyelerin kendi kimliklerini muhafazakârlıkla ilişkilendirmelerine başlamadan araştırmacıların muhafazakârlığın mahiyetine ve kavramın kullanım sebebine dair yaklaşımlarından örnekler aktararak muhafazakarlığın söylemsel tercihlerinin sebeplerine dikkat çekildi.

Muhafazakârlık: Manevi değerlerden yoksun, radikal Kemalist Modernleşmenin 28 Şubat post modern darbesiyle birlikte doruk noktaya tırmanan yasadışı, sindirmeye dönük yaklaşım ve uygulamalarının olduğu bir dönemde platform üyelerinin sorunlarına çözüm için kimliksel tanımlamalarını yaparken tercih ettiklerine işaret eden muhafazakârlık yaklaşımını Aslan, “neredeyse her türlü düşünceyi/değeri kendi çerçevesi içinde değerlendirme imkânı sunan bir kavramdır” söylemiyle anlatıyor (Aslan, 2017: 249). Nuray Mert'in “Türk

muhafazakârlığı, ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişme ile milli ve manevi değerleri uzlaştırma gayreti” olarak tanımlıyor (Yıldırım, 2016: 436). Yalçın Akdoğanın ise muhafazakârlığı; “geleneği dışlamayan modernlik, yerelliği kabul eden evrensellik, köktenci olmayan değişim talebinin tavır ve davranıştan çıkarak siyasal kurum kimliğine dönüşmesi” şeklinde tanımlamıştır (Yıldırım, 2016: 444). Karslı (2016: 49-50) ise Muhafazakârlık kavramının tercih sebebini şu şekilde açıklıyor:

Sekülerleşmenin ve toplumsal dönüşümlerin ürettiği krizlere dindar orta sınıfın nesil sorununa ürettikleri bir çözüm olmanın yanında dindar orta sınıfın yaşam tarzının evrilmesine; kentleşme, sosyo-ekonomik dönüşüm, her türlü kazanım, siyasal tecrübe, kamusala açılan dini söylemler, dini grupların dünya ölçeğinde ürettiği travmalar muhafazakârlığın kimliksel tanımlamalardaki tercih sebebi olarak görülmektedir.

Muhafazakârlıkla ilgili kısmen aldığımız liberal yaklaşımlardan sonra platform üyelerinin beyanlarındaki muhafazakârlık söylem ve ilişkileri aktarıldı.

Birlik Vakfı Başkanı A. Doğru, kendilerini muhafazakâr-milliyetçi tanımlamasını yaparken aşağıda yaptığı açıklamalar Karslı'nın işaret ettiği “sosyo-ekonomik dönüşüm, her türlü kazanım, siyasal tecrübe, kamusala açılan dini söylemler” açılımıyla örtüştüğü görülmektedir.

Kendimizi normal sivil toplum örgütü olarak tanımlıyoruz ama özünde çok da sivil toplum gibi davranamıyoruz. Genel bağlamda baktığımız zaman kurucularımız arasında Reis-i Cumhurbaşamız, TBMM başkanımız, başbakanlar, bakanlar var. İster istemez dışarıda siyasi, siyasete yakın bir STK algısı var. Kendimize kurumsal olarak Muhafazakâr, milliyetçi- muhafazakâr diyelim. Yani vakfın tavrı genelde bu şekilde.

Kutup Yıldızı'ndan mimar A. Okumuş, Milli Gençlik Vakfı, AK Parti Gençlik kolları ve TÜGVA ile olan ilişkilerinden söz ederek geçmişte ilgili olduğu STK'lar üzerinden kimliğine dair işaretler verdikten sonra kimliksel tanımlamasını Aslan'ın “neredeyse her türlü düşünceyi/değeri kendi çerçevesi içinde değerlendirme imkânı sunan” bir kavram diye ifade ettiği muhafazakârlık yaklaşımı içerisinde olduğu aşağıdaki beyanında görülmektedir.

Siyaseten yapamayacağımız birçok şeyi STK'lar yardımı ile yapabiliyorsunuz. İnsanların evlerine, kalplerine STK ile girebiliyorsunuz ama siyaset ile giremiyorsunuz. Aynı zamanda insanlara insan olmanın değerini yine STK'lar ile anlatabiliyorsunuz. Okumuş elbette ki siyasi görüş ve inanç olarak hepimiz *muhafazakâr* insanlardık ve başta *Allah rızası* olmak üzere *vatanın ve milletinin yanında her türlü olaya müdahale edebilen*, sağına soluna bakmadan bir adım öne çıkmaya çalışan bir gençlik olsun istedik.

Araştırmacıların işaret ettiği gibi muhafazakârlık kavramı her türlü değerlendirmeye müsait yani amorf bir yapıya sahiptir. Gelenekten kopmadan ekonomik ve teknolojik gelişmeleri yakalayabilmek hedefleri ile milli ve manevi değerleri uzlaştırmada kolay tercih edilen bir kavram olmuştur. “Yereli kabul eden evrensellik, siyasal tecrübeyle beraber kamusala açılan dini söylemler” (Yıldırım, 2016: 436) muhafazakârlık içinde rahatça ifade edilebilmektedir. Müslümanların, dini grupların oluşturduğu travmatik sonuçlardan kurtulma ve geçmişleriyle bağlarını bir şekilde ifade etme arzuları nedeniyle muhafazakârlık sık tercih ettikleri bir kavram olmuştur. Bunlara bir de AK Parti’nin muhafazakâr-demokratlık önerisinin eklenmesi sonucu katılımcıların kimliksel tanımlamalarında muhafazakârlık kavramını farklı değer ifade eden kavramlarla beraber kullanarak kimliksel ifadelerinde yer verdikleri gözlemlenmektedir. Ayrıca bireysel ve toplumsal hedeflerine ulaşmak için muhafazakâr kimlik tanımlaması yapan üyeler, STK ve siyasal çalışmaları çok da farklı görmediklerini, Aslan’ın (2017: 253) amaçlarını “yaşatmak adına her şeyi değiştirmeye ve modernleştirmeye dünden hazır çelişkili bir muhayyile” diye tanımladığı muhafazakârlık yaklaşımıyla örtüşen bir yöntem izledikleri söylenebilir. Bu bağlamda eğitimci H. Mert kimliğini şu şekilde ifade ediyor:

İletişim halinde olduğum sivil toplum kuruluşlarının genel amacı Allah rızasını kazanmak, ümmetin ve ülkemizin geleceği hem millet ve memleket hem de ümmet olarak nasıl daha iyi bir noktaya gelinebilir, güncel hayatta karşılaşılan eksiklik ve aksaklıklar nasıl giderilebilir konusunda doğru bildiklerimizi hayata geçirmek ve topluma yansıtma. Toplumu her açıdan bir adım yukarı taşımaya çalışmak, daha iyiye taşımak amacı güdüyoruz.

Eğitimci H. Mert, bulunduğu çevre ve iletişim kurduğu camia üzerinden kendisini muhafazakâr olarak ifade etmesine rağmen platformla çalışma gerekçesini açıklamaları İslamcı üyelerin yaklaşımından farklı olmadığı anlaşılıyor. Aslında Muhafazakârlığın kimliksel tanımlamada kullanımını “İlerlemeci/süreklilik” bir bakış açısıyla tarihsel ve kültürel değerlerin üzerinden modernliğin gereklerini nasıl yakalaya biliriz gayreti olarak da değerlendirilebilir (Yıldırım, 2016: 436).

Eğitimci Y. Enes ve M. Yüce, de din, ahlak ve milli değerler üzerine yaklaşımları ve batılı anlamda bir muhafazakârlık yaklaşımından ziyade İslamcılık kavramına yapılan eleştirilerden korunma ve toplumsal ve siyasal ilişkileri kolaylaştırma gayreti veya “neredeyse her türlü düşünceyi/değeri kendi çerçevesi içinde değerlendirme imkânı sunan muhafazakârlığın amorf yapısından” faydalanmak için AK Partinin muhafazakâr demokrasi önerisini takip eden bilinçli bir yönetsel tercih olarak muhafazakârlık söylemini seçtikleri söylenebilir (Aslan, 2017: 249).

Muhafazakârlık, doğrudan İslamcı olduğunu ifade eden üyeler tarafından sığılık ve statükoculuk olarak görülürken aynı platformun üyesi farklı STK temsilciler tarafından kendilerini tanımladıkları kavramlardan biri olabiliyor. Muhafazakârlık kavramın köküne baktığımız zaman bunun çok da anormal bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. Geçmişte çatışma sebebi olan yaklaşımların bugün aynı platform altında faaliyet gösterebilmeleri dikkat çekebilecek bir durum olarak görülebilir. Platform üyeleri oluşum sürecinde düşünce ayrılıklarına, ayrı hareket noktalarına rağmen ortak problemlerin, kaygıların; *inanç özgürlüğü* ve dünya genelinde Müslümanlara karşı işlenen zulme karşı direniş ortamlarının kendilerini ortak bir zeminde buluşturduğu ifadeleri (E. Aslan), Karslı'nın (2016: 57) Bourdieu ve Passerondan aktarımla:

Yaşam biçimlerini analiz için kullanılan *habitus ve alan* kavramlarının somutlaştığı, kültürel sermayelerin bireyin kendi kendine oluşturup geliştirdiği mekanizmadan ziyade toplumsal etkileşimden doğarak geliştiğini, habitusun gelişiminin aileden okula, okuldan meslek hayatına ve kültüre kadar tüm toplumsal alanda telkin aygıtlarının bir üst düzeyin bir alt düzeyi belirlemesi prensibi üzerinden birbirlerini yönlendirmeleridir, düşüncesiyle örtüşmektedir.

Platform üyelerinin kendi habituslarından beslendiği söylenebilir. Ayrıca Aslan'ın söylediği gibi muhafazakârlık kavramın “yapısı itibariyle muğlak bir muhtevaya sahip olması, her türlü düşünceyi/değeri bu kavram çerçevesinde ele almayı mümkün kılması” ve üyelerin farklı hikâyelere rağmen birlikte hareket etmelerini kolaylaştırdığı söylenebilir. Yani İslami STK'ların içinde buldukları şartlar, kamusal alanda bir şekilde yer alma, kendi kimliksel tercihleriyle ve değerleriyle siyasal alanda etkinlik gösterme arzuları, farklı kesimlerce farklı gerekçelerle izah ve kabul edilebilirlik potansiyeli olan muhafazakarlık kimliksel tanımlama da tercih edildiği anlaşılmaktadır.

2.3.3. Faaliyet Merkezli Kimliksel Söylemler

Kimliksel tanımlamaların yaptıkları faaliyet alanında üretebileceği sorunlardan dolayı bazı katılımcıların İslamcı veya muhafazakâr kavramlarını kullanmaktan kaçındıkları gözlemlenmiştir. Esasında siyasal ve toplumsal talep içeren kavramlar, bireylerin temsillerini tam karşılayamayabilir. Yine gelenek ve din referanslı birtakım kavramların yakın zaman tecrübelerinde oluşturduğu kötü örneklerde doğrudan kimliksel kavramlaştırmalar yerine faaliyet merkezli tanımlamalara neden oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu Karslı, ise şöyle ifade etmiştir.

Bireyin modernliğin ürettiği simgesel-tematik kimlikler dünyasından ziyade *aidiyetler dünyasından* hareketle ait olduğu dinsel veya toplumsal referansı tercih etmesi, bir taraftan geleneksel diğer taraftan faaliyet merkezli söylemin içine eklenmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü aidiyetler bağlarında psikik

boyut ön plandadır. Diğer bir ifadeyle aidiyet gönüllülüğe ve içselleştirmeye dayanır. Aidiyet bağları tarihsel pratiklerin birikiminden beslenir (Karşlı, 2016: 40).

Geleneksel veya faaliyet merkezli STK algıları, *aidiyetlerin kimliksel tanımlamalarına kurban edilmeme kaygısını* da içerdiği ifade edilebilir.

MANAD temsilcisi av. A. Şahin, kendi düşünsel kimliğini doğrudan isimlendirmek yerine faaliyetlerinin ve ilişkili oldukları kurumsal referans üzerinden bilgilendirmeyi tercih ediyor. Şahin ailelerin eğitimi ile ilgili çalışmalarını Konya Ribat Eğitim Vakfı iş birliğiyle gerçekleştirdiğini söylemesinden ve yönetime dair sorularımıza örneklerini Hz. Peygamber ve sahabeler döneminden seçmesi, yaşamlarına ve faaliyetlerine ilk kaynakları referans alan yaklaşımları bize İslamcı düşüncede olduğunu ama isimlendirmeden yukarıda da ifade ettiğimiz pek çok nedenden dolayı kaçındıklarını gösteriyor. Ribat Eğitim Vakfı'nın internet sitesinde: Ribat Eğitim Vakfı'nın Vizyonuna Kur'an ve sünnet rehberlik eder. Çağlar üstü olarak gördüğü İslam Akidelerini insanlığın huzur ve saadeti için olmazsa olmaz olarak görüyor olmaları, tüm sorunlara çözüm adresleri olarak İslam ve kaynakları referans gösteriyor olmaları, İslamcılık görüşünden farklı olmadıklarının sadece söylem bağlamında bir farklılık yaşadıkları kanaati oluşturuyor <https://www.ribatvakfi.org/kurumsal/4/Misyon-Vizyon> (erişim tarihi: 06.05.2021).

İslamcılık düşüncesiyle ilgili olumsuz değerlendirmelerin; kökü dışarıda, beşerî bir ideoloji algısı vs. ve kendini İslam'la özdeşleştiren dini grupların oluşturduğu kötü örnekliklerden ve olumsuzluklarından korunma kaygılarından doğrudan İslamcıyız ifadesini kullanmadıkları kanaatimizi güçlendirmektedir (Karşlı, 2016: 49-50; Türkmen, 2015: 135).

Meşveret grubu ve İHH ile kendisini irtibatlı din görevlisi A. Güzel kendini tanımlarken “sıfatlandırma yapmak istemiyorum Ayette geçen “sizin en hayırlınız takvaca en üstün olanınızdır” düsturunca bir Müslüman olarak takvalı olmayı amaçlıyorum. Allah için çalışmayı amaçlıyorum, biz dindar bir camiyiz” ifadeleri kendini ve platformu İslamcı olarak tanımlayan dönem Başkanı E. Aslan'ın ifadeleriyle birebir örtüşmesi dikkat çekiyor.

İslam'ın içeriğine dair samimiyet, takva, ihlas, dindar, mütedeyyin, Müslüman vb. kelime ve kavramları kullanmakta sakınca görmüyorlar. İrtibatlı olduğu kurumlardan İHH internet sitesinde hakkımızda bölümünde misyon ve vizyon başlıkları altında yaptıkları açıklamada evrensel değerler üzerinden tanımlamalar dikkat çekiyor, özellikle din, mezhep, ırk ayrımı gözetmeden faaliyet yaptıkları ifade ediliyor <https://www.ihh.org.tr/hakkimizda> (erişim tarihi: 17.05.2020).

Sebilay Derneği temsilcilerinden serbest meslek sahibi M. İleri, cemaat geçmişi olarak Anadolu platformunu ifade ediyor. Kendinizi kimliksel olarak nasıl tanımlarsınız? sorusunu cevaplarırken doğrudan bir isimlendirmeden kaçınıyor. Anadolu platformu internet sitesine baktığımızda, süreçleri başlığı altında İslamcılığın ilk temsilcileri olarak görülen isimlerden; Cemaleddin-Efgani'den Seyyid Kutup'a, Mevdu'di'lere uzanan bir geçmişle kendilerini irtibatlandırmaları dikkat çekiyor <https://www.anadoluplatformu.org.tr/anadolu-platformu-yeni/> (erişim tarihi: 06.05.2020). Ayrıca İslam dünyasının Müslüman coğrafyaların mazlum düştüğü durumlarda Türkiye'yi de ülke olarak İslam dünyasının gündemine sokabilmek gayesinden söz ediyorlar. Doğrudan isimlendirme olarak İslamcılık kullanılsa da söylem ve geçmiş hikâyeleri İslamcı bir geleneğe işaret etmektedir.

Alanya'dan eğitimci C. Demir, kendi kimliksel tanımlamasında; "İslami değerleri temel ilke sayan kişiler olduğunu ve dünyanın neresinde olursa olsun İslam'a veya Müslümanlara yapılacak saldırıyı kendilerine yapılmış sayarak oluşması gereken bireysel ve toplumsal tepkinin içinde olacakları söylemi" İslamcılık düşüncesinin farklı bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

ANÇED Üyesi işletmeci mali müşavir H. Kurt, Kars'ının ifade ettiği "modernliğin ürettiği simgesel-tematik kimliksel adlandırmalara" karşıtlığını ve din ve geleneğin kadim kavramı müslüman kavramıyla tanımlamayı temellendirmesi kendi beyanlarında şöyle ifade etmiştir.

İnsan zihni modern zamanlarda *etikete düşünmeye* alıştı, bir etiketleme yapmadan düşünemiyor. Yani ben o anlamda muzdaribim. Yani bir etiket taşımak belki sıkıntılı olabilir. Ben kendimi bir Müslüman, sevabıyla-günahıyla olan Müslüman olarak düşünüyorum... Toplumun sosyal sorunlarına, kültürel sorunlarına, değer skalasını etkileyecek aktivitelerde bulunmaya devam ediyoruz diyerek Müslüman isminin üzerine ilave bir isimlendirmeden kaçındığını ifade ediyor.

Yeryüzü Vakfı temsilcisi serbest meslek işletmecisi E. Can da kimliksel tanımlama için zaman ve şartların zorlamalarına karşı olup doğrudan isimlendirmeden kaçınıyor. "İslami çevre içerisinde olmak, Kur'an ve Peygamber ahlakı ile ahlaklanmak ve Allah'a Kulluk görevinden" söz ederek kimliğini faaliyet ve din anlayışı veya dinin temel değerleri üzerinden ifade ediyor.

İlim Yayma Cemiyetinden eğitimci Y. Deniz de kimliksel tanımlamada simgesel yaklaşımlara karşı bir yaklaşım içerisindedir. Kendisini din merkezli faaliyetler ve düşünsel aktarımlarla birlikte "Müslüman kimlik" ifadesini kullanarak tanımlamayı tercih ediyor.

Platform üyelerinin ‘evrensel niteliklere sahip’ dünya barışına katkı sunmak, hak ve özgürlük mücadelesi, ırk, din, mezhep farkı gözetmeksizin Acil Arama Kurtarma, Afet ve Yardım çalışmaları, çevre ve tüm canlıların korunmasına kadar uzanan birtakım söylemlere sahipler. Bununla birlikte ideolojik niteliklere sahip, dini referans alan toplumu takva ekseninde dönüştürme, değiştirme, yönetme; yani Çayır’ın deyişiyle “özel ve kamusal alana dair hayatın her alanını kapsayan, sosyal-siyasal etkinlik, etkililik ve düzenleme” iddiası taşıyan söylem ve uygulamalar içinde olduğu anlaşılmaktadır (Çayır, 2015: 7).

Her ne kadar farklı açılardan yaklaşarak ve farklı isimlendirmelerle kimliksel tanımlamalar yapsalar da ortak kaygılarının İslam ve İslam’ı referans alan bir bakış açısı olduğu söylenebilir. İslam’a, inanç, ahlak, milli ve manevi değerlere ortak vurguları ve Platform Başkanının “siyasi ortak görüşümüz İslami perspektifimizdir” beyanı ve üyelerin ulusal /merkezi kurumlarının internet sitelerindeki beyanlarına göre İslamcı kurum ve kuruluş olmaları dikkate alındığı zaman, söylemlerinin farklılıklar içermesine rağmen bu farklılıkların İslamcılığın farklı tonları olarak değerlendirmek gerektiği kanaatindeyiz. İsmail Kara’nın (1986: XV-XVI) İslamcılık tanımlamasında “aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe ihtiva eden bir hareket” olarak işaret ettiği İslamcılık düşüncesinin farklı STK’lar üzerindeki kısmi yansımaları olarak görülebilir. ADAP üyelerinin sivil toplum hikâyelerinde geçmişte içinde buldukları ve şimdi faaliyet gösterdikleri kuruluşların neredeyse tamamı İslami STK’lar diye bilinen kuruluşlarla örtüştüğü ya da doğudan veya dolaylı ilişkileri görülmektedir. ADAP üyeleri İslamcılık, Müslüman, muhafazakâr, milliyetçi mütedeyyin gibi farklı tanımlamaları kullanıyor olmasına rağmen kimliksel olarak Lütfi Sunar’ın (2018: 21) “varlığını ve gayesini İslami referanslarla açıklayan ve toplumu İslami açıdan bilinçlendirmeyi ve İslam değerlerinin hayata geçirilmesini kendilerine ana gaye olarak seçmiş, faaliyetlerini de bu yönde şekillendiren İslami STK’lar ile aynı kapsam da değerlendirilebilir. Özellikle farklı değerlendirilebilecek olan muhafazakâr ve milliyetçi yaklaşımların, düşünsel olarak İslami referanslar içermesi, hem de iletişim ve faaliyette buldukları kurumsal yapıların İslami tasniflemeye değerlendirilen kuruluşlar olmasını dikkate aldığımızda, Nuray Mert’in (2001: 238) “siyasal İslamcılık yerine, dinsel semboller üzerinden toplumun tutucu reflekslerini mobilize ederek, statükonun eleştiriye maruz kalmadan devamını sağlayacak alternatif bir dinsel söylemek oluşturmak için bilinçli tercihler” olarak değerlendirdiği Türkiye şartlarına özgü bir muhafazakârlık anlayışı olduğu gözlemlenmektedir.

Bu tür tartışmalar veya farklı yaklaşımlar aslında yeni bir durum da değildir. Nuray Mert (2001: 235-237), 1921-1922 yıllarında Yahya Kemal ve Babanzade Ahmed Naim arasında

geçen; Tevhid-i Efkârda yazdığı Eyüp Sultan yazısı üzerine tartışmalarında Babanzade'nin *Ümmetçi, hurafelerden arındırılmış, İslam yaklaşımına karşı* Yahya Kemal'in, tarihi-kültürel değerlerle mezcedilmiş İslam vurgusundan söz eder. Yine aynı bakış açısının 1980'lere kadar İslamcılığın milliyetçi muhafazakâr vesayetinin altında kaldığını ifade etmekte ve 1960'lardan sonra Seyyid Kutup, Mevdudi gibi radikal İslamcı yazarların tercüme edilen eserleri aracılığıyla ayrı bir İslamcı damarın gelişmeye başladığına dikkat çekmektedir. Bugün ADAP üyelerinin kendilerini farklı üslup ve ilişkilerle tanımlaması İslamcılığın tarihsel ve güncel hikâyelerindeki ilişkilerden kaynaklandığı söylenebilir.

Platform üyelerinin kimliksel tanımlarından sonra düşünce dünyalarında, nasıl bir yönetim sistemi arzuladıkları, din ve siyaset ilişkisini kendi beyanları üzerinden değerlendirildi.

2.4. ADAP Üyelerinde Din-Siyaset Algılamaları

Din-siyaset ilişkisi akademik yazında oldukça zengin bir içeriğe sahip olup insanlık tarihinde daha özelden İslam düşünce geleneğinde oldukça tartışmalı bir geçmişe tekabül etmektedir. Esasında din-siyaset sorunsalı, modern bir sorundur ve içinde bulunduğumuz dini veya siyasal atmosferden hareketle geçmişe yönelik bir okuma olarak dikkat çekmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in devlet başkanlığı veya devlet yönetimi gibi başlıklar bugünkü din-siyaset tartışmalarının iz düşümlerini taşımaktadır. Batı düşünce tarihinde cereyan eden Rönesans, reform, sanayi devrimi, endüstrileşme, Aydınlanma, Fransız İhtilali gibi gelişmeler ve etkileri din-siyaset bağlamında yeni tartışmaları veya gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Daha doğrusu bir 'mesele' olarak dinin kamusal ve siyaset alanında el çekilme aşamaları olarak okunabilir. Söz konusu gelişmelerin sonucunda sosyo-ekonomik alanlarda ortaya çıkan refah ve zenginleşme daha seküler ve pozitif hukukun ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bütün bu ekonomik ve kalkınma temelli refah, dinin veya din algılarının da reformasyonunu üretmiştir (Gordon, 2015: 35-51).

18. yüzyıl Batı düşünce tarihindeki din-siyaset tartışmaları, özellikle geri kamışlığın sorgulanması bağlamında İslam dünyasına da yansıdığı görülmektedir. Teknolojik yenilgi ve geri kalmışlık sorgulamalarında İslam, siyasal bir çözümleme olarak sunulmaya başlanmış ve geleneğin eleştirilmesi/aşılması veya yeniden yorumlanması şeklinde siyasal söylemler ortaya çıkmıştır. Bir modernleşme süreci anlamında İslamcılık düşüncesi, din-siyaset tartışmalarının verimli bir örneğini oluşturmaktadır. Çalışma örneğimiz verileri de İslamcılık düşüncesine gönderimler içermektedir. Bugün anlamaya çalıştığımız, din-siyaset ilişkisinin kaynağı; Tarık Z. Tunaya'ya göre (1991: 15-16), İslamcılarının toplumu kendi inanç ve fikirleri

doğrultusunda kurumsallaştırarak devletin bütünlüğünü muhafaza edecek bir amaca yönelmek için, fikri kaynağı “vahşet ve bedeviyet halindeki bir kavmin dünyanın en yüce imparatorluklarından biri haline yükselmesini sağlamış olan İslam’ın temel ilkelerine dönmekle gerçekleşeceğini iddia eden akımdır.

Hatta yeni Rönesans hareketi olarak görülen bu akımın yönlendiricisi de Karpat’a göre zamanın halifesidir (Şentürk, 2015: 19). İslamiyet’i diğer dinlerden ayıran en önemli özelliği kendisine bağlı cemaatin sadece inanç sistemiyle/manevi hayatıyla ilgilenen bir din değil bilakis bağlularının inançları, siyasi, ticari hayatları ve güvenlik sorunlarıyla doğrudan ilgilenen bir din olmasıdır. Hz. Muhammed bunu oluşturduğu Medine toplumu/devleti ile pratik hayata aktarmıştır. Hz. Muhammed Karşılaştıkları güncel hayata dair sorunları çözümüne, sağlığında siyasal iktidarı ele geçirerek İslamiyet’in ilk yıllarından itibaren devlet düzen ve geleneğinin oluşmasını da sağlamıştır. Hz. Muhammed’den sonraki oluşan Hilafet makamı da yine din ve dünya işlerinde yetkili makam olarak geleneği devam ettiriyor (Sezer, 2011: 108-122). Bu durumu R. Garaudy (1990: 9-59) ise şöyle ifade etmektedir; Allah’ın Aşkınılığı yani insanın kendi kendine yeterliliği (gerçek büyük varlık insan) düşüncesi karşısında, her şeyin; ekonomik, siyasal ve kültürel tüm alanlar da son sözün kaynağının oluşacak *şûra* neticesinde Allah’a dayandırılması gerektiği şeklindedir. Başka bir deyişle “Medine toplumunun hükümeti içinde siyasi, sosyal, ekonomik ve ahlaki planda Hz. Muhammed’in kılavuzluk etmiş prensiplerinin bulunup çıkarılması şeklinde ifade etmiştir.

Din-siyaset tartışmaları dinin, toplumun bütün katmanları ve pratiklerinde söz söyleme, kimliksek ve toplumsal talep oluşturmada ilke ve zihniyet bazında vurguları ön plana çıkarmaktadır. Siyasal alanın teolojik irtibatlandırmasındaki zorluk, kaçınılmaz olarak doğal ve ilke merkezli bağlantı kurmayı üretmiştir. Bu anlamda din siyaset zeminine yönelik yaptığımız mülakatta katılımcıların hayatın bütününe yönelik taleplerinde ilke merkezli dinsel kimlik vurguları dikkat çekmektedir.

ADAP üyelerinden Av. A. Şahin, “İslam dini doğrudan devlet sistemi, devlet yönetim şekli emreder mi?” diye sorulduğunda şu şekilde cevap vermiştir:

Belki benim eksikliğim böyle bir şey tespit edemedim, herhangi bir sistemin isim ve şekil itibarıyla uygulamasıyla oluşan bir mutluluk ve huzur ortamının geldiğine dünya ölçeğinde rastlamadım, bilmiyorum şeklinde ifade ediyor. Şahin, yönetimde asıl olanın, adalet, eşitlik, çoğulculuk, birlikte yaşama kültürünü oluşturabilmek, sistemlerin isimlerinden daha önemlidir.

Verdiği bu cevapla kalıplaşmış bir sistem önerisinden ziyade ilkesel yaklaşımın uygunluğunu vurgulamıştır.

Müslümanların modernleşme süreci temsilcilerinden, Farid Esack ilerici/yenilikçi (progresif) yaklaşımı, “Müslümanlık, adaletsiz toplumları, adil toplumlara dönüştüren, insanları istismarın bir nesnesi olmaktan çıkarıp tarihin bir nesnesi haline getiren İslam anlayışı” tanımlaması yaparak ilkesel yaklaşıma dikkat çekiyor. İslam-siyaset/din-siyaset karşılaştırmalarında ön plana; hak, hukuk, adalet merkezli yönetim anlayışı ile ilkesel yaklaşım ve çoğulculuk kavramları öne çıkmaktadır. Avro-İslam terimini topluma kazandıran liberal İslamcı Bessam Tıbi, İslam’ın en önemli prensibi olarak görülen “din-devlet” prensibini tamamen kurgudan ibaret bir yaklaşım olarak görmektedir. Abdulkerim Suruş’un “dindar bir toplum aynı zamanda çoğulcu bir toplumdur; zira Allah’a ulaşmanın insanlar adedince yolu mevcuttur” diyerek çoğulculuğun önemine işaret ediyor (Büyükkara, 2016: 231-233).

Gelenekten kopmadan modernleşme/ilerici ve çoğulcu yaklaşımın izlerini taşıyan Platform üyelerinden din görevlisi A. Güzel, doğrudan İslam ile özdeşleştirilen siyasal söylemlerin İslam’a zarar vereceğini ifade ediyor.

Dünyada İslam’la isimlendirilen sadece İran İslam Cumhuriyeti var o da Müslümanların ve devletin yapmış olduğu hataların İslam’a mal edilmesi için özel kurulduğu iddia ediliyor. Âlimler bu tür isimlendirmeyi kabul etmiyor, bir devletin mensupları Müslüman olduğu gibi farklı dinlere mensup kişiler olabilir. Devlet aygıtı tüm toplumu kapsayacak şekilde olmalı. Devlet adaletle yönetilirse Müslümanlar dinlerini istediği şekilde yaşayabilir. Devletin dini değil adaleti önemlidir.

Din görevlisi A. Güzel, doğrudan ifade etmese de din devlet işlerinin birbirinden ayrılması, adalet, çoğulculuk vurguları ile modernleşmenin ne kadar benimsendiğinin tipik örneklerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür. Islahatçı/modernist yaklaşımların gelenekçilerden farklılıklarından biri belirlenmiş bir sistemden ziyade dinin özünden kaynaklanan ilkelerin ışığında geliştirilecek fikirlerle oluşturulacak yeni siyasal ekonomik ve kültürel gelişmelerin mümkün hatta önemli olduğudur.

ADAP üyelerinden işletmeci mali müşavir H. Kurt, açıklamalarında da din merkezli düşüncenin modernleşme sürecinin değişik ifadeleri olarak görülebilir. Din ve devlet karşılaştırması yapan Kurt, “devlet mikro tanrıdır ve otorite paylaşımları da aynıdır, Tanrı’nın devletinde otoritesi sorgulanmaz. Bu kavramları içinde bulunan şartlar doğurur. Meclislerin kanun yapmasının doğaldır, meşruiyetini kanunları yapan kişilerin kimlik ve düşünce yapıları belirlemektedir” der. Yani Kurt, kişilerin düşüncelerinin kaynağının İslam olmasının yapılan kanunların meşruluğu için yeterli olduğu kanaatini paylaşarak R. Garaudy’nin de işaret ettiği kaynağını dinin esaslarından alan aklın işlevine gönderimde bulunduğu görülmektedir.

Hamidullah (1984: 205-207), din ve siyaset ilişkisine dair değerlendirmesinde insanın birey ve toplumsal boyutuna dikkat çekiyor. İnsan hayatının manevi, dini ve dünyevi üç hali vardır. Birey kendi manevi eğitimini mistik/tarikat, manevi halife veya şeyhler aracılığıyla gerçekleştirir. Dini ve Dünyevi işlerin birbirinden ayrılması mümkün değildir bu ayrımın çok yakın zamanda ortaya çıkan bir durum/uygulamadır. Hz. Peygamber'in Vahiy alma özelliği ile diğer insanlardan ayrılmıştır. Kur'an-ı Kerim 5/3 mealen: "Bugün artık sizin dininizi (hem dünya hem de ahreti içine alan biçimde) sizin için ikmal ettim ve nimetimi sizlere tamamladım ve benim için makbul ve muvafık olan, İslam'ın sizin dininiz olmasıdır" ayeti gereğince yeni bir vahye gerek yoktur. Kur'an ve hadisler hayatın pratik saha ve gayeleri için kâfidir. Onun için Hz. Peygamberin kullandığı başkanlık otoritesi doğrudan doğruya devlet Reislerinin/Halifenin otoritesinde toplanmıştır, Müslümanların dini ve dünyevi (camii ve kışla) işleri siyasal bir makam olarak görülen halifelik tarafından tek bir otorite tarafından yönetilmesi gerekir yaklaşımındadır.

Günay'a göre (2017: 211-226) İslam kelmacıları, dini "Allah tarafından vahiy yoluyla ve Peygamberi aracılığıyla vazedilen saliklerini dünya ve ahirette saadet ve necata götüren, itikat ve amellerden mürekkep bir müessese" diye tanımlıyor. J. M. Yinger "Din bir halk gurubunun, onun vasıtasıyla beşer hayatının temel problemlerine çözümler aradığı bir inanç ve pratikler sistemidir" diyerek "dini", "özel ve kamusal alana dair hayatın her alanını kapsayan, sosyal-siyasal etkinlik, etkililik ve düzenleme" referansı olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Din-siyaset bağlamında demokrasi, laiklik, siyasi partiler ve İslamcılık kavramlarının ilişkisi noktasında eğitimci E. Aslan, bu tür kavramların etiket olarak kullanılmasından dolayı yaşanacak bazı olumsuzluklara dikkat çekerek ilke merkezli yaklaşımın önemini anlatmak için şu ifadelerle yer vermiştir:

Burada bir ilkeler üzerinden yaklaşım var bir de olgular üzerinden yaklaşım var. Olgulardan bakacak olursak şu anda hangi cemaat gelirse gelsin diğer cemaatin fertleri isyan edecektir. Çünkü hiçbir cemaat diğerlerinin yöneticilerini veya tavırlarını beğenmiyor. Birisi de kılıç elinde olduğu için diğerinin katli vaciptir fetvasını çıkarması zor olmayacaktır. İslam'ın bu anlamda varyantları buna müsait. Yani iktidara gelen insan kendisine isyan edenleri cezalandırma hakkını görecektir kendinde. Şahsi kanaatim cübbeli gibi birisi başımıza gelse ben isyankâr olacağım için onun gelmesini istemem. Onun yerine bütün herkesi kucaklayacak bir anlayışı kim gösterecekse onun gelmesini isterim.

Din-siyaset-toplum ve STK ilişkisinde İslamcılık perspektifini önemseyen katılımcımızın mekanik ve teokratik modellemeden ziyade laiklik, demokrasi, özgürlük ve her kesim için ifade özgürlüğünü savunuyor olması kaçınılmaz olarak ilke merkezli yorumları ön plana çıkardığı gözlemlenmiştir.

Her kesimin kendisini rahat ifade edebildiği ve özgürce yaşayabildiği bir yönetim eğer laiklik adı altındaysa ben laikliği savunurum. Ama Fransız modeli bir laiklik şekli vardır ki o da dinin toplumun gerek fertlerinden gerekse ilişkilerinden uzakta tutulmasıdır. Bu şekil bir laikliğin karşıtıym ama her dini STK'nın kendi düşüncesini rahatça yaşayabildiği ve uygulayabildiği, desteklendiği, eleştiriye de açık olduğu, ilmen herkesin birbirini yücelttiği, toplumun huzurunda kimin hatalı kimin doğru şeklinde tartışılacağı ve buna rağmen insanları çekebildiği bir anlayışı savunuyorum. Fikirler yer altına sindirilmeye kalktığı zaman iş esrarengizleşiyor. Herkes bir şey var zannediyor. Ya devletten korkuyoruz! Ya da birbirimizden korkuyoruz! Çoğu fikirlerimizi birbirimizden gizleyerek kandırıyoruz. Gerçek fikrimiz hiçbir zaman gün yüzüne çıkmıyor. Kelimeye takılmayız. Demokrasi için de aynı şeyi düşünüyorum. Değerler yarışı söz konusu olması lazım. Kimin değeri bu noktada rağbet görüyorsa, kim kendini insanlara benimsetiyorsa ona bakarız. Ayrıca benimsemekten kastımız değerlerin yarışı anlamında ahlaksızlık değil. Bir gün gelir ahlaksızlık da kendisini benimsettirir (E. Aslan).

Bu noktada katılımcılardan H. Yılmaz, ilke olarak adaletin önemli olduğunu fakat adaletin dayandığı temel paradigmanın daha önemli olduğunu ve bu adaletin de fitrata uygunluğu dolayısıyla ancak *İslam'da* olabileceğini, dolayısıyla referansını dinden alan bir yönetim arzusunu kendi beyanlarında şöyle ifade etmiştir.

Yani tabii ki adalet ama adaletin dayandığı temel paradigmanın ne olduğu önemli. O paradigma bizden, bizim tarihsel medeniyetimizin kökünden gelen inancımızdan, akidemizden gelen paradigmaya dayanan ve ondan neşet eden bir adalet olması lazım, bizim beklentimiz bu. Bu adalet bizim inancımıza göre sadece Müslümanlara lazım olan bir adalet değil bütün inanç sistemlerine lazım olan bir adalet olduğuna inanıyoruz. Bu adaletin sadece Türkiye'de, Anadolu'da değil sadece İslam coğrafyasında da değil bütün Dünyada hâkim olmasından, bütün insanlığın istifade edeceğini düşünüyoruz. Ama benim inancım ve akidem bu ki, sadece Müslümanlara sadece İslam coğrafyasına değil bütün Dünya'ya yeryüzüne lazım olan adalet, gerçek adalet İslam adaletidir. Neden: fitrata uygundur, bizzat kâinatı içindekilerle birlikte yaradan Rabbimizin bizimle ilgili ortaya koymuş olduğu bir prospektüstür.

Din-siyaset karşılaştırmalarında hâkim kavram olarak ön plana çıkan adalet merkezli ve ilkesel yaklaşım söylemi katılımcılar nezdinde tek düzeyde olmadığı gözlemlenmektedir. Nitekim bu adaletin içeriğine ilişkin vurgu bazı üyelerde, modern, pozitif hukuk merkezli olmayıp dini kaynaklı temellendirilmektedir.

ADAP üyelerinin söylemlerinde, din-siyaset ilişkisine dair felsefi yaklaşımlardan geleneksel ve/veya tanrı merkezli dinlerin yerine insanı tanrılaştıran pozitivist yaklaşımın önerisi olan dinin, sosyal-siyasal hayattan çıkarılıp bireyin vicdanına hapsedilmesi veya çekilmesi gerekir din ancak bireyle tanrı arası bir ilişkidir düşüncesinde olan bir yaklaşım görülmemiştir. Bilakis inançlarının sosyal, ekonomik ve siyasal hayatın her alanında doğrudan veya dolaylı yönden belirleyici bir değer olduğu ifade edilmektedir. Tartışılan konu dinin doğrudan sınırları, kapsamı belirlenmiş bir devlet modeli veya yönetim şekli emrediyor mu?

Yoksa yönetime dair ilksel yaklaşımlar telkin edilerek zaman ve mekânın şartlarına uygun, fakat kaynağını itibariyle dini referans alan Müslümanların görüşleriyle oluşan, ismi ve şekli şartlara göre belirlenen bir siyasal bakış açısı olabilir mi? İkinci yaklaşım ağırlıklı olmak üzere her iki bakış açısının da üyelerin söylemlerinde olduğu görülmüştür. Yani üyeler doğrudan veya dolaylı olarak sosyal ve siyasal hayatın içindedirler. Hatta yeteri kadar etkin ve etkili olabilmek için platforma ihtiyaç duyduklarını ADAP'ın oluşum süreci değerlendirmelerinde tespit etmiştik. Aşağıda diğer üyelerin din-siyaset ilişkisine dair söylemlerini kendi beyanlarından sırayla aktardık.

MANAD temsilcisi işletmeci A. Almaz, İslam'ın öngördüğü bir yönetim şekli, devlet yapılanması var mı? sorumuza cevaben; “var tabii ki, İslam'ın da kendine göre bir devlet sistemi var. Bu günümüzde ne kadar uygulanabilir ne kadar pratiği var bunu tartışmak lazım, şu an uygulanmakta olan İslam devleti var mı? Yok, adı İslam olan var ama kendisi İslam olan yok”. Almaz, her ne kadar İslam'ın bir devlet modeli var olduğunu söylese de günümüzde uygulanabilir mi bunu tartışmak gerekir diyerek modernleşmenin açtığı ilkesel yaklaşımla oluşacak yenilikçi çizgiye açık olduğunu ifade etmiş olmaktadır.

ANÇED temsilcisi işletmeci O. Dağ, din-siyaset ilişkisine yaklaşımı Tocqueville'nin gelenekler ve inançların belirleyicisi olan din ile özgürlüklerin birleştirildiği toplumların, özgürlüklerin ön koşuludur (Aron, 2004: 191), düşüncesiyle örtüşen bir söylem geliştirdiği görülmektedir. Başka bir deyişle özgürlükçü, adalet ve liyakati esas alan çoğulcu bir bakış açısıyla din ve ideolojilere eşit yaklaşan bir devlet modeli arzusu kendi beyanlarında şu şekildedir.

Devlet, halkına bir ideoloji, bir din veya başka bir şeyi baskı yaparak uygulamaya çalışmamalı. Devlet, devletliğini yapmalı; halkının istediği ne varsa onu yapmalı. Tony Buzan'ın su teorisinde: “Suyu damlatın mermerin üzerine, mermerin üzeri düz görünür ama o su yine kendine akacak bir mecra bir yol bulur gider” diyor. Yani vatandaş zaten kendisine bir ideoloji, bir din seçer, bir mezhep bir meşrep seçer, gidecek bir yol bulur. Ama bunu devlet baskı ile yaptığı zaman baskı ters tepiyor. Dünya tarihinde hiçbir medeniyette baskı ile başarılı olduğu görülmemiştir. Türkiye'de de muhafazakâr veya da İslamcı diyebileceğimiz parti iktidarda, bu partinin de baskı yapmadan, halkın istediği şekilde dozu iyi ayarlanmış din bilgisi vermesi lazım. Diğer taraftan Laiklere, komünistlere, sosyalistlere, liberallere de yaşama hakkı verilmesi lazım. Müsaade etmeyeceği tek şey, şiddete baş vuran kişilerdir. Devlet kendi içindeki farklılıklara eşit davranmalıdır. Örneğin: evinizde 5 tane çocuğunuz var, dindar olanı var, ateist olanı var, liberal olanı var, faşist olanı var. Baba merhametiyle hepsine aynı şeyi yapabilirsiniz, Haa birini fazla sevebilirsiniz, o ayrı meseledir. Yönetimde Adalet, liyakat ve ehliyet olmalıdır, burada ‘dini ayrı tutmanız lazım’. Neden dersiniz, devletin uçak pilotlarına ihtiyacı varsa uçak pilotlarını alır. Niye? dünya'nın her tarafına bilirler ki uçağı uçurmanın belli bir sistemi, kuralı vardır. O uçağı o şartlar içinde uçurtmak zorundadır. Bir maden mühendisi aldığınızda devlet olarak bilirsiniz ki ihtiyacınız olan madeni size

çıkartıp verecek olan bir maden mühendisinin rehberliğidir. Aynı şekilde bir din adamı ihtiyacınız varsa bunu da dışarıdan ihraç edemezsiniz. Yani size lazım olan kişilerin alanla ilgili eğitim, liyakat ve ehliyet sahibi olup olmadıkları önemlidir. Bunda kişi; Hıristiyan olmuş, Yahudi olmuş veya Ateist, Şintoist olmuş bunun bir önemi yoktur.

İYAK temsilcisi serbest meslek sahibi B. Uygur, din siyaset ilişkisine dair açıklamasına kendilerini İslamcı olarak tanımladıklarını tekrarlayarak başladıktan sonra toplumda kendileri dışında toplumsal olgulara dikkat çekerek; “hümanist, ateist, Kemalist vb. farklı kesimler” var ondan dolayı iktidarı ele geçiren siyasal iktidarlardan beklentilerinin her kesimi kapsayacak “eşit ve adaletli” yaklaşım olduğunu belirtiyor. Yönetim şekline ilişkin isimlendirmelerin yanıltıcı olduğunu yönetim şekillerinden çok yönetenlerin önemine vurgu yapan Uygur, tüm farklılıkların huzurunu temin edecek liyakat eksensiz adil bir yönetim isteğini kendi ifadesiyle örneklendirerek şöyle değerlendirmiştir.

İktidarda olan hükümetin aslında ne kadar adaletli ne kadar vicdanlı olduğuyla ilgili, şeriatla yönetilen bir hükümette de bazen zulümler olabiliyor. Laiklikle de yönetilen bir ülkede insanlar özgür bir yaşam alanı bulamayabiliyor. Demokraside de bazı ülkelerde birçok insan zulüm altında. Aslında bana göre sistemlerden ziyade sistemi yöneten iktidarın vicdanı, merhameti, adaleti, liyakati daha çok önemli geliyor. Kimin yönettiği önemli bu noktada benim kabaca anladığım bu. Daha önceki iktidarlar döneminde “başörtülüler şuraya gitsin” denmesiyle başka hükümetin gelip “başı açıkla başka ülkeye gitsin” gibi söylemleri çok doğru bulmuyorum. Kim yönetirse yönetsin bu topraktaki insanlar dışlanmadan yönetilmeli diye düşünüyorum.

Demre Kültür ve Turizm tanıtma ve eğitim Derneği, Demre İmam-Hatip Geliştirme Derneği temsilcisi R. Balcı, din-siyaset ilişkisine bakış açısını insan düşüncesine dayanan sistemler ve İslamiyet’e (vahiy) dayanan yaklaşımlar şeklinde ayrıştırarak geçmişe ve günümüze dair düşünceleri kendi beyanında şöyle ifade etmiştir:

İslam, vahye dayalı bir dindir, laiklik ile uyumsuz, Cumhuriyet ve demokrasinin ise İslamla uyumlu ve uyumsuz yönleri olabilir. *Peygamber efendimiz Medine’de İslam devleti kurmuş ve bütün teşkilat ve yönetim anlayışı bize hadisleri veya sünneti ile iletilmiştir.* Aynı şekilde halifeler dönemi de örnektir. Günümüzde ise siyasal sistemi içinde partilerin İslami olduğunu düşünmüyorum ancak İslami anlayışları, düşünce ve söylemleri ağır basan partiler olabilir.

Birlik Vakfı temsilcisi av. A. Doğru, din-siyaset ilişkisi bağlamında mahiyeti itibarı ile İslam, laiklik vb. sistemlerle karşılaştırılabilmesi mümkün değildir çünkü karşılaştırılabilmesi için aynı değerlerde olması gerekir diyerek İslam dininin kaynağı itibarıyla üstünlüğe sahip bir yönetim sistemi vardır şeklinde düşündüğü anlaşılmaktadır. Fakat yönetim sisteminin şekil veya isimlendirmesinden ziyade adaleti önemlidir. Buradan kaynağını dinden alan, adaleti tesis

eden, Asr-ı Saadet dönemi vurgularından siyasette dinin belirleyici olması arzusu kendi beyanlarında şöyle ifade edilmiştir.

İslam laiklikle çatışır mı, ortak noktaları olur mu? İslam'la laikliğin çatışabilmesi için ikisinin de aynı değerde olması lazım. İslam'ın öyle bir derdi yok. İslam'la laikliğin karşılaştırılması bir hatadır. İslam yönetim olarak ne öneriyor? Herhangi bir yönetim modeli mi var? İslam'ın devlet şeklinin insanlık için, toplum için nasıl faydalı olduğu tarih sürecinde görülmekte zaten. Dolayısıyla laiklik hem kökü itibariyle hem oluşa gelmesi itibariyle hem de bizdeki kullanımı itibariyle bırakın karşılaştırmayı, aynı anda bu kavramların birlikte kullanılmasını bile yanlış buluyorum. Devletin dini mi yoksa adaleti mi önemli? devletin isminden çok adaleti önemlidir. Siz adaletle yönettiğiniz zaman gerisi gelir. İslam dini zaten adalet mekanizması üzerine kuruludur. Filanca İslam Cumhuriyeti gibi bir isim olmasının hiçbir önemi yok. Evet devletin dini olur ki olması gerektiğini de düşünüyorum ama asıl olan toplumsal bir dayatma yapılmadan, Asr-ı Saadet'teki örneklerde olduğu gibi bir adalet sisteminin işlemesidir.

ANÇED temsilcisi eğitimci C. Demir, batılı kavramların siyasal hayatta referansının tamamen beşerî kaynaklı veya seküler olması ve İslam dinin ise; siyasal, sosyal, ekonomik ve ahlaki hayata dair ilke ve prensiplerin kaynağının aşkın olana yani tanrının emirlerine tabi olmayı gerektirdiğini ifade etmiştir. Bununla beraber Demir, islamın siyasal zemini, adalet, liyakat ve istişaredir, bu prensipleri uygulayan her siyasal sistemle birlikte olabileceğini ifade ederek içeriğin önemini vurgulamaktadır. Yani kaynağını dinden almak suretiyle yönetim şekillerinde modernleşmede bir sakınca görmediği kendi beyanlarında şu şekilde ifade edilmiştir.

Devlet yönetimi ve bireysel temelde laikliği tanımlar mısınız?

Laiklik hem bireysel hayatta hem de devlet yönetiminde, *aşkına ait direktiflerin, normların, ahlaki ve sosyal hayata dair ilkelerin olmaması* demektir. Avrupa'da ortaya çıktığı zeminde kavramın içeriği aşağı yukarı böyledir ve bir kavram onu ortaya çıkaran coğrafyanın rengini taşır. Aynı zamanda ilk ortaya çıktığı anlam çerçevesi genel-geçer anlam kalıplarını oluşturur. İslam'da laik bir yönetim olabilir mi? Laikliği yukarıdaki anlam çerçevesinde tanımlarsak –ki ben tanımın âcizane öyle olduğunu düşünüyorum; İslami bir sistemin asla laik olamayacağını düşünüyorum. Çünkü İslam, her şeyi ile Allah'a, evrenden aşkın olana ittiba etmeyi gerekli kılar.

Cumhuriyet, demokrasi yönetim şekli olarak İslam'a uyar mı?

İslam'ın temel ilkeleri bellidir. Ancak ne Cumhuriyet ne de Demokrasi denilen sistemlerin tam tanımları yapılamamaktadır. İslam'ın siyasal zeminde adalet, liyakat ve istişare zeminini oluşturmaya çalıştığını, bunları sistemleştiren her rejimle de birlikte olabileceğini ifade etmek isterim.

İslam dininin öngördüğü bir yönetim şekli var mı?

İslam'ın herhangi bir yönetim şekli belirlememekle beraber, yöneticilerin de bölge ya da ırk olarak herhangi bir yerden olmasına dair bir normunun olmadığını düşünüyorum.

Sizin tasavvurunuzdaki ideal devleti tanımlar mısınız? devletin dini olur mu? Siz devletin uygulamada adaletine mi bakarsınız yoksa dini kimliğine mi bakarsınız? Dünya da dine uygun olduğunu düşündüğünüz devlet var mı?

Devletin dini olur mu?" sorusunun doğru bir soru olmadığını bunun laiklik tartışmalarında insanları daha seküler bir zemine dâhil etme gayretlerinin ürünü olduğunu düşünüyorum. İdeal anlamda sorduğunuz için söyle ifade edebilirim; ideal anlamda bir devletin yöneticilerin *bilge elitler* olması gerektiğini düşünüyorum. Tabii ki bu bilgelerin Mü'min olmaları iyilik üstüne iyiliktir. Siyasal Partilerin İslamlığı konusunda ne düşünüyorsunuz?

İnsanların, grupların ya da partilerin dışardan tanımlanma yerine, kendi kendilerini tanımlama şekillerinin esas alınması gerektiğini düşünüyorum. Bu açıdan insan hayatının tüm yönlerine ve doğal hayatın tamamına dair politikalarını İslam'ın yönlendirmesiyle belirleyeceğini deklare eden ve bunun pratik olarak da gösteren siyasal oluşumlar İslami oluşum olarak değerlendirilebilir. Şahsen bu açıklıkta bir siyasal bildiriyle çok da karşılaşmadık.

Kutup Yıldızı Derneği temsilcisi mimar A. Okumuş, din-siyaset ilişkisinde devletin kurumsal yapısı veya tüzel kişiliği ile düşünsel yapısını ayırmaktadır. İslam devleti olabilir ama devlet İslam olmaz. Devlet vatandaşına düşünce özgürlüğü ve insan hakları bağlamında yaşama imkânı sağlamakla görevlidir diyen Okumuş, toplumun mozaik yapısından dolayı her kesin haklarının korunduğu adaletli, çoğulcu, denetleyici İslami bir devlet düşüncesi kendi beyanlarında şu şekilde ifade edilmiştir.

İslam devleti olabilir ama devlet İslami olmaz. Devlet namaz kılar mı? kılmaz, oruç tutar mı? tutmaz. Ama devlet, düşünce özgürlüğü ve insan hakları bağlamında o imkânları insanlara sağlar. Devletin dini mi yoksa adaleti mi önemli? Ben bugün Müslüman çoğunlukta olduğu bir ülke yerine başka dinin çoğunlukta olduğu bir ülkede de yaşıyor olabilirdim. Onların bana sağlayacakları adaleti, biz İslam ülkesi olarak onlara sağlayabiliyor muyuz? Önemli olan budur. Tabii bunun sınırları da sonsuz değil, kırmızı çizgileri olan bir konu, insan hakları derken misyonerlik çalışmalarından bahsetmiyorum tabii ki. Devlet denetimi ve müdahalesi dâhilinde.

Alanya Sebilay Derneği temsilcisi eğitimci O. İlhan, din-siyaset ilişkisine dair fikir dünyasının yansımalarını İktidarların politikaya dönüştürülmesini istediğimiz olumlu veya olumsuz öncelikli gündemleriniz nedir? sorusuna verdiği cevaplarında yaşamlarını düzenlemede kendi dini inançlarının belirleyici olması arzusu taşımaktadır. Bu durum kendi beyanında şöyle ifade edilmiştir.

Mesela "Batı" tarzı yaşam şekli hala dayatılıyor. Geçmişte iktidarlar bu toplumun genleri ile uyuşmayan Batı tarzı bir yaşamı kanunlarla, nizamlarda devam ettiriyorlardı ama şu anda da farklı değil. Bu kadar uzun bir iktidar döneminde birtakım değişiklikler olması gerekirken herhangi bir rahatlama sağlamış değil. Yani kanunlarımız batının kanunları, hala biz daha Batı tarzı bir hayata mahkûm durumdayız. Dolayısıyla

toplum yapısı zedeleniyor. Mesela: İstanbul Sözleşmesi'nden kaynaklı olarak Türkiye'deki boşanmaların artması, aile huzursuzluklarının yaşanması ciddi bir problemdir.

O. İlhan, söyleminde toplumsal ve bireysel yaşama ilişkin yasal düzenlemelerin kendi inanç değerlerine göre yeniden düzenlenme talepleri ve bunların iktidar değişimlerinden etkilenmeyecek şekilde kanunlaşma talepleri öne çıkmaktadır. Bu söylemine, %90'ı Müslüman olan bir toplumuz, her şey buna göre şekillenmelidir” diye mi düşünüyoruz? Buradaki ana felsefeniz nedir? diye sorduğumuzda yukarıda da ifade ettiğimiz, Tocqueville'nin gelenekler ve inançların belirleyicisi olan din ile özgürlüklerin birleştirildiği toplumsal ve yasal şartlar önerisiyle örtüşen bir devlet sistemi oluşturulması arzuları kendi beyanlarında şöyle ifade edilmiştir.

Şimdi biz birilerinin hayat tarzımıza müdahale edelim anlayışında değiliz. Yani bu toplumda Yahudi'si, Hristiyan'ı hangi inanç ve mezhepten, hangi etnik topluluk olursa olsun rahat şekilde yaşayabilsin istiyoruz. Hiçbir kesim baskı altında kalmasın istiyoruz. *Ama Müslümanların bu memleketin öznesi olduğunu da düşünüyoruz.* Yani Müslümanlar öz yurtlarında parya muamelesi görmesin, geçmişte gördüler. Ama bugün de hala Müslümanlara bu baskı devam ediyor. Yani ne kadar da rahatlama olursa olsun Müslümanların talepleri karşılık bulmuyor. Neden mi? biz şunu görüyoruz, mesela birçok değişikliğe rağmen köklü kanunlar getirilip bu toplumda özgürlüklerimiz hala teminat altına alınmamış durumda. Başta Kur'an okuyan, müslüman insanlardan oluşan bir iktidar var ama daha hala müslümanların özgürlükleri sadece onların varlığı ile garanti altında. Onlar, Allah muhafaza, başına bir iş gelse tekrardan geçmişte yaşanan sıkıntılı dönemler yaşanacak. Yani oturmuş bir sistem yok, bıçak sırtında bütün özgürlükler.

O. İlhan, yukarıdaki açıklamaları bağlamında toplumu oluşturan her kesimin özgürlüğü laiklik uygulamasıyla olabilir mi? diye sorduğumuzda bunun” batının ikiyüzlü bir aldatmacası olduğunu buna rağmen Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinde batılılaşma taraftarı toplum kesimlerinde karşılık bulduğunu” ifade etmiştir. Aslında gerçek çözümün; “*Hz. Peygamberin Medine sözleşmesiyle oluşturduğu Medine toplum modeli*” olduğu vurgusu ile siyasal hayatın dinin ilk kaynaklarına dayandırılarak düzenlenmesi talebini dile getirmiştir. Fakat bu yaklaşımlar diğer üyelerde de farklı şekilde dile getirilirken idealize ettikleri devlet modeli ile dini hassasiyetleri koruyan yasal düzenlemeleri sağlayacak bir laiklik anlayışına nasıl bakarsınız sorusuna verilen cevaplar bağlamında değerlendirildiğinde onun aslı bizde var niteliğinde cevaplar olmaktadır.

Eğitimci H. Mert, devlet yönetim felsefesini Kuran ve sünnet bağlamında ilk günkü yaşanmışlıklara yani Hz. Peygamberin uygulamalarına dayandırıyor. Hatta Hz. Peygamber sonrasında bugüne kadar uygulana gelmiş yönetim şekillerini kısmi uygulamaları nedeniyle İslami yönetim diyemeyeceğini belirten Mert, Peygamber dönemi vurgusuna ilaveten bilge

kişilerden oluşan şuraya dayalı bir yönetim anlayışında olduğu ve demokrasi, laiklik vb. seküler yaklaşımların çözüm olamayacağı kendi beyanlarına göre aşağıdaki gibidir.

İslam'ın doğrudan bir yönetim şekli var mı? Elbette İslam'ın yönetim şekli var mı yok mu tartışmak bile abestir. İslam'ın yönetim şekli; Peygamber Efendimiz zamanında her şeyi ile yaşanmıştır. Örneklik oradadır. İslami yönetimi belirleyen temel özellik nedir? Peygamber Efendimizden sonraki yönetim şekillerine ben İslami yönetim diyemem. Onlar İslam'ın istediği yönetim şeklinin bir kısmını aldılar, bu yüzden de bazı aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca günümüze kadar yönetim şekli bir hayli değişti, ilk günkü gibi günümüze gelmedi. Aradaki dönemlerde mevcut olan devletlerin hepsinin kendine has bir yönetim şekilleri vardı. Benim İslami yönetimden anlayışım bu yönetimler olamaz. Benim İslami yönetimden anladığım, Peygamber Efendimiz'in döneminde yaşatılan ve inandığım Kur'an'ın hayata aktarılmış uygulamalarıdır yani sünneti baz alırım.

Bugünün şartlarında İdealinizdeki devlet nasıl olmalıdır? diye soruyu yenilediğimizde Mert'in her ne kadar ilk toplum vurgusu yapsa da birçok araştırmacının işaret ettiği ilkesel yaklaşım veya aydınların, ilim ehlinin temel kaynaklardan günün sorunlara çözüm üretebilmeye dikkat çekmesi şura ve şurayı oluşturan kişilerin niteliklerine dair söylemlerinden anlaşılmaktadır. Yine kendi toplum ve değerlerinden uzak batılı devlet ve yönetim sistemlerinin İslam toplumlarında çözüm oluşturmaktan uzak olduğunu vurgulayan Mert'in kendi beyanlarındaki ifadeler aşağıdaki gibidir.

Peygamber Efendimiz zamanı ile bugünün arasında büyük farklar var. Elbette o günlerde yapılan her şeyi birebir günümüze uygulayalım demiyorum. Biz Kur'an'a baktığımızda ana konulara değindiğini görüyoruz. Demek istediğim şu; hak hukuk konularının çerçevesi bizim kitabımızda var. Bu kitap Peygamberimiz zamanında da vardı. Onlar uyguladı da biz niye uygulayamıyoruz? Benim anladığım yönetim şekli toplumun *şura* şeklinde yönetilmesidir. Ben demokrasi olayına çok katılmıyorum. Demokraside herkes yönetime katkıda bulunuyor. Ama yönetime katkı sunan insanların ne istediği, neyi ne için istediğini kim ne kadar bilerek istiyor? Şurada ise herkesin olması mümkün değil. Toplumu temsilen bilinçli insanların oluşturduğu bir yönetim şeklini kastediyorum. İslam'ın yönetim şekli seçilmiş, bilinçli insanlardan oluşan ve o insanların daima toplumla ilişkisi olan bir yönetim şeklidir. Demokrasi, Neyi desteklediğini, neyi niçin desteklediğini bilmeyen insanların evet veya hayır dediği çok basite indirgenmiş bir yönetim şekli bence. İslam laiklikle uyuyor mu? Onu söylemek mümkün değil.

Platform Üyesi eğitimci Z. Yavuz, din ve siyaset ilişkisine dair yaklaşımları, temel insan hakları, özgürlük ve adaleti esas alan ilkesel yaklaşımların dinin asıl gayesi olduğunu, dinin doğrudan bir yönetim şekli emretmediğini dinin asıl amacına uygun olmak şartıyla toplumların istediği yönetim şeklini tercih etmesi gerektiği düşüncesi taşımaktadır. Yönetim şekillerinin; cumhuriyet, laiklik ve demokrasinin İslamla ilişkisi nedir? devletin dini olur mu? devlete yaklaşırken dinine mi bakarsınız adaletine mi? sorularına ise Yavuz, gerçek laikliğin Batıdan

önce İslam'da olduğunu çeşitli örnek ve açıklamalarla izah etmektedir. Kendi beyanlarında aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

Biz inanç ve değerlerimiz açısından baktığımızda İslam'ın herhangi bir yönetim biçimi önermediğini görüyoruz. Peki, ne öneriyor? Adaletin, özgürlüğün sağlanması, temel hakların korunmasıdır. Belirli standartları var. Allah'ın yarattığı hiçbir canlı haksızlığa uğramasın ama hak ettiğinin ötesinde de haklara sahip olmasın. Hiçbir baskı altında kalmasın. Kendi özgür iradesiyle inançlarını, değerlerini belirlesin. Bu standartları korumayı emreden İslam, yönetim konusunda açıkça şunu uygulayın demiyor. Kraliyet döneminde siz demokrasiyi getirmeye çalışırsanız tüm krallıklar İslam'a düşman olacak. Tersini düşünün, demokrasinin olduğu bir yere krallık getirmeye çalışırsanız bu da olmaz. İslam, temel hakları korumayı esas alırken yönetim biçimini toplumların tercihinine bırakmış. Laiklik ise Laiklik 1789'da Fransız Devriminden sonra çıkan bir şey. Oysa İslam kendi inanç sistemi dışındaki bütün dinleri koruyan gözetken ve yaşaması için tüm ortamları oluşturan bir inanç sistemidir. Fransa, Cezayir'e girdiğinde Cezayirli kraliyet kendi dillerini unuttular. Laik Fransa'nın dilini konuşmaya başladılar, hani özgürlük? Bırakın din özgürlüğünü bırakın dil özgürlüğü bile bırakmadılar. Burada gerçek laiklik; Allah'ın yarattığı tüm canlılara hayat hakkı tanıyan inanç sistemi olan İslam'dır. Laiklikle İslam barışır mı? İslam laiklikten çok önce gelmiş ve insanların din özgürlüğünü sonuna kadar korumuştur. Modern dünyada inançların özgürlüğü laiklikle ifade etmek gerekirse devlet hiçbir dini vatandaşlarına zorlayamaz. Devlet dindar olamaz ancak vatandaşların özgür iradeleri ile herhangi bir dini yaşaması, inandığı dini başkalarına anlatması Laikliğin bir gereğidir

İHH temsilcisi emekli memur H. Yıldırım, din-siyaset ilişkisine dair felsefesini doğrudan Hz. Peygamber ve Kur'an-ı Kerim'e dayandırarak İslam dininin telkin ve uygulamaları üzerinden adalet ve çoğulcu yaklaşımına dikkat çekiyor. Yine Medine vesikası, haramlar, helaller gibi kavramlar üzerinden yaptığı değerlendirmelerle, Hz. Peygamber başkanlığında oluşturulan Medine devletinin toplumsal düzen ve kapsayıcılık sağlayan en ideal sistem olduğunu fakat yönetim şeklinin isimlendirmesinin ise serbest bir seçim olarak görüldüğünü kendi beyanlarından da aşağıda aktardık. İslam'ın doğrudan öngördüğü veya dikte ettiği bir yönetim şekli var mı?

İslam'ın yönetim şekli: Allah resulü devlet kurduktan sonra ona bir isim verme, isim bulma ihtiyacı hissetmedi. Eğer doğrudan O'ndan örnek alacak olsak, Medine Vesikası ile yasal zemini ve toplumun hukuki altyapısını oluşturdu ve adaleti tesis etti. Ama şunu da söyledi: Bu topraklarda İslam vardır artık. Temel kural, haramlar, helaller belli bu çerçevede yaşamak serbest dedi. Bu insanların başka milletlerden, başka toplumlardan, başka dinlerden olması önemli değil, ana kaynağımıza(anayasamıza) ters düşmemek üzere istediği kurallar, kaideler ile yaşamakta serbesttirler. Yani devletin temel kaynaklarımızı referans alarak adaleti tesis etmesi önemlidir, öngördüğü şekil budur; "İslam Devleti", "İslam Demokrasisi", "İslam Cumhuriyeti", "İslam Krallığı", "İslam Emirliği" İslam... vs. gibi isimlendirmelere ihtiyacı ihtiyacımız yok.

İslam dini Laiklik, Cumhuriyet, Demokrasi ile uyumlu olabilir mi? yoksa yönetim şekli daha özgün bir şey mi? ne düşünüyorsunuz? sorusuna Yıldırım, islamın farklı inançlara karşı hoş görüşü, kapsayıcılığı ve evrenselliğine ilişkin değerlendirmelerde bulunuyor. Fakat belirleyici otoritenin İslam dini olması noktasında H. Yılmaz gibi parantez açıyor. Bu bağlamda H. Yıldırım'ın kendi beyanları aşağıda aktarıldı.

Bana göre İslam daha özgün bir şeydir, daha evrenseldir. İslam, toplum huzurunu, toplum barışını emreder. “Selim” den “Selam’dan gelir; Allah'ın isimlerinden bir tanesidir. Yani bireyi düşünür, toplumu düşünür, devleti düşünür, insanların birbirleri arasında ilişkileri düşünür. Bana göre ne demokrasi ne cumhuriyet ne de komünizm insanların özgürlükleri noktasın da kesinlikle İslam kadar evrensel veya kapsayıcı değildir. İslam başta bireye dini tercihini sorar; Müslüman mısın, değil misin? diye ve dinini yaşama noktasında da karşı dinden olan insanlara asla inançlar dayatmaz, kendi dinlerini yaşama noktasında imkânlar verir. Ama propaganda noktasında, vatandaşını Allah'ın dinine uyan bir kişi olarak ahrete gönderme prensibi ile hareket ettiğinden dolayı, bulunduğu bölge içerisinde diğer dinlerin propagandasına müsaade etmez.

Alanya Sebilay Derneği temsilcisi serbest meslek sahibi M. İleri, din-siyaset ilişkisine bakış açısının adalet ve sosyal adalet üzerinden temellendirdiği dikkat çekiyor. Her ne kadar adaleti tesis edenin veya zulmedenin kimlik ve sahip olduğu yönetim şeklinin isminin önemli olmadığını ifade etse de değerlendirmelerinde referans olarak islamın ilk dönemi ve Hz. Peygamberin uygulamalarını ölçü alması dinin siyasal, sosyal ve ekonomik hayatta belirleyici olmasını savunan felsefeyle örtüştüğü gözlenmiştir. Kendi beyanları da devlet yönetiminde yönetim şekillerinin bir önemi var mı? Laiklik, Cumhuriyet, Demokrasi veya İslam vb. düşüncenizde ideal bir devlet yönetim şekli var mı? Sorusuna verdiği cevaplar aşağıdaki gibidir.

Allah Resulü hani sahabeye “Gidin, orada adaletli bir hükümdar var.” diyerek Necaşi'ye sahabeleri gönderiyor ya benim de gözümde aynı şey var. Eğer yöneten alını secdeli ama hırsızsa, oruç tutan bir alçaksa, Ben Müslüman'ım diyen bir adi ise kardeşim o olacağına adaletli bir Yahudi vs. olsun. Müslüman'ın da kâfirin de sosyalistin de faşistin de ateistin de ateşperestin de herkesin sosyal hukukunu koruyan bir Yahudi olsun. Yani devletin dininden daha çok adaletini önemsiyorsunuz? Toplum ayakta tutan şey adalettir, devleti yöneten insanların kıldığı namaz, ifade ettiği kimlik değildir. Devlet adaletli olursa devlettir. Necaşi örneğinde bahsettiğim gibi. Allah Resulünün, duralım, Oturalım, direnelim, savaşalım, ölürsek şehit oluruz, kalırsak gazi oluruz dememiş, gidin Necaşi'ye sığının orada adaletli bir hükümdar var demiş. Bir Yahudi ile bir Müslüman'ın arasında gerçekleşen ticari bir hikâye var. Hz. Muhammed'e soruyorlar, böyle böyle oldu diyorlar, benim onda alacağım var vermiyor, Hz. peygamber şöyle şöyle yapın diyor şahitlik isteyen hükme güvenmeyerek bir de Hz. Ömer'e gidiyorlar da Hz. Ömer: Allah'ın Resul'ünün verdiği hükme razı gelmemenin hükmü budur diyerek adamı orda öldürdüğü bir hadise anlatılır. Eğer adalet kılıcını kendi insanından, kendi tarafından yana kullanırsan onun adı ne adalet olur ne İslam olur. Yani STK'ların duruşu da bu anlamda olmalı benim gözümde. Yani hakkı, hukuku

kim olursa olsun savunacak; Yahudi, Hıristiyan karşındaki dinsiz diye adaleti terk edemez. Müslüman yanlış yaptıysa sen yanlış yapmışsın kardeşim, o Yahudi ama haklı diyebilecek STK ve devlet olmalı.

Platform üyesi mühendis işletmeci M. Ak, din-siyaset ilişkisinde toplumsal yapının önemine dikkat çekerek toplum Müslüman'sa devletin dini olabileceğini belirtiyor. Ak, devletin dini olabileceğini söylemesine rağmen partilerin İslamlığı konusunu sordüğümüzde ise parti İslamcı olmaz olmamalı olursa kaybeder diyerek toplum yapısından kaynaklanan kaygılarını dile getirmiştir. Aslında beyanlarında Hz. Peygamber'e atıfta bulunarak devlet yönetimine dair felsefesi; şura, liyakat, şeffaflık kavramları ekseninde bilge kişiler tarafından gerçekleşmesi gerektiği ve bunun demokrasiden ayıran bir özellik olduğu vurgulanmaktadır. Ak yakın zamana devlet ve sivil toplum uygulamalarındaki zorlaştırıcı ve despotik yaklaşımların sivil toplumu illegaliteye veya gizli yapılanmalara yönelttiğini FETÖ üzerinden yaşanan sapmalara ve bunların sistemlerin ürettiği problemler olduğunu kendi beyanlarından aktarıldı.

FETÖ, bir STK olayı olarak karşımıza çıktı. Bunun kontrolü mümkün müydü? devlet şeffaf olmazsa STK'lar başka yollara sapıyor. Bu konumlara gelebilmek için gizlenme ihtiyacı duyuyorlar. Hâlbuki liyakat ekseninde olsa bu problemler yaşanmazdı. Bu sistem baştan beri böyle olduğu için onlar da kendilerine bir yol aradılar, saklandılar, yer altına girdiler. İlegal örgüt kurdular ama yasalmış gibi davrandılar niye? çünkü okullarda, askeriyede ve polisteydiler. Bu yapılanmalar birincisi şeffaf olacak ikinci temel düstur istişareye dayalı olacak yoksa diğer türlü burada bir karanlık nokta oluşuyor.

STK'ların kurumsallaşma süreci ve birtakım yasal hak ve imkânların tanınması nasıl bir etki oluşturdu?

Dernekler, vakıflar kesinlikle çok açık ve şeffaf olması gerekiyor. Eğer yönetim şekli jakoben, baskıcıysa bunları mutlaka etkiler ama asıl hareketi yönlendirenleri etkilememesi lazım. Bu kurum ve kişiler baskı var diye yollarından vazgeçmez başka yol ararlar. Yukarda belirttiğim gibi resmiyet altında gizliliklerde olabiliyor.

Devletin dini mi yoksa adaleti mi adalet önemlidir?

Adalet olmadan hükümler olmaz, dağılır. Zulmün olduğu yerde iktidar kalmaz. Fakat devletin dininin olup olmaması konusu yani yönetim şekli dediğimiz şeydir. İslam toplumuyorsa, yani toplum Müslüman olursa olur.

İslami yönetim şekli budur diye tabir edebileceğiniz bir yönetim şekli var mı? sorumuza Ak, modern sistemin işleyişindeki aksaklıklardan bahsederken çözüm olarak şura ve sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesine vurgu yapması dikkat çekmektedir.

İslam'ın yönetim şekli şura, istişaredir. *Demokrasi gibi anlaşılması gerekiyor. Sahasında uzman, ehil kişilerin toplanmasıyla mümkündür.* Ama devlet başkanının bu şurada olması gerekir mi gerekmez mi konusu biraz karışık ben orayı netleştiremiyorum, çünkü devlet başkanı orada olursa baskın çıkabilir. Şu an demokrasilerde doğru söyleyenler mi başa geliyor, yoksa para ve güç sahipleri mi? görüyoruz ki paraya sahip olanlar başa geliyor. İslam toplumunda bu nasıl olabilir? tamamen toplumun, STK'ların

örgütlenmesi, kuvvetlenmesi ile olur. Bir yere STK'lardaki bilirkişiler giderse oraya devlet başkanı ya da silahlı kuvvetler etki edemez. Çünkü arkasında halk vardır.

Siyasi partilerin İslamlığı konusunda ne düşünüyorsunuz? sorusu karşısında ise Ak İslam'ı günlük siyasal tartışmaların üzerinde veya ayrı konumlandırması günün şartlarındaki siyasal olumsuzlukların İslam dininden kaynaklandığı algısına sebebiyet vermesinden duyduğu endişe olarak görülebilir. İslamın içinde barındırdığı din ve siyasal bütünlüğün kişi ve kurumların oluşturduğu sorunlar yüzünden dinle yapılacak eşleştirme veya özdeşleştirmelerden kaçınılması gerektiği Ak'ın kendi beyanlarında ifadesi aşağıda aktarıldı.

Parti İslamcı olamaz, böyle bir iddiası olursa kaybeder. Biz İslamcıyız derken etrafımıza iktidara gelmek için bir şey vaat etmiyoruz. Bizim vaat ettiğimiz şey bu toplumu takva ekseninde dönüştürmek. Bura da İslamcılık veya İslami parti gibi bir şeyin olmaması lazım.

Platform Üyelerinden serbest meslek sahibi M. Yüce, din-siyaset bağlamında yönetim felsefesinin kaynağını Kur'an, Peygamber belirler, benim kurallarımı İslam belirler fakat kurallar kadar uygulayanlar önemlidir. İster laik isterse İslam olsun, söylemler ne kadar mükemmel olursa olsun uygulayan önemli, onun için isimlendirmelerden ziyade adaletin, huzurun tesisi önemlidir. Bunu gerçekleştiren her sistemin altında yaşanabilir diyen M. Yüce, bu düşüncesini her Peygamberin farklı uygulamaları üzerinden temellendirerek sistemlerin şekil ve uygulamalar açısından doğrudan bir öneri içermediği, yönetim şekillerinin bir inanç konusundan ziyade uygulama konusu ve uygulamalarında yönetenlerin yetkinlik ve anlayışlarıyla ilgilidir kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır. Yönetim şekillerinin sivil toplum üzerine etkileri, Laiklik, demokrasi, cumhuriyet, şeriat, krallık, monarşi vb. yönetim şekilleri ve sivil toplum anlayışına ilişkin sorulara verdiği cevaplarda konuya ilişkin düşünceleri kendi beyanlarında şöyle ifade etmiştir.

Aslında laiklik denilen kavram Avrupa'nın kendi içerisinde dine karşı olan tepkisinin isimlendirilmesidir. Bizde Osmanlı sonrasında Avrupalılaşıma sevdasıyla laikliğe bir kayış olmuştur. Laiklik, dinle devlet işlerinin ayrılması, dinin devlete, devletin dine karışmaması şeklinde ifade edilir. Fakat uygulamada asla öyle olmadı. Din devlete müdahale etmez ama devlet dine müdahale eder. Tabi bu laiklik değildir. Hatta laiklik anlayışının zıttı bir uygulamadır. Bu açıdan laikliğin çok verimli bir anlayış olduğunu düşünmüyorum.

Tarih boyunca insanlık hep farklı yönetim biçimleriyle yönetilmiş. Peygamberler bile aynı yönetim biçimini benimsememişlerdir. Dolayısıyla tek tip yönetim tarzı veya böyle bir arzu insan fitratına çok uygun değil. Farklı yönetim biçimleri ortaya konulabilir fakat önemli olan adalettir. Çünkü yönetim şeklinin adının ne olduğunun bir önemi yoktur. İnsana adil davranabiliyorsa ve toplumun rahat ve huzurunu sağlayabiliyorsa biz ona ne dersek diyelim fark etmiyor. Sonuçta asıl olan insanın dünyadaki yaşayış şeklinin adilane ve faydalı bir sistem olabilmesi bunu sağlayabilecek yönetim şeklinin adının ne olduğundan ziyade anlayış ve uygulamasının nasıl olduğudur. Bunu sağlayan her türlü yönetim şekli altında yaşanabilir.

Bu çerçevede sivil toplum sadece x ortamında çok iyi iş yapar da y ortamında verimsiz olur demek doğru değil. Adının 'İslam Cumhuriyeti' olması da bir şeyi değiştirmez. Bize göre en mükemmel kural Kuran'dır, İslam'dır. Yönetenlerin yönetim anlayışı kuralların uygulanmasında çok etkilidir. Yazılı kuralların çok mükemmel olması, o kuralları uygulayanların o mükemmelliği yansıtmadığı takdirde sonuç olarak bir adalet ortaya çıkmaz. Kısacası; kuralın mükemmel olması kadar o kuralı hayata geçiren idarecilerin de aynı mükemmellikte hareket etmesi gerekir ki toplumda huzur ve adalet ortaya çıksın.

Yüce, Türkiye'deki laiklik uygulamalarının ürettiği sorunlara veya devlet dini oluşturma anlamındaki laiklik ve din anlayışına karşı gerçek laiklik bu değil yaklaşımı toplumsal ve dini hassasiyetlerin gözetildiği alternatif yaklaşımlara açıklık ifadesi olarak görülebilir.

ADAP üyelerinden eğitimci R. Aydın, devlet, yönetim şekilleri ve İslam dini üzerine sorularımıza cevaben; din siyaset ilişkisine dair felsefesini Endülüs, Osmanlı, Avrupa ve Türkiye üzerinden yaptığı örneklendirmeleri, İslam'ın ilk dönemi ile kıyaslayarak Hz. Peygamber uygulamalarına işaret etmiştir. Bu uygulamalar Medine toplumun da gerçekleştirmiştir diyerek ilke ve prensiplerin referans kaynağı olarak dinin temel kaynaklarına işaret etmektedir. Batılı yönetim şekilleri ve kavramlarına ihtiyaç olmadığını belirtmekle birlikte çoğulculuğun, hak ve adaletin tesis edildiği bir sistem olursa, Demokrasi, Krallık vs. sistem isimlerinin önemli olmadığı düşüncesini paylaşmaktadır. R. Aydın'ın ilk toplum vurgularının da tamamen modernleşme veya laiklik karşıtlığı olarak düşünmekte doğru olmadığı kanaati oluşturmakta çünkü açıklamaları dikkatle incelendiğinde, en iyi laiklik uygulamasını biz yaptık mesajı içerdiği görülmektedir. Tarihsel süreçten örnekleri ve isimlendirmelerin önemsizliğine ilişkin açıklamaları ortaya konulan çözüm alternatiflerinin toplumsal farklılıkları barındırabilecek eşitlik, adalet, hak ve özgürlükleri sağlayacak çoğulcu bir yaklaşım içermesi halinde her sisteme açıklık ifade etmektedir. Bu bağlamda Laiklik İslam'la uyuyor mu uyuşmaz mı? Birey ve devlet yönetimi açısından laikliğin Türkiye'de ve dünyadaki uygulamaları hakkındaki düşüncelerini kendi beyanlarından aktarıldı.

Hem Endülüs'te hem de Osmanlı'da laiklik diye bir kavram yok. Laiklik kavramını Avrupa'nın bakış açısıyla bizim bugüne kadarki laiklik kavramına bakış açımızı değerlendirdiğimizde, Osmanlı tam bir laik gibi geliyor bana. Kendi içerisinde dini topluluklar; Hıristiyan, Yahudi ve Müslümanlar inançlarında özgür, vb. şekilde etnik topluluklara baktığımızda Araplar Arapça, Sırlar Sırpça, Yunanlar Yunanca, Kürtler Kürtçe eğitim görmüş. Osmanlı devleti kendi toprağı içerisinde kim varsa, hiçbir topluluğun dil eğitimine karışmamış, dinine zaten karışmamış hatta yardımcı olmuş. Endülüs'te de bunun aynısını görüyoruz. Avrupa da ise son dönemde Orta Çağ'daki Hıristiyanlık anlayışının baskısından kurtulabilmek için laiklik kavramı oluşturulmuş. Çünkü Kilise' den çok çekmişler. Devlet ile kiliseyi ayırmışlar. 1900'lü yıllardan sonra Türkiye'de laiklik kavramıyla din-devlet işleri birbirinden ayrılın denirken, uygulama da devlet, Müslüman halkın inançlarına, ibadetlerine hatta her şeyine karışmaya çalışılmıştır. Laikliği korumak için kanun, yasa koymuşlar. Bu yasa anayasanın 162 'ci maddesidir. Bu maddeye dayanarak

sokakta takke giymişse ceza veriliyor, devlet dairesinde namaz kılana ceza veriliyor. Okullara başörtülü gelmek yasaklanıyor. Hepsi laiklik gerekçesiyle yapılıyor. Avrupa'da baktığımız zaman hiç de öyle değil. Bu bağlamda baktığımızda Laiklik kavramı bu topluma oturtulabilir mi? Biz niye bu kavram üzerinden hareket ediyoruz ki? Biz laikliği kaldırıyoruz diyebilmeliyiz çünkü biz insanlara bu haklarını zamanında vermiş miyiz, örneğimiz var mı geçmişte? var. İslam'ı ilk dönemlerine, Hz. Peygamberin Medine'deki uygulamalarında Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslüman olmayan Araplar ve Müslüman Araplar ortak bir sözleşme yapıyor. Yönetimleri beraber ve herkesin eşit hakları var.

İslam'ın ideal bir devlet tipi var mı? İslami devlet, demokrasi, Cumhuriyet hakkında ne düşünüyorsunuz?

Tomasso Campanella'nın bir Güneş Ülkesi devlet anlayışı, bir de Farabi'nin Medinet'ül-Fazlısı vardı. Şahsen İslami Devlet kavramını çok fazla benimsemiyorum. Bununla beraber: Allah bir toplumu, insanları yaratmışsa ve Allah bu insanların inançlarına da karışmamışsa ki karışmıyor, Allah ideal olan bir şey söylüyor ama zorlamıyor. Diyor ki: "doğru budur!". Biz de o zaman bu ideal içerisinde insanların hepsinin haklarını vermemiz lazım, en ideal sistem bu. Yani Hıristiyan kendi inancı doğrudur da Yahudi kendi inanç boyutunda yaşayabilmelidir. Bir de insanların kendi içerisinde ırklara ayrımı var ki ırkların oluşumunda hiçbir bizim dahlimiz yok, dahlimiz olmayan şeylerde yani temel haklarda; dil hakkı, inanç hakkı vb. hakların verilmesi lazım. Yani ideal bir devlette herkesin, her kesimin hakları korunduğu adil bir devlet olması lazım. O zaman ister demokrasiyle seçilenler, isterse kral gelsin yönetimlerin adı şekli önemli değil.

Yeryüzü Vakfı temsilcisi serbest meslek işletmecisi E. Can, din-siyaset ilişkisinde dinin doğrudan belirleyici olması gerektiğini düşünüyor. Adalet ve liyakate dayanan bu uygulamanın *Asr-ı Saadet döneminde gerçekleştiğini*, bu dönemin insanlığın mutluluğu için gerekli olan; can, mal, nesil, akıl ve inanç özgürlüğünü sağlayan bir model olmuştur. Ama bunun uygulaması öncelikle insanların gönlerinde yer bulmasıyla mümkün olacağı inancındadır. Can laiklik ve demokrasi gibi kavramların İslamla uyuşmadığını fakat hedeflerini gerçekleştirebilecekleri en uygun yönetim şeklinin düşünce özgürlüğü sağlaması nedeniyle demokrasi olabileceği kendi beyanlarında şöyle ifade edilmiştir.

Laiklik İslami literatürde olmayan bir şeydir. İslamın ortaya koyduğu esasların içerisinde yönetim de vardır. Dolayısıyla devletle dini birbirinden ayırma şansız hiçbir şekilde yoktur. Ama laiklik ismi veya bu model hep konuşulur. Laik devletin olduğu söylenir ama aynı devletin dinle ilgili kurumları vardır, bakanlığı vardır. Diğer ülkelerde de böyledir. Dolayısıyla İslami çalışmaların ya da STK'ların çalışmalarında en güzel tarif edebileceğimiz ortam 'demokrasidir'. İnsanların fikirlerini özgürce ifade edebildiği bir ortamdır.

İslam'ın kendine özgün bir devlet modeli, yönetim şekli var mı? İslam, demokrasi ya da cumhuriyetle uyuşur mu?

Hayır, uyuşmaz. İslamın kendine has bir yönetim şekli vardır. Ne demokrasiye ne cumhuriyete ihtiyacı yoktur. İslami bir yönetim aslında bütün insanların zihninde oluşmuş can, mal, nesil, akıl gibi bütün emniyetleri ortaya koyan özelliğe sahiptir. Dolayısıyla insanların arzu ettiği mutluluk aslında Allah'ın ortaya koyduğu yönetim şeklindedir. Ama hayata geçirmek bunu insanların önce gönül dünyalarında

kabulüyle mümkündür. Böyle bir dönem olmuş mudur? Olmuştur. O döneme *Asr-ı Saadet* denmiştir. Adaletin, liyakatin olduğu bir dönemdir. İnşallah Rabbim bütün insanlara adaletin ve liyakatin olduğu bir yaşamı nasip eder.

Siyasal partilerin İslami olmalarıyla ilgili yapmış oldukları söylemlere ne diyorsunuz?

Onlar siyasi olarak söylenip geçilen altı boş cümlelerdir. İnsanların duyguları düşünceleri istismar edilerek oy avcılığı yapılmamalıdır. İnsanlara vaat edilen şey adalet, güven, huzur, sosyal hakların kullanılabilirliği olmalı. Türkiye'deki siyasi anlayış İnşallah daha düzgün hale gelir.

Gazipaşa Çınar Derneği temsilcisi eğitimci Y. Enes, İslam ve diğer yönetim şekilleri üzerine değerlendirmelerinde, *Asr-ı Saadet dönemi ve Osmanlı devletinin* uygulamaları üzerinden örneklendirerek yönetim anlayışını İslami referanslara dayandırması ve laikliği batının veya batılılaşma taraftarlarının dayatması olarak görmesi, yönetimde dini referansları arzuladığı şekilde yorumlanabilir. Fakat laiklik tanımı ve uygulamalarını değerlendirirken laikliği Ak partinin uyguladığını ve bu uygulamayı onaylamış görüntüsü bir paradoks olarak görülebilir. Ya da yönetim anlayışları kaynağını dinin temel kaynaklarını referans alan günün şartlarına göre oluşturulacak kavram ve yönetim şekillerine açıklık içerdiği şekilde de yorumlanabilir. Konu kendi beyanlarında şu şekilde dile getirilmiştir. Laiklik, Demokrasi ve Cumhuriyetle İslam çelişir mi? yoksa uyum sağlayabilir mi? ye cevaben;

İslamiyet gelmeden önce ve geldikten sonra da STK vardı. Hilf'ül-Fudûl örneğinde olduğu gibi. Laiklik; konusunda bizim anladığımız laiklik ile Batı'nın anladığı laiklik farklı, Batıda laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olmasıken biz de laikliği, demokrasi gibi yorumlamaya çalışıyoruz. Yani laiklik ile demokrasi her gruba, her fikre saygılı olmak olarak algılandığında aslında bir sıkıntı yok, çatışma yok. Fakat uygulamada laikliği, demokrasiyi kullanarak toplumu kendi istedikleri gibi yönetmeye çalışıyorlar. Yani keyfilik söz konusu.

Laiklik, Devlet'in bir çatı kuruluşu denetleyici ve toplumun her kesimine, her inanca eşit yaklaşmayı sağlamaya yönelik bir uygulama olsa buna karşı değil mi diyorsunuz?

Şu anki, uygulama, AK Parti iktidarının algıladığı veya uygulamak istediği Laiklik tanımı o şekilde. Bütün gruplara, her isteyen inanç grubuna, mezhebe özgürlüklerin diğerlerini rahatsız etmediği sürece ve devlet'in bekasına yönelik bir sıkıntı yaratmadığı sürece bu haklar veriliyor. Özellikle Alevilerin uzun süredir dillendirilen birtakım beklentisi vardı ama şu anda karşılandı gibi. Alevilerin eskiden sık sık protestoları oluyordu şimdi olmuyor, muhtemelen talepleri karşılandı. Ama bu ülkeyi şu an yönetenlerin siyasi görüşünden dolayı böyle yoksa her parti böyle mi düşünüyor hayır. Artık Türkiye'de, iktidara talip olanlar tekrar 28 Şubat sürecin sıkıntılı günlerine dönmeyi unutmamalıdır. Her gruba, herkese yönelik özgürlük alanı oluşturmamız lazım. Ama bizde laiklik kavramı hala sıkıntılı bir şey onun için kabul ettiğimiz bir kavram değildir. Ama bu tür tartışmaya girerek de lüzumsuz gündem oluşturmak istemeyiz.

Devlet'in dini mi adaleti mi önemli? devlet'in dini olur mu? İslam, liberal, demokrat, laik vb. ifade edilen yönetim şekilleri nitelendirmelerinden hangisini neden tercih edersiniz.

Bizim bu konuda örneklerimiz var. Efendimizin uygulamaları, Asr-ı Saadet döneminde uygulamaları, Osmanlı dönemi çok ciddi uygulamalar var. Devlet'in dini İslam ama her gruba karşı hizmetleri olmuş,

onların taleplerine cevap vermeye çalışmış. Günümüzde zaten biraz o yönde çalışmalar var. Devlet'in dini de olabilir ama dini kimseye zorla dikte etmemesi lazım, her görüşte insana saygı ve adalet önemli olması lazım. Bu konuda Osmanlı örneği önemli. Yaklaşık 700 yıl üç kıtaya hükmediyor. Her görüşten, inançtan ve birçok ırktan insan huzur içinde yaşıyor. Orada, o sistem nasıl kuruldu nasıl uzun süre gitti tabiki adaletinden dolayı. Şu anda bizim savunduğumuz da günümüzde uygulanmaya çalışılan da odur.

İlim Yayma Cemiyeti temsilcisi eğitimci Y. Deniz, din-siyaset ilişkisi bağlamında olması gerekenlere dair fikir dünyasında devlet veya yönetim şekillerinde dinin ve yaşanan toplumun kültür ve değerlerinin önemine işaret edilmektedir. Modernleşmenin getirdiği batılı kavramların teorisinin önemli olmadığını çünkü uygulamada devletlerin keyfiliklerinin ön plana çıktığını belirtmektedir. Farklılıklara dikkat çekerek sistemlerin isimlerinden çok içeriklerinin önemli olduğu vurgulanırken yönetimde adalet önemlidir, İslam'da adaleti temsil eder diyen Deniz'in yönetimlerin isimlerinden ziyade içeriğine dair referansının din ve toplumların kendi kültür ve değerlerinden oluşması gerektiği düşüncesi kendi beyanlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

Sivil toplumun gelişmesinde devlet yönetim şekli değil, devletin yönetenlerinin anlayışları, düşünceleri önemlidir. Mesela krallıkların çok kötü yönetim şekli olduğu söylenir ya "Monarşi, tek adam yönetimi" vs. Ee, yerine Cumhuriyet getiriyorsunuz ne değişti? ben yıllarca cumhuriyetin demokrasi anlamına geldiğini zannettim sonradan öyle olmadığını anladım. Sovyetler de Çin de bir Halk Cumhuriyeti hala İngiltere bir Meşrutî Krallıkla yönetiliyor ama örnekleri çok değiştirmiyor. Yani aslında yönetenlerin halkı ile olan ilişkisi önemlidir. Bugünkü demokratik sistemler içerisinde emniyet sübolları var. Dünya'nın en iyi demokrasisi olarak ifade edilen İngiltere'de parlamento askıya alındı, sonra mahkeme durumu düzeltti yani mahkemenin böyle bir yetkisi varmış. Amerika'da hepimiz biliyoruz, neticede profesyonel çalışmalar bu şekilde geliyor, vatandaş da buna oy vermiş oluyor, adam yerine konduğunu zannediyor. Laiklik de Cumhuriyet tanımı gibi bir şey. Yani herkesin doğduğu yer, diyoruz ya Fransız laikliği, Anglosakson laikliğini veya Komünistlerin anladığı laiklik; onlar da Laikliği bir şekilde anlıyorlar ama onların Laikliğinde Ateizmin propagandası serbestti, dinin anlatılması yasaklıydı. Dolayısıyla Laiklik, İslami anlamda düşünürsek, apayrı bir şeydir.

Sınırları belirlenmiş bir laiklik; devletin denetleyici olduğu, mezheplere, meşreplere, etnisitelere, dinlere eşit davranan bir Laiklik tanımlaması uygulanmış olsa nasıl olur?

O mümkün değil sadece bir teoridir. Tarih bu noktada çok hoşgörülü olanların hep kaybettiklerini göstermiştir. Örneğin: Nizamiye Medreselerine kadar İslam dünyasında düzenli eğitim kurumları yoktu, hepsi özerk ve sivil eğitim kurumlarıydı. Ama bu sivil eğitim kurumları o günkü Bâtınilerin art niyetli, mezhepçi çalışmaları ile baş edemeyen Devletin, devreye girip ve standart bir eğitim şeklini getirmesiyle sonuçlandı. Neticede bu standart eğitimle toplumu şekillendirdi, bir kalıba soktu sokmamış olsaydı devletin bir şeyi kalmayacaktı.

Müslüman kimliğimizle örtüşen şu an temsil edildiğimiz veya yakın bulduğumuz İslam'la yönetilen bir devlet var mı?

Bilemiyorum. Devletlerin iç çalışma prensiplerini bilemiyoruz, ama bildiğimiz bir şey var: *İslam yönetim şekline değil nasıl yönetildiğine bakar.* İslam'da asıl olan millettir, bir yönetim şeklini dikte etmediğini

biliyoruz. Devletin dini İslam ise İslam adaleti ifade eder. Şimdi, Abdurrahman Dilipak; Türkiye Kemalizm, İran da Şii'izm, Suudi Arabistan da ise Sünni İslam adına halkına zulmediliyor. Neticede zorbalığın kimin tarafından yapıldığı çok önemli değil. İslam dünyasında Selçukludan itibaren, gayrimüslimlere çok geniş alanlar açılmış ve onların özgürlüğü olabildiğince sağlamıştır. Kendi inanç sistemine zarar verebilecek misyonerlik faaliyetlerine engel olunmuştur ama kendi içlerinde inançlarını yaşamalarında alabildiğine rahat bırakmışlardır. Aynı şekilde tehlikeli gördüğü zaman İslami cereyanlarda da çok ceberut durabilmiştir. Bunu Safevi İran'ında Bâtini çalışmalarında, Selçuklularda, Memlukularda, Osmanlılarda farklı şekillerde görüyoruz. Yani devlet neticede kendi milletini oluşturma çabasına giriyor.

ADAP üyeleriyle din-siyaset ilişkisi bağlamında gerçekleştirilen mülakatta şu farklı yaklaşımlar gözlemlenmiştir.

Örneklemimizden 23 kişinin 11'i İslam dininin doğrudan bir yönetim şekli önermediğini düşünüyor (E. Aslan, A. Şahin, A. Güzel, H. Kurt, H. Yılmaz, B. Uygur, C. Demir, A. Okumuş, Z. Yavuz, M. İleri, Y. Deniz). Bu grupta kendi içinde farklılıklar göstermekle beraber söylemlerinin ana teması toplumsal huzurun temeli olarak gördükleri; adalet, eşitlik, hak ve özgürlüklerin sağlanmasını ve hatta bunun toplumun farklı kesimleri içinde temin edilmesini sağlayacak, zamanın ruhuna uygun herhangi bir yönetim modeliyle uyum içinde çalışabilecekleri ifade edilmektedir. Böyle bir sistem yeterlidir diyen üyelerin gerekçeleri dinin temel gayesinin toplumsal huzuru sağlamak olduğu ve bunu sağlayacak olan değerlerin asıl kaynağının ise dine dayanmasıdır. Ondan dolayıdır ki sistemin ismi ve şeklinden ziyade içerik ve sonuçlarının önemine inandıkları gözlemlenmiştir.

Örneklemimizden 12 kişi ise İslam dininin doğrudan bir yönetim şekil ve modeli önerdiğini düşünüyor (A. Almaz, H. Yılmaz, R. Balcı, A. Doğru, O. İlhan, H. Mert, H. Yıldırım, M. Ak, M. Yüce, R. Aydın, E. Can, Y. Enes). Geneli bu modelin İslam'ın ilk dönemine; Medine toplumu/devleti örneğine işaret ediyor. Bu söylemlerine rağmen yönetimlerin isimlendirmeleri veya şeklinden ziyade İslamın temel kaynaklarının; Kur-an'ı Kerim ve sünnet'in referans alınarak oluşturulması kaydıyla zamanın gereklerine göre isimlendirme veya şekil belirlenebileceği kanaatlerinin nihai düşüncelerini oluşturuyor denilebilir.

Örneklemimizden 4 kişi toplumsal farklılıklara dikkat çekerek devletin dininin olmaması gerektiğini; devlet ve siyasal sistemin/hükümetlerin ayrı değerlendirilmesine işaret ederek; devlet tüm din ve ideolojiler üzerinde konumlanarak fırsat eşitliği oluşturarak her kesimin mutluluk ve huzuruna zemin oluşturmalıdır kanaati taşımaktadır (A. Güzel, O. Dağ, R. Balcı, A. Okumuş). Bu sayede toplumsal farklılıklar kendi inanç, hak ve özgürlüklerine sahip olacak tır. Bir üye İslami isimlendirmelerin maksatlı olarak İslam dinine zarar vermek için yapıldığını; İslam'la isimlendirilen siyasal sistem veya devletlerin yaptığı hataların doğrudan İslam'la özdeşleştirilme sebebi olduğu için kesinlikle olmaması gerektiğini düşünmektedir. O

nedenledir ki Müslümanların inancını yaşama fırsatı sağlayan her sistemin kendileri için uygunluğu ifade dirmiştir. Aslında toplumsal farklılıkların fırsat eşitliği tüm üyelerin söylemlerinde değişik şekillerde ifade edildiği gözlemlenmiştir.

Üç üye yönetim şekilleri ve isimlerden ziyade içerik üzerinden ilkesel yaklaşımların önemine vurgu yapmaları yanında İslam'ın yönetim anlayışında laiklik ve hatta demokratik yöntemlerinde uygun olmadığını yönetimin bilge kişiler tarafından oluşması gerektiğini belirtmişlerdir (H. Mert, M. Ak, C. Demir). Ayrıca iki üye de (R. Balcı, B. Uygur) İslam da yönetim şekli vardır ama bugün uygulanabilir mi bilemem beyanlarıyla günün şartlarına işaret etmiştir.

Genel olarak İslamcılarının ve bu dönem araştırmacılarının yaklaşımlarında din ve siyasetin referanslarının İslam'ın temel kaynaklarına dayandırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen İslam dünyasında Osmanlı'nın son dönemlerinde yani 19.yüzyıl sonlarında devlet yönetim şekli tartışılmaya başlamış ve uygulamalarda da kendini göstermiştir. Batıda gerçekleşen fikri, siyasi, endüstriyel ve sanayi alanındaki gelişmelere bağlı olarak; Osmanlı aydınları son yüz yılda bilim ve teknoloji alanındaki gelişmişlik karşısında adeta acze, umutsuzluğa düşmüşlerdir. Din merkezli düşüncelerin yenedünya düzeni içinde var olabilmek için ürettiği veya üretmeye çalıştığı çözüm arayışları; din-siyaset ilişkisini iki ayrı kurumsal ilişki bağlamında tartışma zeminini doğurmuştur. Bu bağlamda birincisi dinle ilişkisini koparmadan modernleşme çizgisini farklı renk veya tonlarını takip eden yaklaşımlar içeriyor. Akçura (2019: 65), "Osmanlı memleketinde Batı'dan feyiz alarak kuvvet kazanma ve ilerleme arzuları uyanalı takip edilen belli başlı üç siyasi yol olarak İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük akımlarını" görüyor. Bu akımlardan İslamcılık, Osmanlıcılık birinci yaklaşımı; din ve siyasetin referanslarının İslam'ın temel kaynaklarına dayandırılmasını temsil ettiği söylenebilir. Üçüncü akım daha çok Batı toplumlarında yaşanan değişimlerin din karşısında geliştirdikleri tutumu; "bir toplumun kendi kaderi üzerinde bilinçli ve örgütlü bir biçimde denetim kurabilmesinin sadece bilimsel bilinç ile mümkün olabileceğidir". Bu bağlamda Comte'nin de iddia ettiği 'bilimsel bilinç' dışındaki diğer bilinç biçimlerinin (mitoloji, teoloji ve dinin sunduğu bilinç şekilleri) toplumsal hiyerarşideki yerinin daha alt kademelerde yer alması öngörülmektedir (Sezer, 2011: IX).

Aslında İslamcı modernistler ile batılı modernistlerin yaklaşımları kaynağı itibarıyla paradoksal bir durum arz etse de din devlet ilişkilerinin gelişimini her ikisi de sekülerleşme yönünde etkilemiştir. Aynı zamanda Osmanlı devletinin Berlin antlaşması ile topraklarının %83'ünü kaybetmiş olması da sekülerleşme sürecine hız veren sebeplerden olmuştur. Böylece Osmanlı, Anadolu merkezli ve çoğunluğu Müslüman Türklerden oluşan bir devlet durumuna

düşmüştür. Bu şartlarda kurtuluş reçetesi olarak ortaya atılan akımların başlangıçta en güçlüsü olan İslamcılık ve Osmanlıcılık akımları geri plana itilerek İslam’la sentezlenen Türkçülük akımının güçlenmesi sonucunu sağlamıştır (Gürboğa, 2013: 9). Başlangıçta İslami referanslar üzerine bina edilen cumhuriyetin ilanı ile batılı anlamda kurumsal bir yönetim şekline geçilmiştir. Bu geçişi başlangıçta dinin şura anlayışı ile meclis işleyişinin eşleştirilmesi pratik hayata uygulanmasını kolaylaştırılıyor fakat bu durum pek fazla sürmez. Daha sonraki aşamalarda saltanattan sonra hilafetin kaldırılması ve laiklik ilkesinin kabulü ile din bireysel tercih alanına itilerek siyasetin kontrol ve denetimi altına alınmıştır.

Din-siyaset ilişkilendirmeleri toplumsal ve kimliksel talepleri olan iki kurumun karşılaştırılmasını içeren çok daha genel bir toplumsallığı içermektedir. Bundan dolayıdır ki, günlük politik tartışmalarından çok daha önemli ve bir o kadar da kadim bir konudur. Dini algısı ve siyasal tercihlerin bu konuda kimi zaman uyaştırıldıklarını kimi zaman da çatıştırdıklarını gözlemlemekteyiz. Kesişmenin ve sınırlandırmaların nerede başladığı, hangi noktalarda ortak kümeye katıldıkları üzerinde mutabakata varmak imkânsız gözükmektedir. Genel din siyaset algısı zemininin teorik yorumlamasından sonra din-devlet, hilafet, laiklik, demokrasi gibi daha spesifik alanlardaki karşılaştırmalarından hareketle İslami STK’ların cari iktidarla ilişkisine kapı aralanması daha metodolojik olacaktır.

2.4.1. Din-Siyaset Tartışmalarının Riskli Zemini: Devlet ve Din İlişkileri

Devlet kavramı tarihsel süreç içerisinde diğer siyasal, sosyal ve kültürel kavramlarda olduğu gibi farklı değerlendirme ve tanımlamalara maruz kalmıştır. 18. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde sivil toplum, siyasal toplum ve devlet eş anlamlı kullanılır ve Calvin, Luther, Bossuet gibi ilahiyatçılara göre devletin dinden bağımsız bir varlığı yoktur ve devlet dinden neşet eden ilkeler ve normlar uyarınca hayat bulan bir kurumdur. Bu bağlamda devlet bir kilise devletidir ve siyasal iktidara yani devlete karşı çıkmak adeta Tanrıya karşı çıkmakla eş anlamlıdır (Köktaş, 1997: 42-43). Bu “devlet dinden neşet eden ilkeler ve normlar uyarınca hayat bulan bir kurumdur” yaklaşımı, Osmanlı devletinin son dönemine veya cumhuriyetin başlangıcına kadar İslam dünyasında da aynıdır. İslamcılık değerlendirmelerinde İslam dünyasından din siyaset ilişkisine dair düşünce aktarımlarının tekrar etmemek için burada yer vermeden genel bir ifadeyle geçildi.

Keane’e göre (1993: 48-49) de “1750-1850 arası dönem sivil toplum çok farklı boyutlarıyla tartışıldığı dönemdir ve 19. yüzyıl başları sivil toplum-devlet ve din-devlet ayrışmasının başladığı dönemdir. Bu dönemi M. Emin Köktaş’tan aktarımla; Kaynağını Batı’dan alan din- devlet ayrışmasının siyaset felsefesindeki yerini Nur Vergin, M. Barbier’e

dayandırarak; Dinsel, Araçsal, Liberal ve Eleştirel olmak üzere dört başlık altında aşağıdaki şekilde değerlendirmiştir.

Calvin, Luther, Bossuet gibi ilahiyatçılara göre devlet kaynağını dinden alan ilkeler ve normlar uyarınca yaşamını devam ettiren bir kurum olup devletin dinden bağımsız bir varlığı yoktur. Devlet gücünü dinden aldığı sürece vardır. Dolayısıyla devlet adeta “kilise devletidir” ve siyasal iktidara karşı çıkmak tanrıya karşı çıkmak veya inkâr etmek anlamına gelir.

Machivelli, Hobbes, Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürler siyaset-din ilişkisinin gerekliliğine inanmakla birlikte; siyasetin din üzerindeki üstünlüğünü savunmaktadır. Yani bu anlayışa göre din siyasetin emrinde olmalıdır. Bu bağlamda, Machivelli’e göre gerekli olan bir devlet dinidir. Devletin ihtiyaçlarına cevap veren bir din olmalı. Yani kilise milli bir kilise, milli politika ve milli çıkarlara hizmet eden bir kilise olmalı. Hobbes’a göre din sadece insanlara değil topluma ve bilhassa devlete de lazımdır. Rousseau’ya göre de iyi bir yurttaş, sadık bir vatandaş oluşturabilmek içinde sivil bir dine ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle toplum ve devletin idamesi için gerektiği kadar araçsal bir dine ihtiyaç vardır.

J. Locke, din ile siyasetin ayrılması ve kilisenin devletin karşısında bağımsız kalması gerektiğini düşünüyor. Tocquevilli ise devletin din konusunda yetkisiz olduğunu, dinin özgürleştirilmesinin ve özerk bir alana sahip olması gerektiğini ve bunun demokrasinin gereği olduğunu savunuyor. Devletin resmi felsefeler üreterek dine sahip çıkmasına karşı çıkan Tocquevilli, dinin toplumsal önemine vurgu yaparak “bu denli önemli ve ebedi bir kurumun, zaman ve mekâna bağlı, değişkenlik arzeden devletten tümüyle bağımsız kalması gerektiğini savunuyor”. Bu ayrışmanın da dine hizmet edeceğini belirtiyor.

Dördüncü yaklaşım ise yaşanan problemlerin kaynağı olarak görülen geleneksel dinin, problemlerin çözüm kaynağı olmaktan çıkarılarak toplumun sorunlarını aşabilmek için pozitif bir din kurmayı amaçlamaktadır. Dinin toplumsal etkisinin farkında olan A. Comte, bir şekilde ruhbanlığın etkisi olmadan toplumun kendini idame etmesi ve geliştirmesinin mümkün olmadığını düşünmektedir. Ancak Hıristiyanlığın toplumun ihtiyaç hissettiği manevi gücü temsil etmekte yetersiz kaldığını da düşünmektedir. A. Comte, bu şartlarda yeni bir din kurmanın gerektiğini iddia etmektedir. Bu dinin ise tamamen laik olan ve aşkınlığı yani tanrıyı dışlayan, pozitivizmin temsil edildiği “insanlık dinidir”. Bu insanlık dinin geleneksel dinin yerini alabilecek, aynı işlevi görececek bir din olduğunu düşünmektedir (Köktaş, 1997: 42-43). Comte’nin üç aşamasındaki ilk iki aşama teoloji ve metafizik dönemdir. ilk iki aşama da birey ve toplumun yaşamsal ve yönetsel faaliyetlerinin kaynağına dair referanslarının inançlar olması ortak noktadır. Din-devlet veya din-siyaset ayrışmasının düşünsel farklılıklarının kaynağı

sayılabilecek olan üçüncü aşama da insanlar mutlak nedenler arayışını terk ederek toplumsal ve fiziksel dünyayı akıl ve bilim yoluyla keşfetme dönemine gelmiştir (Ritzer ve Stepnisky, 2018:161). Din-devlet ilişkilerinde dinin, devletin var olma ve geleceğinin teminatı görülen dönemden dinin ve devletin ayrıştırılarak dinin, devletin hegemonyasına dahil edilmesi ve devletin ve toplumun geleneksel dinlerden tamamen arındırılarak “insanlık dinin” yani pozitivistin insanlık için yeterli olacağı iddialarının yaşandığı 18. yüzyıldan günümüze kadar devam eden süreç, olgular üzerinden değerlendirildiği zaman sanıldığı gibi dinin ve dini temsil konumunda olan kurum ve kuruluşların siyasal hayattan çekilmediği görülmektedir. Köktaş’a göre, ABD ve Batı ülkelerinin anayasaları ve kiliselerin toplumsal ve siyasal hayatın içindedir. Geçmişten farklı olarak kiliselerin toplumu ve siyaseti bütünüyle kontrol etme ve denetimleri altında bulundurma güçlerini kaybetmişlerdir ama siyasal hayatın önemli bir aktörü olarak var olmaya devam etmektedirler (Köktaş, 1997: 61).

Dünya ülkelerindeki din devlet ilişkilerinin ayrıntılı değerlendirmesi konumuzun sınırlarını aşacağı için genel bir değerlendirme ile yetinildi. Türkiye’de din-siyaset veya devlet-din ilişkilerini, düşünce ve uygulamalar bağlamında tarihsel sürecini literatürden aktarıldı.

Din devlet ilişkileri konusunun içeriğine dair tartışmaların aslı; dinin/ İslamiyet’in bir devlet ve yönetim şekli teklif edip etmediğidir. Yukarıda yaptığımız açıklamada verdiğimiz referanslar; cumhuriyet öncesi dönemde insan hayatının manevi ve dünyevi diye ayırmadan, İslam’a dayandırılmasıdır. Bununla beraber İslam’ın ilk döneminden günümüze kadar gelen uygulama ve düşünce farklılıkları İslam’ın doğrudan bir devlet, hükümet ve yönetim sistemi önermediği baskın olan görüş denilebilir. Kur’an ve Hadislerde ilkelerin vaaz edildiği bu ilkeleri benimseyen ve uygulayan sistemlerin şeriate uygun olacağı yaklaşımı hâkimdir. Osmanlı’nın 18. ve 19. yüzyılda içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve fikri alandaki buhranlı durum, oryantalistlerin çalışmaları, sefirlerin ve batıda eğitim gören Müslüman aydınlarında batıya hayranlık duymaya başlamaları ile oluşan atmosferde; gelişmenin, ilerlemenin önündeki engelin; sahip oldukları dini inançların yaşama ve düşünce tarzlarının olduğu hissiyatına kapılmaları neticesinde; Ziya Gökalp’in sistemleştirmeye çalıştığı Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak diye kitaplaştırdığı Türk-İslam’ı radikal Türk- Modernizmine dönüştürmüştür (Kara, 1986: LIV). Osmanlı’nın son döneminde Türkçülük akımını ve Türkleşmeyi İslamlaşmayla eşleştiren Yusuf Akçura, 1924’te bütçe görüşmelerinde; Halifelğe ödenek veren bölüm bizim esaslarımıza ve cumhuriyetimizin temelinde tamamen aykırıdır demektedir. Bu yaklaşımıyla Halifeliğin kaldırılması hususunda İsmet Paşa’nın, kurtuluş savaşında Halifelik Anadolu davasını desteklemedi ve aleyhte çalıştı sözlerine destek vermektedir. Halifelik kaldırılırken halifeliğin cumhuriyet ve hükümet kavramlarının özünde bulunduğu vurgulanarak

kısmen Müslümanların gönlünün alınıyor tepkiler engellenmeye çalışılıyor. Bütçe görüşmelerinde konuyla ilgili iki yasa daha çıkartılır. Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılıp yerine Başbakanlığa bağlı Diyanet işleri Reisliği ve Vakıflar Umum Müdürlüğü kurulmuştur. İkinci yasa da ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. Ülkede eğitim birliğini sağlamak için çıkarılan bu yasayla bütün okullar Maarif Vekâletine bağlanır ve bir süre sonra bütün medreseler kapatılır (Demirel, 2013: 31). Böylece batı medeniyetinin doğu medeniyetine üstünlüğünün sebebi olan bilim, akıl ve mantık ekseninde ilerleyerek batı uygarlığına ulaşmanın yolu açılıyor ve geri kalmışlığın sebebi görülen dinden uzaklaşmaya çalışılıyor. Sezer'e (2011: 147-158) göre batının doğu üzerindeki egemenliğini sürdürebilmesini sağlayacak en etkili güç olarak sosyalizmin ana ilkelerinden biri olan laiklik görülüyor. Laikliği gerçekleştirme adına Tek partili dönemin sonuna kadar batılılaşma ve ilerleme gerekçesiyle çok katı uygulamalar gerçekleştiriliyor. Buna rağmen günümüz yazarlarından Erdoğan Aydın, laiklik uygulamalarının Fransa'daki kadar radikal uygulamalar olmadığını iddia etmektedir. Bu uygulamaları yetersiz gören Aydın, dinin izlerinin tamamen silinmemesinden şikâyet etmektedir. Diyanet işleri reisliğinin kurulmasının eski sistemin etkilerini devam ettirdiğini iddia eden Aydın, toplumun tek tipleştirilmesinde Sünni İslam'ın temel kimlik değeri sayıldığını söylemektedir. Üst yapı aracılığıyla yapılan baskıya dayalı Batılılaşma çabalarını yetersiz görerek Hilafetin ve Şeriye Vekâletinin dayatma ve tehditlerle tasfiye edilmesinin gerekirse bu yolda kellelerin alınmasını demokratikleşmenin gereği olarak görüyor olması Türk modernleşmesindeki radikalizmin anlaşılması için önemli ipuçlarından bir olarak görülebilir (Aydın, 2013: 43-56). Tek partili dönemde din siyaset ilişkisinden ziyade devletin veya siyasal iktidarın belirlediği din statüsünden söz edilebilir. Bu dönemde ne sivil toplum ne de İslamcı STK'lardan söz etmek mümkün değildir. Toplumsal baskılar neticesinde 1946'dan sonra çok partili sistem ve toplumsal talepler konuşulmaya başlar. Din devlet ilişkilerindeki değişim süreçlerini Çetin özek dinin dinamik yapısına dikkat çekerek "Din, insan ilişkilerinin ve onun oluşturduğu toplumsal yapıların dışında soyut bir olgu veya kavram olarak değerlendirilemez". Başkalaşan, değişen insan ilişkilerinin toplumsal yapıya olan etkileriyle beraber din' in kavrayış ve oluşum biçimleri de değişmektedir. Bu ilişkilerin sonucu siyasal yapılar, dinsel ögeler ve iktidarlar arası ilişkiler düzeni farklı yapıların, yapılanmaların gelişmesine sebep olurlar. Doğal olarak din-devlet veya iktidar ilişkileri düşünce ve uygulama alanında sürekli bir değişim yaşamaktadır şeklinde özetlemektedir (Özek, Devlet ve Din: 7-12).

Türkiye'nin modernleşme, batılılaşma ve Batılılaştırma çabalarının Cumhuriyet öncesi döneme yani Osmanlı'nın son dönemlerine dayandığını daha önce ifade edilmişti. Osmanlı Devleti son döneminde modernleşme arzusuyla başlayan çalışmaların; tam bir batılılaşma ve

Batılılaştırma çalışmasına dönüşmesi; laik bir devlet, seküler ve Batılı bir toplum oluşturma çalışmaları; Cumhuriyetin kuruluşu sonrası olduğu görülmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşunda ve 1924 Anayasasında, “İslam Türkiye Cumhuriyeti devletinin dinidir.” maddesi vardır. Fakat ileride kaldırılacak olan bu maddenin mevcut olduğu zamanda da köklü değişiklikler devlet tarafından başlatılmış; yasal düzenlemelerde kendini doğrudan göstermeye başlamıştır. Bu yasal düzenlemelere bakılınca yapılan düzenlemelerin devlet din ilişkilerinde yönetsel bir ayırtırmadan ziyade top yekûn toplumu sekülerleştirme oluğu dikkat çekmektedir. Bu sekülerleştirme köklerini muhafaza eden modernleşmeden de öte dini hayatı siyasal ve toplumsal hayattan tamamen çıkartıp vicdanlara hapseden bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Bu yasal düzenlemeleri başlıklar halinde M. E. Köktaş’tan (1997: 180-182) alıntıyla kronolojik olarak aktardık.

1924’te anayasa da devletin dini İslam’dır yazmasına rağmen halifeliliğin kaldırılması.

1924’te yine siyasal ve toplumsal kararların ve olayların İslam’a uygunluğunu denetleyen şeyhülislamlık makamının kaldırılması.

1924’te Tevhid-i tedrisat kanununun kabulü ve medreselerin kapatılması, şer’iye ve evkaf Bakanlığının kaldırılıp Diyanet İşleri Başkanlığının kurulması.

1925’te şapka kanunu ve miladi takvimin kabul edilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılarak tüm faaliyetlerinin yasaklanması.

1926’da İsviçre medeni kanunu ile borçlar kanunu ile İtalya ceza kanununun kabul edilmesi

1928’de harf inkılabı ve anayasadan devletin dini İslam ibaresinin kaldırılması, anayasadaki yemin metinlerinin değiştirilerek laikleştirilmesi. Bu nedenle yeminle ilgili maddelere “vallahi” ifadesi yerine “namusum üzerine söz veririm” ibaresi konulmuştur.

1929’da Alman ceza muhakemeleri usulü kanunu ve İsviçre icra iflas kanunu kabul edilir.

1930’da imam hatip okulları kapatılır.

1931’de Türk dil Kurumu’nun kuruluşu ile Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Türkçe’den ayıklanması çalışmalarının başlatılması.

1932’de ezan ve kamet’ in Türkçeleştirilmesi.

1934’e hafız, ağa, efendi, molla, şeyh, paşa gibi lakap ve unvanlarla beraber bazı kisvelerin yasaklanması.

1935’te hafta sonu tatilinin Cuma gününden pazar gününe çevrilmesi.

1937’de laiklik kavramının anayasa maddesine çevrilmesi.

Laikliğin anayasaya yerleştirilmesinden sonra yeni yasal düzenlemelerden ziyade oluşturulan yasaların topluma uygulamasının yapılma mücadelesi daha ön plana çıkmıştır.

1937’de mecliste yapılan laiklik görüşmesinde içişleri bakanı Şükrü Kaya’nın “laiklikten maksadımız dinin memleket işlerinde müessir ve amil olmamasını temin etmektir. Bizce laikliğin çerçevesi ve hududu budur. Biz diyoruz ki, din vicdanlarda ve mabetlerde kalsın, maddi hayat ve dünya işlerine karışmasın. Karıştırmıyoruz ve karıştırmayacağız” söylemi devlet yöneticilerinin din devlet ilişkilerine dair felsefelerini açıklamaya dair gösterilebilecek önemli örnekler olduğu kanaatindeyiz. Yukarıda 1924’te bütçe görüşmelerinde Akçura’nın beyanlarını da dikkate aldığımızda devlet yöneticilerinin ya da günün siyasal iktidarının; dine, dindarlara, dini yaşama dair ceberut yaklaşımını göstermektedir. Binnaz Toprak’tan aktarımla reformlar; Osmanlı-İslam uygarlığının simgelerini yıkıp batıdaki karşılıklarını koymayı amaçlamaktadır (Köktaş, 1997: 180-182).

Cumhuriyet döneminde kuruluştan çok partili döneme kadar olan yaklaşımın 1946’dan sonra toplumsal tepkiler karşısında sürdürülemez olduğunun farkına varan devlet, değişim sinyalleri vermeye başlamıştır. Özek’in din siyaset ilişkisindeki değişim sürecine ilişkin değerlendirmeler konusunda çağlar boyunca siyasal kuramlardaki değişimlere rağmen karşısında değişmeyen gerçeğin dinsel öğelerin toplumsal yapılar üzerindeki etkinliği demektir ve yasalarla ve güvenlik uygulamalarıyla toplumsal değişimlerin sağlanamadığını belirten Fransa örneğiyle açılım getirmektedir çözüm olarak İslam dininin özelliklerini dikkate alarak Laiklik ilkesiyle din özgürlüğünün birlikte çatışmadan uygulanabilmesi için yeni kavramsal yaklaşımlar önermektedir. Devletin kişinin siyasal ve toplumsal yapısıyla ilgili yasal düzenlemeler yapması gerektiği yine kişilerin sahip olduğu dinsel yapı ve işleyişlerine karışmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle laiklik: dinsel kurallara göre oluşturulmaması ve kişilere dinsel inanç özgürlüğünün tanınması şeklinde tanımlana bileceği ifade edilmektedir (Özek, Devlet ve Din: 7-16).

Bu tespitlerden sonra çok partili döneme geçişle beraber başlayan devletin din ve toplumla olan ilişkilerindeki değişim ve dönüşümü; çalışmamızın konusu olan İslami STK’ların oluşum ve iktidarlara ilişkileri bağlamında değerlendirmeler şeklinde yapılmıştır.

Türkiye’de 1990’lı yıllar ve sonrasında ortaya çıkan platform çalışmaları; çok partili döneme geçildikten sonra İslami çevrelerin toplum da değişik şekillerde kendini göstermeye başlamalarıyla zemin bulmuştur. Hak ve özgürlük talepleri zamanın siyasileri üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Bu durum ister toplumsal taleplere cevap oluşturmak için isterse toplumu kendi siyasal çizgisinde toplayarak iktidarını pekiştirmek amacıyla olsun demokrat Parti (DP) 1950-1965 Adnan Menderes döneminde “*muhafazakâr modernleşme*” sürecini başlatıyor. Demokrat parti sonrası 1965’te Adalet Partisinin (AP) iktidara gelmesiyle

“Demirel’in *Kentli ve Modern* kesimlerle daha Dindar ve Milliyetçi kesimleri dengeleme gayreti” içinde olması, 1970 yılında Millî Görüş çizgisinde İlk İslamcı söylemlere sahip Millî Nizam Partisinin ve devamı niteliğindeki Millî Selamet Partisinin Erbakan öncülüğündeki faaliyetleri siyasal İslamcılarının örgütlenme çabalarını güçlendirmiştir. 1980 sonrası Turgut Özal Anavatan Partisi ile (ANAP) İslamcılığa dolaylı yollardan katkı sağlamayı tercih ederek bürokrasi ve iktisadi hayatta önlerini açmıştır. Erbakan’ın Refah Partisi yoksul kesimlere olan vaat ve faaliyetleriyle yerel yönetimler ve merkezi yönetimde iktidar olmayı başararak resmi zeminlerde siyasal ve sivil örgütlenmelere zemin hazırlamıştır. AK Parti’nin veya Recep Tayyip Erdoğan’ın demokratikleşme süreçlerinde attığı adımlar, doğrudan ve dolaylı darbe girişimlerine karşı duruşları, süreklilik kazandırdığı iktidarıyla siyasal İslamcılarının ve geleneksel cemaatlerin sivil ve siyasal alan da ve farklı farklı alan ve amaçlarla örgütlenmelerine, güç edinmelerine zemin sağlamıştır. 80 darbesi sonrası ve tek partili dönemin oluşturduğu din üzerindeki despotik uygulamaların 90’lı yıllarda bir nebze olsun esnetilmesiyle sivil inisiyatiflerin örgütlenme süreci hızlanıyor (Taşkın, 2013: 140). İslamcı veya siyasal İslamcı diye nitelendirilen grupların 12 Eylül 1980 darbesiyle dağıtılmış olan yapıları 1985 yılı sonrası farklı mekân ve düşüncelerde toparlanma ve yapılanma sürecine girmiştir. 80 darbesi sonrası mecburi ayrılık ve örgütlenme içinde olan yapılar karşılaştıkları sorunlarla mücadele de başarılı olabilmek için azami müştereklerde bir araya gelebilme aracı olarak; 90’lı yıllarda platform çalışmaları başlatılıyor. H. Türkmen, kedilerini Tevhidi uyanış sürecinin yolcuları gören cemaat, grup veya çevrelerin oluşturduğu platformları şu şekilde sınıflandırarak aktarmaktadır;

Türkiyeli Müslümanlar Platformu: Yöneliş, Tevhit, Rahmet, Malatyalılar, Yeryüzü, Tohum, Dünya, 1991-1998.

Mazlum-Der Platformu: İslami camianın önde gelenlerinden 55 kişi kurucu, 1991.

Müslüman Gençlik Platformu: 1980 sonları tevhidi duruş söylemindeki gençlerin ortak faaliyette buluşma ortamı.

FFD/Filistin Dayanışma ve Dostluk Derneği: İslami duyarlılık sahibi çevrelerin katılımı ve 25 kurucu, 1995.

Özgürlük Girişim Platformu ve Özgür-Der: 1997 de 28 Şubat darbesi sonrası oluşan başörtüsü yasaklarına karşı üniversiteli gençlerin direniş hareketlerinin buluşma ortamı,1997.

Filistin Dostları Girişimi ve Kudüs Dergisi: Siyonistlerin 2002 de Filistin’in Cenin Şehrinde gerçekleştirdiği katliam karşısında Ne yapabiliriz? Diye yola çıkan Haksöz, Buruc, Pınar, İnsan, Akdav, Akabe, Yeryüzü, Dünya, Hikmet, İHH, Mazlum Der, Özgür Der, İlkav, Genç Birikim vb. Dergi, Yayın Evi, Dernek ve Vakıf’lar tarafından 26 Ekim 2002 yılında kuruluyor.

Savaşa ve İşgale Hayır Platformu: Türkiye'nin ABD'nin yanında 2. Körfez savaşına katılmaması için birtakım gazeteci, yazar, yayıncı, avukat, sendikacı kuruluşlar, cemaat temsilcilerinin organize ettiği bir platform olup Cuma namazı sonrası Eylemleri, Form, Panel, Basın Açıklaması, Afişlemeler ve değişik şekillerde Mesaj Organizasyonları gerçekleştirdiler. 26 Ocak 2003 Beyazıt Meydanı, 1 Mart 2003 Ankara Sıhhiye Meydanı, 15 Mart 2003 Sabiha Gökçe Havaalanının da Emperyalizme karşı "hayır" eylemleri düzenlediler. Türk askerinin ABD yanında Irak halkına karşı savaşına onay isteyen 1 Mart Tezkeresinin geçmemesine bu faaliyetlerin önemli katkı sağladığı düşünülmektedir (Türkmen, 2014: 97-109).

Elbette ki çok partili dönemin din devlet ilişkilerini bu anlattıklarımızla tam olarak ifade etmek mümkün değil, çok partili dönem siyasal partiler, geleneksel cemaatler, yasal düzenlemeler, toplumsal tepkiler, din alanındaki radikal yapılanmalar, darbeler ve 90'lı yılların sivilleşme ve sivil toplum çalışmaları çok daha kapsamlı çalışmaları gerektirdiği kanaatindeyiz.

Burada devlet yöneticilerinin veya siyasal iktidarların din-devlet ilişkilerine fikrîsel yaklaşımı, uygulamaları ve bunun toplumsal karşılıkları çerçevesinde İslami hassasiyet sahibi toplum kesimlerinin oluşturduğu toplumsal değişim talep ve tavırları, değişim ve gelişimleri; merdiven altı diye de tabir edilen gayri resmi yapılanmaların resmi kurumsal yapılanmalara dönüşmeleri ve gerekçeleri, siyasal iktidarların sivil toplum adı altında gerçekleşen yeni ilişki şekilleri analiz edilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi din-devlet ilişkilerine dair yaptığımız literatüre dayalı değerlendirmeden sonra çalışmanın örneklemini oluşturan ADAP üyelerinin şahidi oldukları dönem olarak, 1980 ve sonrasında günümüze kadar olan sürece ilişkin, din-devlet ilişkilerine dair yaşam hikâyeleri, söylem ve eylemleri üzerinden yukarıda işaret ettiğimiz çerçevede İslami sivil toplum kuruluşlarının siyasal iktidarlar ve devlet ilişkilerini dönemsel farklılıklar da dikkate alarak analiz edilmiştir.

2.4.1.1. Din-Devlet İlişkilerinde 1990'lı Yıllar ve 28 Şubat Süreci

1990'lı yıllar, Türkiye sivil toplum çalışmalarının artarak devam ettiği dönem olması bakımından önemli bir zaman dilimidir. Temsile dayalı siyaset yapma imkânı sağlayan klasik liberal demokrasinin toplumun ihtiyaçlarına cevap verememekte ve toplumsal problemleri çözmeye yetersiz kalan siyasal krizlerin aşılabilmesi için adeta "demokrasinin demokratikleştirilmesi" sürecine geçilmeye çalışılan bir dönem olarak ifade edilebilmektedir. Yani 4-5 yılda bir yapılan seçim sonuçlarına bağlı kısmen gerçekleştirilen temsili vatandaşlık görevi yerine yaşamın her aşamasında katılımıcılığın gerçekleştirilebildiği demokratik sistem tartışmalarının yapıldığı; toplumsal sorunların çözümü için sivil toplum örgütlerinin katılımının sağlandığı yani her alanda ve zaman diliminde iletişime açık, katılımcı devlete

geçiş çalışmalarının olduğu yıllardır (Tekeli, 2005: 20). 1980’li yıllarda devletçi anlayışa karşı gelişen liberalizm, demokratikleşme, insan hak ve özgürlükleri, çevreyi ve doğayı koruma, kadın hakları gibi temaların yanı sıra sivil toplum, din ve vicdan özgürlüğü de dönemin aydınlarının önemli gündem maddelerini oluşturmaktadır. Devlet yöneticilerinden özellikle Özal, liberalizm ve sivil toplum savunucusu olarak dikkat çekmektedir. Yeni oluşan bu sivilleşme atmosferinde, siyasal ilişkileri zımni olarak devam eden İslami gruplar; dernek, vakıf, platform vb. kurum ve kuruluşlar aracılığıyla resmi düzeyde siyasal katılımıcılığın paydaşı olmaya başlamıştır. Ancak “İslamcıların” sivilleşmeleri ve siyasal alanın paydaşlarından biri olma faaliyetleri 28 Şubat 1997 darbesiyle önemli bir travma yaşamıştır (Çaha, 1997: 28-63). 28 Şubat sonrası devlette din ve inanç özgürlüğünün garantisi olarak görülen laiklik gerekçe gösterilerek, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde bir söylem geliştirirken, uygulamada devlet; bürokrasi ve siyasal iktidarların da gönüllü veya zoraki katılımlarıyla kendi istedikleri kadar bir din anlayışı ikame etme çalışmaları İslami kesimlerin zor zamanlar yaşamasına neden olmuştur. Bir taraftan Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam Hatip Okulları, İlahiyat Fakülteleri, ilköğretim de din kültürü dersleri ile kendi istedikleri gibi bir din anlayışı oluşturmaya çalışıyorlar. Diğer taraftan ise laiklik karşıtlığı, irticai, yıkıcı ve bölücü faaliyetlerle ilişkilendirilerek İslamcı ve muhafazakâr yapılar top yekûn yok edilmeye çalışılıyor. Bunlar bir dönem Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt’ın konuşmaları ve Başbakan Bülent Ecevit’in yayınladığı irtica ile mücadele genelgesinde şu şekildedir. Merkez teşkilatta ilgili Bakanlıklar, Taşra Teşkilatlarda ise Valilikler ve Kaymakamlıklar aracılığıyla; dinin siyasi, ekonomik, ticari ve sosyal alanlardaki istismarı gerekçesiyle; İslami dernekler, vakıflar, yurtlar, pansiyon ve kurslar hatta belediyelerin faaliyetleri üzerinde sıkı bir denetim ve gözetim gerçekleştirilecektir. Uygulamalar tüm resmi ve sivil toplum kuruluşları ve medya faaliyetlerini de kapsayarak acımasızca ve en katı şekliyle uygulamaya konulmuştur (Okumuş, 2011: 39-47, 135-137). Bu uygulamaların boyutlarını anlamak açısından yönetimin en üst temsilcisi Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in bir televizyon programındaki konuşmalarında başörtülü kızlara, kamu düzeni gerekçesi ile beğenmiyorsan Suudi Arabistan’a gidin söylemi önemli olduğu kanaatindeyiz https://www.youtube.com/watch?v=grBe_jA5m74 (erişim tarihi: 28.05.2021). 28 Şubat dönemi devlet ve vatandaş ilişkilerinde söylem ve uygulamaların, geçmiş dönemlerin “komünistler Moskova’ya” söylemlerini, bu sefer farklı çevreler üzerinden kendi bekalarını tesis etmek için yeniden uygulamaya koydukları anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet’in kuruluşundan 1980’li yıllara kadar çalışmalarına veya mücadelelerine zımni olarak devam eden İslami kesimler toplum ve devlet huzurunda resmiyet ve görünürlük

kazanma mücadelesi verdiği 90'lı yıllarda 28 Şubat uygulamaları ile baş başa kalıyor. 28 Şubat süreci ve sonrası resmi olarak görünürlük kazanma veya kurumsal zeminini kaybeden İslami STK'ların tekrar resmileşme süreçleri 2002 AK Parti dönemiyle gündeme gelebilmiştir. Sivilleşme ve darbe süreçlerinin beraber yaşandığı 90'lı yıllarda İslami kesimlerin yaşadıkları sorunları birçok dernek ve vakfın çatı kuruluşu olan ADAP üyelerinin yaşadıkları sorunlar, 28 Şubat algıları ve yine 28 Şubat algıları temelinde devlet tasavvurlarını, devletle olan bağlantılarını kendi beyanlarından aktarıldı.

Üyelerden A. Güzel, O. Dağ ve B. Uygur'ın insan hak ve özgürlüklerine, inanç özgürlüğüne yapılan müdahaleleri ve bu süreçte yaşanan sıkıntıların şiddetini kendi yaşanmışlık ve gözlemleri üzerinden anlatımları aşağıdaki gibidir.

O süreçte imamdım, çok büyük baskı gördük. Okulum devam etmesine rağmen beni zorla askere gönderdiler. Askerde de çok büyük ıstırap gördük. 28 Şubat sürecinden sonra da gördüğümüz zulümler hep belleğimizde kaldı, hiç unutmadık. Beni öldürtmek için bir suikastçı ayarlamışlar. Suikastçı ile günlerce beraber nöbet tuttuk. Çocuk daha sonra bana kendi itiraf etti. Bir daha da seni ömür boyu görmem dedi ve o zamandan beri birbirimizi görmedik. Böyle bir süreçten çıktık geldik. Çok kayıplarımız oldu (A. Güzel).

2004'te biz ANÇED kuruluncaya kadar ki faaliyetlerimizin ana sebeplerinden bir tanesi 28 Şubat'tır. 28 Şubat'ta biz evlerde sohbetler ve Kur'an dersleri yapardık, bu sosyolojik bir ihtiyaçtı. İnsanlar aç, susuz kalmış olabilirler ama mabetsiz, tapınsız, ibadetsiz kalmamışlardır. Hangi dine, hangi ideolojiye veya hangi tanrıya veya neye inanıyorsalar. Aynı şekilde bizim de ihtiyaçlarımız inançlarımız vardı. 98'ler de STK'lar henüz resmileşmiş değildi. Devlet de bu STK'lara çok da kolay izin vermiyordu. 2000 ve bundan öncesine baktığımızda karakollarda işkence var, karakollara gidenlerin gelmediği günler var. Hangi karakola gitti, giden kişiyi aramaya gidemiyorsunuz, korkuyorsunuz karakollarda her türlü şey var. Veyahut hapse giriyor; 10 gün sonra, 3 ay sonra, 5 ay sonra hapse giren eşinizin, dostunuzun, arkadaşınızın, akrabalarınızın, çocuğunuzun veya babanızın cesediyle karşılaşabiliyorsunuz. 2000 sonrasına baktığımızda Türkiye'de bu şartlar değişti (O. Dağ).

Serbest meslek sahibi B. Uygur, “28 Şubat döneminde arkadaşlarımızın eşleri etiketlendiler, bizler üzüldük. O dönemde yaptığımız bazı faaliyetlerden dolayı yargılandık”.

Üyelerden R. Balcı, A. Doğru ve E. Can, 28 Şubat'ta yapılan baskı ve zulümlerin olduğunu ayrıntıya girmeden işaret ederek bu müdahalelerden sonra sivil toplum olarak kendilerine dönük öz eleştirilere yönelmeleri dikkat çekiyor.

İş adamı R. Balcı, 28 Şubatçıların vb. baskıcı rejimlerin müdahaleleri karşısında sivil toplum hareketlerinin kurumsallaşma ve prensip sahibi olmamaları nedeni ile dağılıp yok olduklarını ve bu tür müdahalelerle baş edebilmenin prensip sahibi kurumsallıklarını gerçekleştiren yapılarla olabileceğini kendi beyanlarında aşağıdaki gibidir.

28 Şubat döneminde birçok cemaatler ve dernekler bulunmaktaydı ama 28 Şubatçılar vitrine bir taş attı vitrinde hiçbir şeyin olmadığını gördük. Birçok teşkilat darmadağın oldu. Teşkilatlı ve belli prensibi olanlar çalışmalarına devam etti. Prensipli teşkilatlar devlet zulmü görseler de yılmadılar hedefleri için inandığı yolda çalışmalarına devam ettiler, etmektedirler.

Av. A. Doğru, 90'lı yıllar ve 28 Şubat sürecinde toplumsal mağduriyetler karşında MAZLUMDER aracılığı ile mücadele ettiklerini ve asıl sivil toplumculuğun o zamanlarda yapıldığını, o günlerin zorlaştırıcı şartları nedeniyle sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmesi ve STK'lara ulaşmanın zorluğuna dikkat çekmektedir. Fakat doğru, bugün örgütlenme ve STK'lara ulaşma sorunu yerine sivil toplum olabilme özelliklerindeki ortaya çıkan sorunlara dikkat çekmektedir.

90'lı yıllar ve 28 Şubat sürecindeki yaşananları tasvip etmenin mümkün olmadığını belirten serbest meslek sahibi E. Can,

28 Şubat'ın İslami çalışmaları ve kurumsallaşma faaliyetleri açısından planlananın zıddına olumlu sonuçlara sebep olduğunu kendi beyanlarından aktardık.

Neyin hayır neyin şer olduğunu bilemiyoruz. Yaşadıktan sonra şer gibi gördüklerimizin bazen hayra vesile olduğunu görüyoruz. Mesela 28 Şubat bunlardan bir tanesi. Öncesinde İslami çalışmaların içerisindeydik ama bazen ayağımızın yere basmadığını gördük. 28 Şubat sonrasında daha oturaklı, kendimizin farkında ne yaptığımızı ne yapacağımızı öğrendiğimiz bir süreci yaşadık. O süreç bazı şeyleri görmemizi sağladı. Hayal dünyamızdakilerin gerçekte olmadığını gördük. 28 Şubat'tan sonra İslami çalışmalar kurumsallığa önem verildi. Çalışmaların daha verimli hale geldiğini, daha geniş kitlelere ulaşabildiğimizi gördük. Sosyal medyayı kullanma, eğitime önem vererek insan kalitesini artırmak vb. faaliyetlerimizle daha güzel hale geldik.

Üyelerden eğitimci C. Demir ve işletmeci A. Almaz ise 28 Şubat'ın siyasal ve sivil toplum üzerine olan etkilerin farklılaşarak ve derinleşerek devam ettiğine işaretletmektedir.

Eğitimci C. Demir, 28 Şubat döneminin İslami yapılar üzerindeki derin etkileri, yani modernitenin dayattığı "ulusalcılık" ve "laiklik" uygulamalarının sonuçlarını vurgularken bu etkilerin kendi sınırları veya dönemi içinde kalmayıp etkilerinin ideolojik anlamda hala devam ettiğini belirtiyor. "28 Şubat bütün İslamcı yapıları derinden etkiledi. Ulusal ve seküler (laik) bir yapıya mensup devlet yapılanması ile İslami söylem arasındaki farklılıklar büyük oranda devlet lehine değişti."

Eğitimci C. Demir, 28 Şubat döneminin ideolojik etkilerinin halen devamını ve toplumsal yansımalarının İslami yapılara karşı ötekileştirici etkilerinin son dönemde yaşanan "FETÖ" olaylarıyla da pekişerek arttığı fikrini, Platform üyesi A. Almaz'ın ifadelerine yansımaları aşağıdaki şekilde beyan edilmiştir.

28 Şubat sürecinde çok büyük darbeler yedik. Manavgat'ta yaşadığımız evleri, sohbet yaptığımız mekânları bastılar, ifademizi aldılar, psikolojik baskı uyguladılar ve dağıldık. Ve hala şu anda da onun olumsuz etkilerini yaşıyoruz. Dışarıdan sohbet grubumuza değişik arkadaş grubunu çağırarak mı da gelmiyor. Hala bu baskıların etkileri devam ediyorken şimdi bir de FETÖ eklendi, İslami sivil toplum örgütlerinin işi biraz daha zorlaştı. Manavgat'ta biz eski potansiyelimizi yakalayamıyoruz, 28 Şubat sürecinden ve 15 Temmuz'dan sonra sivil toplum kuruluşlarının aynı kefedede tartılır olması İslami STK'ları olumsuz etkilemiştir.

Eğitimci E. Aslan, 90'lı yıllar ve 28 Şubat 'ta sivil örgütlenme haklarının engellenmesini, inanç özgürlüğü ve eğitimi üzerine yapılan baskıların toplum üzerin de oluşturduğu travmaları ve psikolojik etkilerini kendi yaşadıkları ve gözlemlere dayanarak aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

28 Şubat döneminde STK' cılık yapamıyorduk; süreçte ders programlarını iptal etmiştik. Çünkü sivil polisler evimizi gözetliyor, her ders programında kapımızda arabalar bekliyordu. Hemen alır götürürlerdi günlerce onlardan haber alamazdık. Evlerimize şafak baskınları yapılırdı, başörtüsü problemleri yaşırdık. Anlattıklarım 1986 da Ankara İlahiyat ve iletişim fakültesinde okuduğum yıllarda bizzat yaşadığımız hadiseler, mücadeleler. Babam, Süleyman Efendi talebesidir, kendi hocasından aldığı gizli dersleri ve uğradığı zulümleri anlatırdı. Biz de 12 Eylül öncesini gördük, 12 Eylül'ü yaşadık; okuduğumuz Kuran kursları kapatıldı, dışarıda kaldık. İran Devrimi'nin etkisiyle Türkiye'de oluşan rüzgâra karşı rejimin gösterdiği tepkiyi yaşadık. 28 Şubat dönemi zirve yaptığında artık gına geldik, o günler bitsin bu zulüm dediğimiz bir dönemdi. Bunlara bir de ekonomik krizler ve ahlaki da dejenerasyon eklenince iyice bunaldık.

Mimar A. Okumuş, 28 Şubat döneminde Millî Görüş Vakıf'larının birçok şubesinin kapatılmasına ve çektikleri sıkıntılara rağmen daha objektif bir sivil toplum mücadelesi verdiklerine vurgu yapmıştır ve sonraki dönemde kendilerine yakın iktidar döneminde ise sivil toplum olarak iyi bir sınav veremediklerini anımsatan açıklamaları aşağıdaki gibidir.

28 Şubat sürecinde iktidar, bizim düşüncemize yakın olan insanlardan oluşmuyordu. Ama 28 Şubat döneminde STK'lar daha objektif bakabiliyordu, açık açık doğruya doğru yanlışa yanlış diyebiliyordu. Mesela, 28 Şubat sürecinde Millî Görüş Vakfı'nın birçok şubesine el konuldu. Ama bu demek değil ki, o gün bunlar bize böyle yapmıştı, bugün de biz onların çalışmalarına set koyalım. Devlete ihanet içermediği müddetçe, herkesin kendisini özgürce ifade edebileceği sivil toplum örgütleri olmalı ve bunların da önü açılmalı.

İşletmeci H. Yılmaz, 90'lı yıllar ve 28 Şubat döneminde işlenen zulümlerin ve insan hakları ihlallerinin bizzat askeriye ve sivil ayakları olarak gördüğü Batı Çalışma Grubu ve Ergenekon örgütü tarafından planlı ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen olaylar olduğuna kendi yaşam hikâyesinden örneklendirerek aşağıdaki gibi aktarmıştır:

28 Şubat dönemi, 90'lı yılların sonu, insan hakları noktasında baktığımızda müthiş bir sorun, sıkıntı ve kaos dönemi idi ve bizlerin ekmeğimizle oynanmıştı. O dönem de hakkımızı aramak, savunmak şöyle dursun; “Hak” deyip ortaya çıkmak bile bir cesaret istiyordu. Ordudan atıldıktan sonra da çeşitli zulümlere maruz kaldık. O günler çok fecaatti. Bizim o günkü sivil direnişin mayası olma konusundaki çalışmalarımız çok önem arz ediyordu çünkü biz darbenin ve vesayetın planlandığı kışladan, karargâhlardan çıkıp gelmiştik. Yani onların kalbinden, onların gözlerin içine baka baka, o günleri, o tecrübeleri yaşayarak gelmiştik; tecrübemiz çoktu. O günlerde, o süreçte atılan 2 bine yakın personel hepsi sivil direnişin mayası olma idealiyle sine-i millete döndüler ve sürekli Silahlı Kuvvetlerdeki “Vesayet düzenini açıkça deşifre ettiler. O günkü BCG'nin, Ergenekon'un ülkede yapmak istedikleri planlı, projeli bütün çalışmaları deşifre ettiler ve sivil direnişin mayası oldular. O yıllarda İslami kesimlerde, devletten kaçan, devletle savaşmaya kalkan, bu devlet benden değil, “Devlet küfür Devleti” hükmü veren kesimler vardı. Yani İslami kesimin gözünde devlet, kendinden kaçılması, yıkılması, ortadan kaldırılması gereken bir olguydu. Devlete sızmaya çalışan bir ekipler vardı.

Eğitimci O. İlhan, 90'lı yıllar ve 28 Şubat sürecinde İslami yapıların kurumsallaşma istekleri karşısında maruz kaldıkları engelleri, algı yönetimi için oluşturulan sosyal hadiseleri, İslami dernek ve vakıfların tasfiye süreçleri ve bu süreçlerde bireylerin maruz kaldığı yargı süreçleri ve suç isnatlarını kendi beyanlarından aktardık.

Alanya'da İslami mücadele noktasında bir vakıf çalışması düşündük, planladık. İsmi “TEKDAV” yani Toros Eğitim Kültür ve Dayanışma Vakfı olacaktı. Müracaatımız, hedefleriniz gösterdiğiniz mal varlığı ile gerçekleşmez, mal varlığı yetersiz diyerek reddedildi. O şartları da yerine getirmiştik ki Türkiye'nin dört bir tarafında Fadime Şahin vb. olaylar baş gösterdi. Ondan sonra Milli Gençlik Vakfı'nın şubelerine baskınlar düzenlendi. Vakıflar, dernekler kapatılmaya başlandı. Biz de korktuk, Ya bizim mal varlığımız da elden gidecek diyerek vakıf kurmaktan vaz geçtik. Bir süre vakfi kurmadan çalışmalarımızı devam ettirdik 28 Şubat süreci yaşandı. Bizim gibi düşünen dostlara operasyonlar yapıldı. Malatya İslami Dayanışma Vakfı kapatılarak sorumluları tutuklandılar. Mahkemelerde hiçbirisine bir suç isnat edememelerine rağmen gelecekte ülke için tehdit oluşturacak bir şeriat devleti kurabilirler diyerek bir” Olasılık” davası diye bir dava sonucu tutuklandılar. 28 Şubat sürecinde İbretlik bir şekilde geleceğe dönük bir yargılama yapılmıştı.

Eğitimci Z. Yavuz,

28 Şubat sürecinde özellikle İslami değerleri olan kişiler büyük bir baskı altındaydı. En görünür şekliyle başörtüsü olanlar, namaz kılanlar takip ediliyordu. Fikir ve düşüncelerimizi özgürce paylaşamıyorduk. Ben öğretmenim, bir öğrenciyle yakın olunca hemen “sen bu öğrencinin beynini mi yıkıyorsun” gibi eleştiriler alıyorduk. Fikirleri başkasıyla paylaşma noktasında ciddi olarak takip altındaydık. Cemaatler, dernekler, vakıflar da benzer şekilde zanlı olarak değerlendiriliyordu.

Mali müşavir H. Kurt,

İktidarlar ideolojik yaklaşımlarını gerçekleştirmek için her dönemde olduğu gibi bugün de sivil yandaşlar ediniyorlar. Bu da toplumsal bir gerçekliktir. 28 Şubat döneminde de iktidarların sivil ayaklarının önde

gelenleri, geçmişin iktidarı yanında konumlanan bugünün muhalif grupları olan Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği vb. bir dönem iktidarın ideolojik aygıtı halindeydi. Hala daha farklı kesimleri temsil eden yapılardır.

Emekli memur H. Yıldırım,

O dönemlerde, 2004 öncesinde ciddi sıkıntılarımız vardı; başörtüsü meselemiz vardı, imam hatipler sorunu vardı, Kur'an kursları sorunu vardı, ifade özgürlüğü noktasında problemler vardı, STK temsilcilerinin katılımcılık ruhuyla hareket edememesi sorunu vardı, baskılar vardı.

Serbest meslek sahibi M. İleri, 90'lı yıllarda ve 28 Şubat döneminin bürokratik yapısı üzerinden çektikleri sıkıntılara aşağıdaki ifadelerle yer vermiştir.

Türkiye 80'lerden 2002-2003 2008'lere kadar çok sıkıntılar çektik. O dönemler çok yazıldı, çizildi. Başbakan oturuyor, imza başkasının imzası. Bürokrat metni getirmemiş, bürokrat Başbakan'ın yapması gereken şeyi Sümen altı etmiş vs. Böyle bir Türkiye'ydi.

Mühendis işletmeci M. Ak, 28 Şubat döneminde yaşadıkları sosyal, siyasal ve bürokratik sorunları, etnik, ideolojik ve mezhepsel sorunları kendi beyanlarından aktarıldı.

Çalışan öğretmenler arkadaşlarımız olmasına rağmen 28 Şubat sürecinde eşim, çarşafı olduğu için veli olarak okula gidemiyordu. Çocuklar öğlen yemeğine eve gelecekleri için anneleri almaya giderdi, Onu okulda gören idareciler bu İranlı kadın buraya neden gelmiş? burada ne işi var diyor, çocuklar, öğretmenler parmaklarıyla gösteriyorlardı. Yani sözlü saldırılarda bulunuyorlardı. Hanım iki sene boyunca okula çocukları almaya gidemedi. Çocuklarımızı 15 yaşından küçük oldukları için camiye gönderemiyorduk. Çünkü hocalar 15 yaşından küçükleri camiye alamam, Milli Eğitim ve Diyanet'ten birileri denetlemeye gelip "bu çocuğu neden camiye aldın?" diyorlardı. Yine 28 Şubat sürecinde üniversitelerdeki bacılarımızı, kızlarımızı attılar, başlarını açtılar, sürdüler, mezuniyetlerine katılmalarına izin vermediler. Bu dönem alevi dernekleri ve Kürt sorunu açısından sıkıntılı zamanlardı. Biz üniversite yıllarında illegal bir örgütlenme ile çalışıyorduk ve devlet ile barışık olmamız mümkün değildi. Niye? Çünkü devlet seküler, laik bir hayat tarzı dayattığı için bunları kabul etmedik. Devlet çok agresifleşti. Kemalistler Kemalizm'i veya laikliği bir din haline getirip insanları buna zorladılar örneğin: başörtüsünü açmayan insanlar meclisten çıkarıldı, okumalarına engel olundu, okullardan atıldı. Tepeden inme yaklaşımlar Müslüman gençliği daha değişik yöntemlerle çalışmaya zorladı, gözaltına alınanlar, tutuklananlar, değişik suç isnat edilenler oldu. Tüm bu olanlar toplumun ruhunda olan bir şeyin sindirilmesi idi. Toplum buna tepki olarak ister istemez AKP'ye yöneldi.

Eğitimci R. Aydın, 90'lı yıllar ve 28 Şubat dönemi için bazı sivil toplum kuruluşlarının devlet kurumu gibi sahiplenilirken İslami sivil toplum kuruluşlarının ötekileştirildiğini hatta zulme baskıya uğradığını kendi ifadeleriyle aşağıda aktarıldı.

Bu konuda geçmiş çok kötü örneklerle dolu. Düşünce yakınlığı olanlar mesela: Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği sanki devletin bir kurumuymuş gibi hareket etmeye başladı. Ama öbür tarafta İslami STK'lara baktığım zaman hiç ilgilenilmedi hatta ötekileştirdi. Mesela:

Ensar Vakfı; bütün amacı öğrencilere yönelik yardım ve öğrencilerin eğitimine destek olmaktı. 28 Şubat sürecine geldiğiniz zaman devlet Ensar Vakfı'nın hiçbir suçu olmamasına rağmen bütün şubelerini kapattı, Hakyol Vakfının şubeleri Türkiye genelinde kapattı. Aynı şekilde Milli Gençlik Vakfı'nın bütün şubelerini kapattı ve 99'a geldiğimizde de bunların genel merkezlerin de kapatılması için başvuruldu. O dönem Ne Ensar Vakfı'nın ne Hakyol Vakfı'nın ne de MGV'nin devlete karşı bir tane suç işlemeşliği yoktu. 1900 yıllarından 2000 yıllara gelene kadar Devlet halkından hep tedirgin olmuş, şüpheli bakmış ve bu hala devam ediyor. Bu dönemde Türkiye'de laiklik ve anayasanın 162. maddesi gerekçe gösterilerek sokakta takke giyene ceza, bir devlet dairesinde seccade koymuş, namaz kılana ceza veriliyordu. Okullara başörtülü gelmesi yasaktı. Böyle enteresan tipik şeyler vardı.

Eğitimci Y. Enes, 90'lı yıllar ve 28 Şubat dönemlerine dair düşünce ve yaşanmışlıklar üzerinden yönelttiğimiz sorulara şu şekilde cevap vermiştir:

İnsan haklarıyla ilgili geçmişte tabii çok sıkıntı yaşandı. Özellikle inançlı kesimden birçok kişi; Din eğitimi alan, başörtüsü takan, farklı dini eğitim kurumlarına giden gençlerin birçoğu sıkıntı yaşadı. Yine 28 Şubat sürecinde, sorgusuz-sualsiz tamamen zorbaca, zulümle birçok birey ve kuruma ansızın baskınlar, baskılar oldu, kapatmalar oldu, ev kapatmaları oldu. O zaman çok tepki göstermiştik.

İlim Yayma Cemiyetinden eğitimci Y. Deniz, 28 Şubat ve 90'lı yıllar için darbe dönemlerine dikkat çekerek dönemlerin etkin güçleri veya yöneticilerinin baskıcı yaklaşımları yanısıra ideolojik yapılanmaların ve sivil toplum kuruluşlarının ise ancak müsaade ettikleri kadar hak ve özgürlükleri olabildiği dönemler olduğunu aşağıdaki şekilde beyan etmiştir.

Cemiyet kuruluşundan; (1951) bu yana zaman zaman devletin müdahalesiyle karşı karşıya kalmış. 60 ihtilalinde, 71 muhtırasında, 80 İhtilalinde kayyum ile geçen dönemler var. Yine 28 Şubat sonrası süreçte darbecilerin şu sözleri; “bir sivil toplum gerekiyorsa o sivil toplum örgütlerini de biz kurarız” demeleri manidardır.

Eğitimci Y. Deniz, dönemin iktidar ve sivil toplum ilişkisine ilişkin sorumuza verdiği cevaplarda devletlerin veya sultanların gücü elinde tutma arzusu hep vardır. Her dönemde toplum mühendisliği faaliyetleri olmuştur diyor. Yani 28 Şubat dönemini de kapsayan geçmiş dönem uygulamalarından verdiği Halk Evleri ve ADD örneğinden yola çıkarak toplumu tek tipleştirme faaliyetlerine işaret etmektedir. Fakat Deniz'in söylemlerinden bu uygulamaları olağan gördüğü aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

Bir zaman “Halk Evleri” vardı, görüntüde sivil olan şeylerdi ama gerçekte o günün, tek partinin istediği insan tipinin oluşturulması için devlet kurumlarının dışında insanları kontrol edebilmek için oluşturulmuş örgütlerdi. Şimdi “ADD” örneğinde olduğu gibi 28 Şubat sürecinde gördük bazı sivil görünümlü yapılar devletle ittifak içinde idi. Odaların vs. tek düzeye konduğu, sendikaların üyelerinin aleyhine bir tutum sergileyerek devletle, o günkü “güçle ittifak” ettiği günleri gördük. Yani düşündüğümüz zaman böyle bir şey; özgünlük ve özgürlük henüz yok.

Av. A. Şahin, 28 Şubat'ta dair değerlendirmeleri her ne kadar devletle ilişkilerimizde sorun yaşamadık tarzında olsa da bunu gerekçelendirirken söyledikleri 28 Şubat'taki mağduriyet

hikâyelerini destekler mahiyette; yani resmî ideoloji ve siyasal söylemlerle çatışmadan, sistem tarafından öngörülen faaliyetler de bulunmanın karşılığı olduğu kendi beyanlarında aşağıdaki gibidir.

Manavgat'ta insanlar bizleri tanıdığından dolayı herhangi bir sıkıntımız olmadı. Bizim devletten, resmi makamlardan herhangi bir beklentimiz zaten yoktu. Yaptığımız çalışmalar da herhangi bir rahatsızlık verici yönü olmayan çalışmalar olduğu için de genelde fikri yapısı, inanç dünyası ne olursa olsun insanların bize yakın olduğunu hep hissettik. Çok fazla bir sıkıntı çekmedik diye düşünüyorum.

90'lı yıllar ve 28 Şubat dönemine ADAP üyelerinin bakış açısını değerlendirmek üzere sorularımıza verdikleri cevaplar doğal olarak kendi faaliyet ve ilgi alanlarının farklılıklarından dolayı değişiklikler göstermektedir. İttifak ettikleri konu 90'lı yıllar ve özellikle de 28 Şubat sürecinde İslami kesimlerin devletle ilişkilerinin çok sıkıntılı ve zorluklar içeren bir zaman olduğu dur. ADAP üyelerinin 28 Şubat dönemine dair değerlendirmelerinde öne çıkan kavramlar; din ve vicdan özgürlüğü, inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirdikleri Kur'an kursları, imam hatip okulları, dernek ve vakıflar aracılığıyla siyasal sisteme katılma arzularının engellenmesi, başörtüsü takma, namaz kılma vb. ibadetleri nedeniyle irtica gerekçesiyle meslekten ihraç edilme, eğitim haklarının hem sivil hem de resmi alanda engellenmeye çalışılması, siyasal sosyal alanlardaki müdahaleler ve ekonomik alandaki bürokratik engeller, süresiz tutuklamalar ve can güvenliği gibi şikâyetlerin dile getirildiği dönemde; hak, hukuk, adalet, eşitlik, özgürlük ve insan hakları gibi kavramların hiçe sayıldığı mağduriyetlerin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Bir insanın yaşamsal faaliyet alanlarının tamamını kapsayan sosyo-psikolojik, sosyo-ekonomik, sosyo politik ve inanç dünyasını top yekûn ilgilendiren olaylar çok geçmeden siyasal alanda planlananların dışında yeni bir siyasal süreci hazırladığı anlaşılmaktadır. S. S. Öğün'ün, modern ordunun inşası sürecine ilişkin; "askeri aklın dışa dönük bir açılım taşımaktan çıkıp savunmacı, yani içe dönük yeni bir nitelik kazanmasına bağlı olarak askeri aklın politikleşmesi ve hatta kendilerini politik aklın belirleyicisi görmeye başlamalarının ürettiği yeni sosyo-kültürel ve ideolojik yapılanmaların oluşumu sonucunda ilmi ve siyasal derinliklerin kaybolmasına bağlı ortaya çıkan yeni zihni modellemelerden söz ediyor (Öğün, 2010: 41-47). Bu tespitinin, toplumsal krizin zirve yaptığı 28 Şubat sürecinde vücut bulduğunu söylemek abartılı bir durum olmayacaktır. Toplumsal sorunların doruk noktaya tırmandığı bu süreç, bir kısım ADAP üyelerinde açıkça ifade ettiği gına gelme noktasının sonucu çok farklı kültür ve düşüncelerin bir araya gelerek yeni bir çıkış yolu aramalarına sebep oluyor. Yani örneklemimizi oluşturan İslami yapılar mesafeli durdukları siyasal mücadeleye entegrasyonlarının sebebi olarak bu toplumsal bunalımlıktan çıkış arayışı olarak ifade ediyorlar. Yani İslami sivil toplum

kuruluşları muhalif oldukları devlet veya siyasal iktidar döneminden sonra kendisiyle özdeşleştirdiği AK Parti dönemiyle yeni bir sivil toplum iktidar ilişkisinin yaşandığı döneme giriyor.

Şimdi de AK Parti dönemi ve İslami sivil toplum kuruluşlarının iktidarla ilişkilerini örneklelimizi oluşturan ADAP üyelerinin beyanlarından aktarıldı.

2.4.1.2. Din-Devlet İlişkilerinde AK Partili Yıllar, İslami Sivil Toplum Kuruluşları ve Devlele İlişkiler

Osmanlı devleti sonrası Türkiye Cumhuriyeti devletine geçiş; yönetim sistemi, kurumsallaşma ve ideolojik bir değişiklik gerektirmesinden dolayı sıkıntılı bir süreçtir. Osmanlının düştüğü bunalımlı dönemlerin sebebini dinde gören Türk aydınları, ilerlemeyi gerçekleştirecek çıkış yolu olarak akıl, bilim ışığında batılılaşmayı tek yol olarak görüyorlardı. Bunun ise toplumsal iknadan ziyade tepeden yapılacak uygulamalarla modernitenin dayattığı seküler ve ulus devletin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacağı idi. Türkiye, Fazlıoğlu'nun “Biz’ dediğimiz bir eylemdir, bir hadisedir, mukayyettir; tarihi süreklilik içinde yol alır, var olur ve var-ölür” diyerek önemine vurgu yaptığı her alanda sürekliliğin idrakinde olanlarla, tüm geçmişi yok sayarak, yeniden bir nesil, toplum var etme gayretine kapılanların mücadele ortamına dönmüştü. Hem geçmişi hem anı hem de geleceği bir arada tutacak bilincin süreklilik anlayışı olduğunu belirten Fazlıoğlu (2018: 210-211), sürekliliğin olmadığı yerde düzen, nedensellik, yasallık vb. hiçbir şey olmaz derken cumhuriyet dönemi toplum devlet ilişkilerinde yaşananların sebebini özetlediği kanaatindeyiz. Literatür taramamızda ve ADAP üyelerinin mülakatlarından edindiğimiz kanaat; devlet yöneticileri laiklik üzerinden sürdürdükleri sekülerleşme çalışmalarında toplumsal reflekslere göre sertleşme ve yumuşama yaşandığı görülmektedir. Devletin kendi uhdesinde bir din oluşturmak için Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı bünyesine oluşturduğu kurumsallaşma çalışmaları toplumun tatmin ve kontrolünü bu yolda gören aklın ürünüdür. Fakat bu çalışmaları zaaf olarak değerlendirip, batılı değerlerden, sekülerleşme veya modernleşmeden sapma olarak gören ve kendilerine Fransız modernleşmesini örnek alan kesimler dinin kamusal ve toplumsal alandan çekilip bireyin vicdanına hapsedilmesi konusunda kararlı bir tutum sergilemektedirler. 28 Şubat süreci de bu uygulamaların zirve yaptığı bir dönem olarak gözlenmiştir. 28 Şubat süreci bazı aydınlara göre; alternatif olma kapasitesini oluşturamayan sol partilerin ümitsizliğinden dolayı, radikal İslamcı siyasal yapılanmalara karşı ılımlı İslamın ve büyük Ortadoğu projesinin gerçekleşmesi için; AK Partiyi iktidara taşımanın ön hazırlıklarıdır! 1994-95’li yıllarda yerel yönetimlerde ve merkezi yönetimlerde başarılı olan Refah Partisi tehlikeli görülüyor ve 28 Şubat sürecinde, Refah-Yol

hükümeti devirerek Laiklik karşıtlığı ve irticai eylemlerin odak noktası olması gerekçesiyle kapatılıyordu. Böylece radikal İslami çalışmalar engellenmiş! iki ayrı yeni parti kurulmasıyla radikal yapılanma parçalanmış oluyordu. İslamcıların parçalanması sonucu oluşan yenilikçi gurubu temsil eden AK Parti ile bölgesel hedeflerine ulaşabileceklerine inandıkları için, AK Partiyi iktidara taşıdıkları iddia edilmiştir (Aydın, 2013: 232-33).

Ak Parti'ye yüklendiği iddia edilen bu yeni misyon H. Türkmen'e (2014: 139-150) göre; Müslümanlar adına yeni pragmatik bir kimlik inşasıdır. Yani AK Parti çevresindeki oluşturulan algı arzulan hedefe ulaşmak için takip edilen yeni bir yöntemden ibarettir. Bu iddiasını; Bilgi ve Düşünce Dergisinden Ali Bulaç, Yalçın Akdoğan, Kadir Canatan, İhsan Eli Açık vb. yazarlardan ayrıca Ahmet Taşgetiren, Fehmi Kuru ve Ruşen Çakır dan aktarımlarla İslamın Türkiye için ılımlı, hoşgörülü, demokratik ve özgürlükçü bir yorumuyla İslamcılığın, içinde barındırdığı yeniden kendini üretme potansiyelini ortaya çıkarma çabası olarak tanımlamaktadırlar. 28 Şubat sürecinde yaşanan toplumsal ve siyasal travmalardan sonra radikal söylemlerle mevcut sistem içerisinde mücadele etmenin zorluğunu gören İslamcılar için, AK Parti'ye yakın aydınların, “sistemin hassas çizgileriyle kompleksiz bir ilişki kuracaksınız ve bunu yorumlarken kendi değerlerinizle çatıştırmayacaksınız” (A. Taşgetiren) veya “içerden zorlayarak ülkeyi anayasada yazılı Cumhuriyetin niteliklerine içerik kazandırarak dönüştürebileceksiniz” (F. Kuru) önerileri taraf bulmakta zorlanmamaktadır. E. Okumuş (2011: 75) TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın Türkiye Demokrasi Vakfında yaptığı konuşmada; “iktidara giderken bir takoza ayağınızın takılıp da düşmemek için yalan söylemeye, samimiyetsiz davranmaya, takiyye yapmaya mecbursunuz” söylemi de Türkmen'in iddialarını destekler niteliktedir. Yani AK Parti'nin ılımlı İslam ve BOB projelerinin oluşumuna zemin hazırlamak için bir üst akıl tarafından kuruldu iddiasına karşılık, İslamcı çevrelerde hedeflerine ulaşmak için takip edilen ilmi siyasetin gereği olarak algılanmaktadır.

İslamcı sivil toplum kuruluşlarının anlaşılmasına katkı sunacağını düşündüğümüz 28 Şubat süreci ve AK Partinin oluşum felsefesi üzerine yaptığımız değerlendirmeden sonra İslamcı ve Muhafazakâr STK'lerden oluşan ADAP üyelerin AK Parti döneminde iktidar ve devlet ilişkilerini kendi beyanlarından aktarıldı.

ADAP üyelerinden eğitimci E. Aslan, 2002 öncesi fikir dünyalarında demokratik usullerle İslami mücadele olmayacağına inanılan ekoller içinde olduklarını ifade ediyor, fakat 28 Şubat sürecinde yaşadıkları zor şartları özetledikten sonra o dönemin şartlarında önlerine çıkan siyasal temsiller içinde kendileri gibi düşünen ve yaşayan insanlardan oluşan AK Partiyi

görünce içinde buldukları şartlarında zorlamasıyla AK Partiye destek olmayı bir çıkış yolu olarak gördüklerini söylemektedir. Cem Küçük, Erol Mütercimler’le söyleşisinde,

28 Şubat olmasaydı Recep Tayyip Erdoğan’ın iktidar olmasının önünün açılması mümkün değildi, Recep Tayyip Erdoğan’ın önünün açılması bir derin devlet operasyonu mudur? Cevap: AK Partinin iktidara ve Erdoğan’ın Başbakanlığa geliş süreci genişletilmiş Ortadoğu projesi ve ABD’nin ılımlı İslam projesiyle ilintilidir. Millet’in Baykal’a dönüp neden önünü açtığını sorması lazım demektir (Mütercimler, 2009: 22).

AK Parti iktidarını ister bir üst akıl planlamış olsun isterse de AK Partili aydınların; “sistemin hassas çizgileriyle kompleksiz bir ilişki kuracaksınız ve bunu yorumlarken kendi değerlerinizle çatıştırmayacaksınız” veya “içeriden zorlayarak ülkeyi anayasada yazılı Cumhuriyetin niteliklerine içerik kazandırarak dönüştürebileceksiniz” diye ifade ettikleri bilinçli bir ilişkinin sonucunda iktidar olsun, gerçek olan İslamcıların o günden bugüne iktidar da kalmayı başarmış olmalarıdır. İddiaların mahiyetini sorgulamak çalışmamızın kapsamını aşmaktadır. AK Partinin iktidara geliş süreci ve İslamcı STK’ların AK Parti ilişkilerini gerekçelendirme nedenleri platformun dönem başkanı Aslan’a göre de kendi beyanlarından aktarıldı.

28 Şubat dönemi zirve yaptığında artık gına geldik. Artık bitsin bu zulüm dediğimiz bir dönemdi. Buna bir de ekonomik krizler ve ahlaki da dejenerasyon eklenince iyice bunaldık. Ondan sonra böyle bir yönetici gelince biz beklentimizin çok çok üzerinde huzur yakalamış olduk. Bunun tadını on sene yaşadık.

Eğitimci E. Aslan, 28 Şubat sonrası AK Parti ile başlayan dönemin İslamcı STK’lar üzerine etkileri veya sivil toplum kuruluşlarının iktidarla olan ilişkileri ve doğurduğu sonuçları değerlendirmek üzere sorularımıza verdiği cevaplarda iktidarın makul yaklaşımlarının kurumsallaşma sürecini hızlandırdığını, kurumsallaşmanın kurum ve bireyler arası iletişimi kuvvetlendirmesi, yasakların kalkıyor olmasıyla yaklaşık 10 yıl göreceli bir huzur yaşadıklarını belirtiyor. Fakat bu süreçte kendilerini tekrar sorgulama ihtiyacı hissettiklerini ve sonuçta resmîleşmenin kendilerinde; “samimiyet, feragat ve fedakârlık” konusunda olumsuz etkiler oluşturduğunu; özellikle kurumlaşmanın sonucu gelişen “devlet projeleri” kapsamında alınan paralar nedeniyle; kurumlara girdi sağlayan “ekmek teknesi” gözüyle bakmaya başlayanların olması, sivil toplum faaliyetlerine samimiyet ten daha çok şekilsel bir boyut kazandırdığını ifade eden Aslan, özeleştiriyi kendi beyanlarında şu şekilde devam ettiriyor:

2002’ye kadar İslamcılar olarak hep mağdur, mazlum durumdaydık. Bu dönemde net bir muhaliftik ve söylemlerimizde bu duruşu tanımlayan sözlerdi. Hatta iktidar veya devletle neredeyse karşılıklı düşmandık söz konusuydu. Şimdi geldiğimiz nokta ise; bir kısmımız eski duruşunu korumaya çalışsa da genel olarak kendimizi iktidarın sözcüsü, iktidarı savunan duruma geldiğimizi fark ettik. Bizim gibi

düşündüğünü zannettiğimiz bir iktidar gelince kendimizi göreceli bir huzur ortamında bulduk. İktidarla olan ilişkilerimizde; kurbağa-kazan hikâyesinde olduğu gibi fark etmeden rejime eklemleniyor muyduk? sorusunu kendimize sorunca buna dair işaretler de gördük ve STK 'cılığımızı sorgulama gereği hissettik. Biz kendimizi, asıl misyonumuz olan; “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun” ayet-i kerime mucibince konuşlandırmıştık. Saray uleması olmayacak, Rejimle bir göbek bağı kurmayacaktık. Bu bağlamda bir sivil toplum kuruluşu olarak doğru ve yanlış karşısında tarafsız bir duruş sergileyebilmek için kendimizi üçüncü bir göz olarak konumlandırmayı seçtik. Bu duruşun gereği olarak; Son zamanlarda iktidardaki birtakım yanlışları, gerek milliyetçi yaklaşımları, Kürt yaklaşımları, helaller-haramlar noktasındaki duruşları, birtakım ahlaki yozlaşmaya giden hadiselerden dolayı hükümete karşı, İslamcı STK'lar olarak ilk dönemlerdeki gibi kucaklayıcı, sorgulamadan, kabullenici davranışlardan ziyade daha mesafeli ve sorgulayan bir pozisyon almaya başladık.

Eğitimci E. Aslan'ın iktidar sivil toplum ilişkilerinde 28 şubat sürecinde yaşanan dışlanmışlık, her türlü ötekileştirme ve zorluklara rağmen sivil toplum vasıflarının daha güçlü, şahsiyetli, samimiyet, fedakarlık ve feragat örnekleri taşıdığını fakat kendileri ile özdeşleştirme durumunda oldukları AK Parti döneminde ise iktidarın ideolojik aygıtına dönüşmenin ,iktidara eklemlenmenin sivil toplum duruşlarını olumsuz etkilediğini ve bunun la ilgili sorgulama süreci yaşadıklarını ifade etmesi gönüllü teşekküller çerçevesinde değerlendirilen STK'ların bu tecrübeler sonrası daha çok kere ve farklı yönleriyle dikkatle inceleyecekleri bir gerçektir.

Eğitimci C. Demir, 28 Şubat'la hedeflenen dinin veya dindarların kamusal alandan ve sosyal hayattan dışlamak için laiklik ve irtica gerekçeleriyle yapılan mücadeleden olumsuzluk anlamında çok etkilendiklerini beyan etmiştir. Fakat bu uygulamalarla başaramadıkları din dışı, akıl ve bilim eksenli sekülerleşme dayatmalarının AK Parti döneminde dini referanslar üzerinden geliştirilen ulusal devlet ve sekülerleşme söylemlerinin kendi söylemleri haline dönüştüğünü beyan etmiştir. Bunun Aydın ve Türkmen'den yukarıda aktardığımız çözüm üretme veya üretkenlik adına ılımlı İslam faaliyetlerinin meyveleri olarak görülebilir. Demir'in söylemini kendi beyanlarından aktardık.

28 Şubat bütün İslamcı yapıları derinden etkiledi. Ulusal ve seküler (laik) bir yapıya mensup devlet yapılanması ile İslami söylem arasındaki farklılıklar devlet lehine büyük oranda değişti. AK Parti tecrübesi ile de bu farklar tamamen devlet lehine olacak şekilde maalesef ortada kalmış gibi duruyor. Yani Ulusal söylemler tamamen, Seküler söylemler ise ama fakat' lar la bizim söylemlerimiz haline gelmiş gibi duruyor.

Emekli memur H. Yıldırım, insan hakları ve özgürlük bağlamında iktidar sivil toplum ilişkisine dair sorularımıza verdiği cevaplarda AK Parti ve İslami sivil toplum ilişkilerinde geçmiş dönemlerde yaşadıkları yasaklar, baskı ve dışlanmalar aksine iktidarla olan ilişkilerin doğurduğu farklı sorunlara işaret etmektedir. Besim Delaloğlu'nun işaret ettiği İslamcıların

topluma ve kamusal'a açılma arzularının oluşturduğu sekülerleşme tarzıyla Yıldırım'ın açıklamalarının birebir örtüştüğü gözlenmiştir <https://www.youtube.com/watch?v=CHdLcbdHXv0> (erişim tarihi: 02.05.2021). İslamcı sivil toplum kuruluşları dinlerini kendi alanları dışına, yani cemaatlerinden cemiyete hatta kamusal alana taşıma arzuları, AK Parti iktidarının sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalışma söylemleriyle buluşunca İslamcıların sekülerleşme süreci hızla gerçekleştiği görülmektedir. İslamcı STK'lar yıllarca dışlandıkları veya ötekileştirildiklerini düşündükleri, karşı karşıya oldukları hatta tüm kurum ve kuruluşlarıyla muhalif oldukları devlet ve iktidardan sonra, aynı mahallenin mensubu olduğuna inandıkları AK Parti iktidarı ile rahat bir nefes alıyorlar. Bu da resmileşme ve siyasallaşmayı normalleşmenin gereği olarak görmeleri ve yaşama süreçlerini başlatıyor. Sekülerleşmenin ve iktidarla beraber olmanın sunduğu imkânlar; para, mevki makam veya yürütülen “din gerekçeli hizmetler” için daha fazla pay alabilme arzularının iktidarla olan ilişkilerde bağımlılığa veya vazgeçilemez bir boyuta dönüştüğü anlaşılmaktadır. İktidarla kurulan ilişkilerin özgün ve özgür duruşlarına olan olumsuzluk ve etkilerini H. Yıldırım'ın beyanlarından aktarıldı.

Fikir özgürlüğü noktasında hiçbir STK'nın konuştuğundan sonra başıma iş gelir, başım ağrır diye bir korkuyla karşılaşmamalıdır. Fakat bugün düşündüğünü, fikrini söylemek çok zor, söylendiğin takdirde, sen nasıl böyle söylersin, sen filancalarla birlikte mi oldun. Onlarda aynısını söylüyor kelimesini duymaktan gerçekten korkar olduk. Herhangi bir görüşten; solcu, faşist, dinsiz, feminist olan birisi ile haklı oldukları aynı doğruyu ifade ettiniz mi vay halinize! Bu insanla sen aynı şeyi söylüyorsun deniliyor. Bu durumda ister istemez sivil toplum kuruluşun bir üyesi olarak ötekileştirilmemek adına, sükût ediyoruz. Çünkü bu toplumda ötekileştirme ve veba mikrobundan daha kötü bir şey. Yaftalandığın takdirde bun dan kurtulamıyorsun. Hizmetlerinin yürütmesi adına, yaftayla yaftalanmamak için ne yapıyorsunuz! Sükût ediyorsun. Ben özgün ve özgürlüğümü %90 kullandığım kanaatindeyim. %100 olmasını isterdim.

Av. A. Doğru, iktidar sivil toplum ilişkisine ilişkin sorularımıza verdiği cevapla STK'ların iktidarla girdikleri ilişkiler de iktidara angaje olmakla ve geçmişte eleştirdikleri olumsuzluklarla baş başa kaldıkları kendi beyanlarında şu şekilde ifade edilmiştir.

Genel merkez yönetiminde mevcut iktidarın üst düzey yöneticilerinin olmasından dolayı gerektiğinde bile, siyasete karşı duruş koymada zorluk yaşadık. Çünkü iktidarın bizim sivil toplum örgütlerimize yakın olması ve doğrudan cebinize giren tarzda olmasa da dolaylı yoldan sağlanan desteklerin; belediyelerden çeşitli ihtiyaçlar için otobüs, konferans salonları kullanılması ve sosyal yardımlar kapsamındaki destekler, sivil toplum temsilcileri veya üyelerin kendileri ve yakın çevrelerinin siyasal iktidarda ve bürokratik yapıda görev alma arzuları, olması gereken veya geçmişteki sivil toplum anlayışımızı bozdu. Öyle ki sivil toplum olarak iktidar üzerinde etki oluşturmayı bırakın, iktidar partisinin, mevcut idarenin gençlik kolları, kadın kolları gibi, sivil toplum kolları gibi çalışır duruma düştük. Hâlbuki biz sivil

toplumun, derneğin vakfın ne olduğunu ne işe yaradığını 28 Şubat'ta öğrendik. Şu anda resmen iktidara angaje olmuş durumdayız. Maalesef bugün 28 Şubat'ta eleştirdiğimiz pek çok şeyi yapıyoruz.

Y. Fincancı'nın (1991: 14), sivil toplum kuramlarının ortak özellikleri olarak; “temel hak ve özgürlüklerin tam ve eksiksiz varlığını veri saymak ve ortak amaçlarını, merkezi otoritenin toplumsal, sivil yaşama kural koyarak, müdahale yetkisini sınırlamak” diye özetlediği fonksiyonlarından kopmayı, ayırışmayı Doğru'nun değerlendirmelerin de “biz iktidarı değil iktidar sivil toplum kuruluşlarını yönetiyor algısı oluştu” söyleminde karşılığını bulduğunu söylemek mümkündür.

STK'lar, AK Partili dönem için, toplumsal olarak yaşadıkları sorunların farklılaşarak devam ettiğini; hukukun işleyişi ve bunun toplumsal algı üzerindeki etkilerini kendi beyanlarında; “15 Temmuz ‘FETÖ’ darbe girişimi sonrası tüm STK'larının aynı kefedede tartılır olmasının olumsuz etkilendiklerini yaşıyoruz” diyerek anlatmıştır. Ayrıca iktidarların değişmesiyle akredite edilen sivil toplum kuruluşlarının farklılaşmasını da “yanlış buluyorum iktidarın sunduğu imkânları kullanmanın iktidarı her haliyle; doğru, yanlış kabul etmeye zorunlu kılıyor. Hâlbuki “sivil toplum kuruluşları iktidarla iş tutarken sivil toplumun asıl fonksiyonuna uygun davranması gerekir, mali ilişkiler teslimiyetçi yaklaşımları beraberinde getirmektedir” ifadeleri İslamcı STK'ların içinde bulunduğu iktidar ilişkisinden yansıyan rahatsızlık ifadeleri olarak değerlendirmek mümkündür.

Din görevlisi A. Güzel, ifadelerinde İslamcı STK'ların iktidarla girdikleri ilişkide ulaşılan duygusal boyutu farklı üyelerde de görmek mümkün. Geçmiş dönemlerde yaşadıkları sıkıntılı süreçlerden sonra AK Parti iktidarıyla gelişen ilişkilerde kendilerini sorumlu hissederek oluşturdukları sivil toplum taleplerini, kendileriyle özdeşlendirdikleri iktidarın, yaptığını, yapacağını düşündüklerini fakat bu düşüncede yanıldıklarını, asıl hedef ve amaçları noktasında arzulan samimiyeti görmediklerini hatta iktidarın sağladığı farklı imkânların asıl amaçlarından sapmalara sebep olduğu belirtilmiş olup kendi beyanlarına aşağıdaki gibi yansımıştır.

Şimdiki iktidarda ilk dönemlerde bir şeyler elde ettik gibi düşündük, bir rehavete kapıldık. Elde ettiklerimizin de elden kayıp gittiğini gördük, şu anda Müslümanların yeniden dirilişe ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Özgürüz ama davayı kaybediyoruz, müminler artık birbirlerinin derdini düşünmez oldu. Rahatız ama çalışmayı bıraktık. Bu iktidar bizim iktidarımız, iktidar yapar dedik, rehavete kapıldık. Bir kısmımız da makam, mevki, para gibi bir şeyler elde etme gayreti içine girdi. Türkiye'deki siyaset de davasından sapmış gibi geliyor, belki sorunlar büyük, belki bizlerin bilmediği şeyler var ama sonuçta ilk dönemdeki ihlas ve samimiyet olmadığı da kesin.

Din görevlisi A. Güzel'in ifadelerine baktığımızda eğitimci E. Aslan'ın, kurbağa- kazan hikâyesiyle anlatmaya çalıştığı sistemin sivil toplumu fark ettirmeden kendisine eklemlendirmeyi başardığını anlatımın ve bundan duydukları rahatsızlığın farklı bir ifade şekli denilebilir.

İşletmeci O. Dağ, AK Parti dönemine dair değerlendirmeleri şu şekildedir:

28 Şubat'ta yaşadıklarımızdan sonra, AK Partinin kurumsallaşmayı kolaylaştırıcı yaklaşımı bizim resmileşme sürecimizi hızlandırdı. AK Parti öncesi dönemde gizli gizli yapmaya çalıştığımız ve engellenen faaliyetlerimizi; dini alandaki eğitim eksikliklerimizi bu dönemde resmi ortamlarda serbestçe giderebilmeye başladık. Hatta 2010'lardan sonra devlet Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde açtığı Kur'an Kursları, İmam Hatip Okulları, Millî Eğitim programlarında seçmeli Arapça, Kur'an-ı Kerim, Siyer-i Nebi dersleri vermeye başladı. Bu durum İslami STK'ların faaliyet alanını daralttı ve pasifleştirdi. Bu durumda devletle örtüşen görüntüsünden ve resmileşme sonucu gelişen ilişkilere bağlı olarak, devletin belirlediği program çerçevesinde uygulanan programlardan dolayı sivil toplum kuruluşundan sivil devlet kuruluşuna mı dönüştüğümüz konuşulmaya başladı. Ama şu var her STK da kendine göre bir eğitim sistemi ve müfredat istediğinden dolayı her mezhebin, meşrebin veyahut derneğin, vakfın farklı görüşü olduğundan dolayı, her STK'yı aynı düzeyde memnun etmek mümkün değil çünkü herkes kendi görüşünün anlatılmasını ister. Bu manada Devletin verdiği şeyler STK'ları tatmin etmeyebilir ama devletin, eğitimde din eğitimini kendi uhdesine alması başlı başına bir devrimdir. Bunu karşı STK'lar, Sol veya Kemalist STK'larda söylüyorlar. İnsan Hakları konusuna gelince 2000 öncesi ve 2000 sonrasında baktığınıza Türkiye'de insan hakları ihlallerinde %70-80 bir azalma var. Ufak tefek, sağdan soldan sesler çıkıyor ama bunlar doğru mu değil mi araştırmaya muhtaç, bilgi kirliliği var.

İşletmeci O. Dağ, konuşmalarının devamında KHK'lar nedeniyle oluşmuş mağduriyetlerin olduğunu fakat içinde bulunulan özel şartlardan kaynaklandığını belirtirken kayyum atamalarında ise devleti haklı bulmaktadır. Çünkü onların devletin imkânlarını vatandaş yerine terör örgütlerine aktarmakta olduğunu düşünmektedir. Yine Avrupa'da olmayan basın özgürlüğü Türkiye'de var. 2000'den sonrası kastederek, hiç kimsenin dinine, diline, adetlerine, geleneklerine, göreneklerine, düşüncesine, dünya görüşüne hiçbir baskı yapılmadığını belirtmiştir. Üyelerde genel olarak eleştiri konusu olan konularda; kayyum atamaları insan hak ve özgürlükleri vb. durumlarda iktidarın söylemlerini ve bilgilendirmelerini doğru kabul ederek değerlendirmelerde bulunmaları dikkat çekmektedir.

Serbest meslek sahibi B. Uygur, AK Parti döneminde sivil toplum olarak iktidarla olan ilişkileriniz ve beklentileriniz, sorunlarınız nedir? sorusunu cevaplarken 28 Şubat döneminde kurumsallaşmadan önce yaşanan olumsuzluklara işaret ettikten sonra AK Parti döneminde olan kurumsallaşma sürecinde sivil toplum olarak bir olumsuzluk kısıtlama yaşamadıklarını ifade etmiştir. Fakat kendilerinin tamamen gönüllülük esasına göre kamunun yapması gereken işleri

insani ve İslami bir sorumluluk olarak yaptıklarını bu faaliyetlerin devletin yükünü hafiflettiğini bunların daha kapsamlı yapıla bilmesi ve iktidarlara göre değişmeden devam edebilmesi için gereken yasal düzenlemelere ve mali destek sağlanmasına dönük istek veya eleştirilerini kendi beyanlarından aktarıldı.

28 Şubat dönemini arkadaşlarımızın eşleri etiketlendiler, yaptığımız bazı faaliyetlerden dolayı yargılandık, üzüldük. Bugün faaliyet gösterdiğimiz alanlarda kendimizi özgür hissediyoruz fakat bu özgürlükler kalıcı olmalıdır. Bunların meclisten geçirilip, kanunlarla sabitlenip hükümetten hükümete değişmemesi gerekiyor. Devlet kendi kurumlarına nasıl bütçe ayırıyorsa bu işi gönüllü olarak yapan STK'lara da yasal olarak bütçe ayırmalıdır. Devletin bu konuda belli bir standardı yakaladığını tam olarak söyleyemeyiz ama bu alanlarda eksikliğin farkında. Uluslararası standartlar incelediğinde; kamu kurum ve kuruluşları STK'ları da çalışmalarına dâhil ederek belli bir seviyeye yükselmeye çalıştıklarını görüyoruz. Bizler herhangi bir afette devletin yanında olurken orada başımıza gelecek risklerle alakalı devlette tedbirler almalı. Orada çalışma esnasında özgürlüğümüzü sağlamalı; riskler, yaralanmalar, ölümle karşılaşılacak kazalarda devletin kendi kurumundaki personelin hakları neyse sivil toplumunda kazaya maruz kalmış bireylerini aynı şartlarda korunması kollarlanması gerekiyor. Mali yönden ise özellikle afet bölgesine ulaşım ve faaliyet süresince barınma desteğinin olması gönüllülerin artmasına katkı sağlayabilir. Biz bu giderleri tamamen yardım severler ve cebimizden karşılıyoruz hâlbuki devlet bu tür çalışmalara yönelik istihdam yapacak olursa; ne zaman, hangi süreyle olacak belli olmayan afet için yıllarca sürecek istihdamlara gerek kalmaz, sadece öncü, rehberlik yapacak nitelikli ekip istihdamı yapması yeterli olur. Diğer elemanları ise gönüllülerle sağlamak daha ekonomik ve verimli olur.

Üyelerin farklı alanlarda söylemleştirdikleri iktidarlara göre değişmeyen yasallaşma talepleri devlet ve iktidar ayrımının yapıla bildiği bir bilinçlenme sürecine işaret etmekte olduğu gibi yorumlamak mümkündür fakat üyelerin geçmiş dönemlerde yaşadıkları dışlanmışlık ve ötekileştirme hatta zulüm görme ki 'olasılık davası' gibi ucube durumların yaşandığı günlerin geri gelme korkusu, kazanımların kaybı endişesi olarakta yorumlana bilir. Bu her iki durumda dikkatle incelenmesi ülkenin geçmiş olumsuzluklara düşmesini önlemek açısından hiç kuşkusuz çok önemlidir. Devlet bütünlüğünü kaybetmiş komşu ülkelerin örnekliği ve iktidar değişimlerinin sağladığı ortam ve fırsatlar değiştirilmesi yıkılması gerekenin devlet değil iktidar olduğu bilinçlenmesi güçlü toplum güçlü devlet bilinçlenmesini zorunlu kılmaktadır. Son günlerde bu devleti yıkmalıyız yeni bir devlet kurmalıyız diyen bir millet vekilinin söylemleri de bu bilinç yoksunluğunun ürünü olarak görülebilir <https://www.takvim.com.tr/guncel/2021/06/07/tip-milletvekili-ahmet-siktan-skandal-sozler> (Erişim tarihi: 18/06/2021). Diğer yönden 28 Şubat dönemi İslamcıların devlete bakış açlarındaki yıkılacak, değiştirilecek devlet düşüncelerinin sebep sonuç ilişkisi bağlamında farklı kesimlerin taleplerindeki en saçma gelen söylemlerin gerekçeleri devlet ve toplumsal huzurun temini için dikkatle incelenmeyi gerekli kılmaktadır.

İş adamı R. Balcı, Ak Parti döneminde: devlet kurum ve kuruluşları ile çok rahat bir ilişki içinde olduklarını sivil toplumun asıl görevinin devletin yapamadıkları konularda devlete yardımcı olmaları gerektiğini bu davranışın da toplumsal karşılığının olduğunu hatta bu amaçla devletin ve hükümetin sözcülüğünü bilerek yaptıklarını ifade etmiştir. Fakat buna rağmen “devlet yönetiminde gelenek haline gelen her iktidar kendi yandaşlarını koruma ve kollaması noktasın da AK Parti sınıfta kalmıştır” diyerek eleştirmiştir.

Mimar A. Okumuş, sivil toplum kuruluşlarının iktidarla olan ilişkilerinin kendine gözlemlerine göre muhalif iktidar zamanın da olduğu kadar net olmadığını genellememek kaydı koyarak asıl misyonlarındaki değişmelerin gerekçelerine göndermeler yapmaktadır. Üyenin kendi beyanlarındaki anlatımı aşağıdaki gibidir.

Maalesef günümüzde iktidarın görüşü bizlerin görüşüne yakın olması sebebiyle, üzülerek söylüyorum, 28 Şubat dönemindeki ruh yok. Niye? Çünkü “bu bizden, bunun yaptığını görmezden gelelim” gibi bir tavır var. Bir kısım STK’larda makam, mevki, itibar isteği insanları devlete daha da fazla yaklaştırdı. Beklentiler insanları konuşmalarında, söylemlerinde yumuşamalar meydana getirdi. Ben bu tavra katılmıyorum. 28 Şubat döneminde STK’lar daha objektif bakabiliyordu, açıkça doğruya doğru yanlışa yanlışı diyebiliyordu. Şu anda devlet STK’lara ciddi destekler veriliyor, Allah’a şükürler olsun. Fakat devlet destekleri karşılıklı, şartlı vermese de bu destekleri alan STK’lar bunların karşılıklı olduğunu düşünerek tavırlarını yumuşatabiliyorlar. İktidarlar dengeyi kaybettiği zaman güç zehirlenmesi yaşıyorlar. Biz bunu yakın çevremizde de görüyoruz. ‘Benim olmayan hiç olmasın’ düşüncesi olmamalı, Müslüman bu şekilde düşünmemeli. Şehir Üniversitesi konusunun arka planını bilmiyorum ama hakkaniyetli davranılması gerekiyor. Antalya’da da neredeyse bir derneğe bu şekilde kayyum atanacaktı. Aynı durumda başka kesim vardı, ona bu şekilde muamele edilmedi, Şehir Üniversitesi’ne de bu muamele yapılmamalıydı.

İşletmeci H. Yılmaz,

AK Parti iktidarı sivil bir tepki, tabiri yerindeyse bir “Devrim” di. AK Parti ile yeni bir süreç; “Normalleşme süreci” başladı. Şu anda AK Parti iktidarının da tabii ki eleştirecek yanları var, kusursuz değil. Ama 90’lı yıllarda yaşadıklarımızla bugünkü yaşadıklarımız kıyaslanamaz seviyede iyi. Bugün tartışma konuları; rahatlığın getirmiş olduğu atalet, dejenerasyon vb. Bunlarla ayrı mücadele edilmesi gerekiyor. O dönemlerde başörtüsü gibi temel, standart İslami yaşantımızın izleri olabilecek şeyleri bile yaşamak için mücadele verirken bugün o yaşanabilir şeylerin niteliği, kalitesi konusunda tartışma durumundayız. Özgürlükler arttı ama kalite düştü, böyle bir paradoksa girdik. Özgürlüğü elde ettik. Devletle ortak projelere katılıyoruz mesela: Beyaz Baston derneğinde bende yönetim kurulu üyesiyim. Engelli derneği olarak Avrupa’ya Brüksel’deki engelli derneklerinin çalışmaları görmek üzere bir kapasite eğitimi için bizde gittik. Sivil toplum devlet ilişkisinde örnek olabilecek ilişkiler gördük.

İşletmeci H. Yılmaz, 28 Şubat dönemi sonrası AK Parti iktidarı ile başlayan sürecin oluşturduğu daha demokratik ortamın ve iktidarla olan ilişkilerin İslami yapılara sağladığı

kazanımların sivil toplum üzerinde oluşturduğu sekülerleşme ve çıkar odaklı yaklaşımların iddia konusu olan doğrularından uzaklaşmalarını ifade ederken bir taraftan da geçmiş yaşanmışlıklar üzerinden kıyaslayarak öz eleştiri yaptıkları da söylenebilir. Bir başka açıdan baktığımızda, iktidarların toplumları değiştirmek için verdikleri zorlayıcı, dayatmacı yaklaşımlar; Kemalizm, laiklik ve irtica eksenli 28 Şubat örneğinde olduğu gibi devlet toplum ayrışmasını arttırmıştır. İnsan hak ve özgürlüklerini dikkate alarak toplumsal farklılıkların çıkar ortamlarına; siyasal, bürokratik ve ekonomik ortamlara dâhil edilmelerinin ise farklılıkların mevcut sistemlere eklenmelerini kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır. Her iki dönemin sorunu olan toplumsal kutuplaşmaların doğru bilinen davranışlardan uzaklaştırdığı gözlenmiştir. Üyelerin 28 Şubat dönemi devletle olan ilişkilerin muhaliflikten öte düşmanlık noktasında iken iktidarın sağladığı ilişki ve imkânlarla ortaya çıkan davranış ve söylem değişiklikleri dikkat çekmektedir. Bu gözlemlerimizi doğrular nitelikteki açıklamaları işletmeci H. Yılmaz 'ın ifadelerinden aktarıldı.

Şimdi geldiğimiz noktada sahip olduğumuz özgürlükler birtakım kazanımlar getirdi. Demokrasinin bu kazanımları; kimimize makam, kimimize işte rahatlık, kimimize de para olarak döndü. Şimdi kaybedecek çok şeyimiz var. Dolayısıyla artık o günkü kadar dik, o günkü kadar net olamıyoruz. 28 Şubat dönemi yani 90'lı yıllarda Silahlı Kuvvetlerde bizi törpülemeye çalışan sistem tıpkı bir materyalin taşa yan sürmesi gibiydi. Yani sürttükçe sivriliyorduk, keskinleşiyorduk. 90'lı yıllardan sonra bu törpülenme burnundan oldu, dikine. Yani kütleleştiriyor adeta törpülemeye başladı. Sivil toplum, sivil toplum özelliğini, elde ettiği haklar arttıkça kaybetti. Bizler inancımız gereği "Akliselim" ile hareket ederek muhalefetimizi yapmamız gerekirdi. Fakat biz hakları elde ettikçe söylediğim gibi bir sorunu ele alırken 40 kere düşünüyoruz. Acaba bu sorunu söylersem bundan kim yararlanır, kim zarar görür, kime dokunur ve eninde sonunda bu iş bana nasıl döner. Bunun başka bir sebebi de aynı sorunları farklı ideolojik yaklaşımlarla söyleyenlerle aynı safta olma endişesine kapıldık.

Eğitimci O. İlhan, AK Parti dönemini değerlendirirken öncelikle 28 Şubat döneminin devam eden etki ve uygulamalarına dikkat çekmektedir kendi beyanlarına yansıyan ifadeler aşağıdaki gibidir.

Türkiye'de darbeler döneminde birçok parti kapatıldı, toplumun tercihlerine engel olundu, normalleşme sürecini başlatan AK Partiye iktidarı döneminde kapatma davası açıldı ve biz 28 Şubat dönemi anlayışın devamı bürokratik yapılar üzerinden uygulamaya konulunca ADAP olarak AK Parti'yi kapatmak isteyen hâkimin yanlı tavırlarını gördük ve reddi hâkim talebinde bulunduk demektir.

Eğitimci O. İlhan'a son zamanlarda seçimle gelen başkanların yerine kayyum atamalarını ve bazı sivil ve yarı resmi kuruluşlara yapılan müdahaleler konusundaki görüşleri sorulunca şu şekilde cevap vermiştir.

Seçilmiş birilerinin görevden alınması etik değil, doğru değil fakat bu seçilenler milletin özgür iradesi ile seçilmiyor, bunları millete dayatıyor ve baskıyla millete seçtiriyorlar ve geldikleri zaman da millete

hizmet yerine terör örgütlerine ve dış mihraklara hizmet ediyorlar. Bundan dolayı da devletin yaptığı yerinde bir uygulama diye düşünüyorum.

Eğitimci O. İlhan'ın beyanından iktidarın “Beka” “Birlik beraberlik” söylemlerinin etkili olduğu, resmî açıklamaları doğru kabulle değerlendirmelerde buldukları anlaşılmaktadır. Geçmiş dönemlerde iktidarların söylemlerini doğru kabul etmek bir yana savaşılmaması gereken bir devlet anlayışından sonra iktidarın İslami kesimlerin taleplerine kendi beyanlarına göre kısmen bile karşılık verilmesi iktidara ve devlete bakışı, etki boyutu dikkat çekmektedir. İlhan, mülakatımızın devamında: “AK Parti iktidarı bazı alanlarda rahatlama sağlamakla beraber adalet noktasında, ismi Adalet ve Kalkınma Partisi olmasına rağmen ciddi sorunları var; Kur'an-ı Kerim'de Allah'ı Te-ala diyor ki: Bir toplum kendini değiştirmedikçe zaman Allah onların hallerini değiştirmez” demektedir. AK Parti'nin iç işleyişini eleştirdikten sonra AK Partinin Sekülerleşme ve hala Batı tarzı yaşamı dayattığı kendi beyanlarından aktarıldı.

Geçmişte iktidarlar bu toplumun genleri ile uyuşmayan Batı tarzı bir yaşamı kanunlarla, nizamlarla devam ettiriyorlardı ama şu anda farklı değil, bu kadar uzun bir iktidar döneminde birtakım değişiklikler olması gerekirken herhangi bir rahatlama sağlamış değil. Yani kanunlarımız batının kanunları, hala daha biz Batı tarzı bir hayata mahkûmuz.

Eğitimci O. İlhan, kısmi olarak sağlanan hak ve özgürlüklerin iktidarın kendi varlığı ile ilişkili durumda bırakılıp yasal düzenlemelerle her döneme has kılınmamasını AK Parti döneminin devam eden sorunu olduğunu aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Bu toplumda Yahudi'si, Hristiyan'ı hangi inanç ve mezhepten, hangi etnik topluluk olursa olsun rahat şekilde yaşayabilsin ama Müslümanların da bu memleketin öznesi olduğu da bilinmeli. Geçmişte olduğu gibi ‘öz yurdunda parya’ muamelesi görmemelidir”. Bugün bir miktar rahatlama olsa da hala Müslümanlara baskılar devam ediyor, Müslümanların talepleri karşılık bulmuyor mesela: hala özgürlüklerimiz kanunlarla düzenlenerek teminat altına alınmamıştır. Kur'an okuyan, Müslüman insanlardan oluşan bir iktidar var ama hala Müslümanların özgürlükleri sadece onların varlığı ile garanti altında. Onlara, Allah muhafaza, başına bir iş gelse tekrardan geçmişte yaşanan sıkıntılı dönemler yaşanacak. Biz hoş görmemekle beraber Türkiye’de insan hakları ihlallerinin meşru görülmesi düşüncesi maalesef var. Yani Devletin bekası her şeyin üzerindedir, “devleti yaşat ki insan yaşasın” felsefesi doğru olmamakla beraber Devletin bekası adına ortaya konulan icraatlar vardır fakat bu durum aslında ne İslam hukukuna ne de mevcut hukuka oturmamaktadır.

Eğitimci O. İlhan'ın söylemlerinden AK Parti dönemi öncesi devlet veya iktidarla İslamcı STK'lar ve toplum arasında yaşanan dayatmacı yaklaşımların kaldırılmasının yasal zeminlerden yoksun olup mevcut iktidarın inisiyatifleriyle devam eden fırsatlar veya hak ve özgürlükler olarak değerlendirdiği için tüm eksikliklerine rağmen mevcut iktidarla karşılıklı ilişkileri zorunlu olarak devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.

H. Mert, AK Parti dönemine dair değerlendirmelerde farklı konular üzerinden sorularımıza verdiği cevaplarda iktidarla doğrudan ve dolaylı ilişki içerisinde olduklarını ve bunun olması gereken bir durum olduğunu belirtiyor. Özellikle eğitim de imam hatip okulları konusunda nitelik olarak yetersiz olmakla beraber nicelik açısından yeterli düzeye geldiklerini, nitelik sorununu çözmeye dönük çalışmaları ve diğer sosyal, kültürel taleplerinde iktidarla ve bürokrasiyle yaşadıkları sorunları aşağıdaki gibi dile getirmektedir.

Taleplerimizin istenildiği şekilde ele alındığını söylemek mümkün değil. Her alanda olduğu gibi bu alanda da eksiklikler, aksaklıklar var. Bir konuyu direk yetkili kişiye ulaştırdığımızda maalesef çözülmüyor. Bu sebeple konuyu ilgili ilgisiz birçok kişiye ulaşmak zorunda kalıyoruz. Ya da direk en üste taşımak gerekiyor, buna rağmen konu çözülemiyor. Bazen çözülen, gerekli katkının alındığı durumlar da oluyor. Asıl olan ideal gerçeklerle ülke gerçeklerini birlikte dikkate alarak hareket etmektir. Fakat ülkemiz açısından söyleyecek olursak maalesef ülkeyi yönetenlerin istekleri, arzuları, beklentileri, sivil toplum kuruluşlarının hareket tarzlarını etkiliyor diyebiliriz. Çünkü ülkenin ekonomik durumu, sivil toplum örgütleri için büyük sıkıntı oluşturuyor. Kimisi belediyelerle birlikte faaliyet yapıyorlar ya da devletin benzer kurumlarından doğrudan olmasa da dolaylı olarak faydalanabiliyorlar.

Eğitimci H. Mert, açıklamalarında İslamcı STK'ların AK Parti iktidarı ile ilişkilerde 28 Şubat dönemi devlet sivil toplum çatışması kalmadığı anlaşılmaktadır. Artık iktidarla ilişkilerde taleplerin karşılık bulup bulmaması, siyasal ve bürokratik yapı işleyişlerinin mahiyeti sorgulanırken bir taraftan da sivil topluma sağlanan imkân ve içinde bulunulan mali imkânsızlıklar neticesi asıl misyonlarına dair yaşanan paradoksal ilişkiler neticesi STK'ların kendi sorgulamaları dikkat çekmektedir. Mert insan hakları ve hukuki süreçlere ilişkin; “insan hakları ihlalinin olmadığını söylemek de büyük bir iddiadır. Kürt sorunu gibi bir problem var fakat toplumun değişik kesimlerinde iktidara karşı algı yönetimi de” diyerek temkinli ifadelerde bulunmaktadır.

Eğitimci Z. Yavuz, AK Parti döneminde sendikal çalışmalar ve geleneksel yapıların temsil konumunda olan dernek ve vakıfların işleyişi konusunda yaşanan tecrübeler üzerinden iktidar ve sivil toplum kuruluşları arası ilişkilerin ortaya çıkardığı kimlik, misyon sorunları ve gerekçelerini kendi beyanlarından aktarıldı.

Birçok konuda devlet politikasını etkilediğimizi düşünüyoruz. Örneğin: Mavi Marmara yolculuğu ve İsrail'e olan tepkiler sürecinde Müslümanların uğradığı haksızlıklar konusunda yaptığımız faaliyetlerle iktidarı bilgilendirdik. İktidarın politikalarını belirlerken fikirlerimizi dikkate alındığından eminiz. Bugün STK'lar, özellikle sendikalar evrensel standartları yakalamaya çalışıyorlar. Fakat kaynak ve yetişmiş eleman yetersizliği nedeniyle bazen yol kazaları yaşadık. STK'lar gaye ve amacına hizmet etmesi gerekirken bazen kendi çıkarlarına göre hareket etmeye kalktılar. Görüldü ki, Geleneksel birtakım dernekler, vakıflar siyasilerin etkisine girdiği zaman onların iktidar tarafından kullanıldığını fark ettik. STK mutlaka özgür, bağımsız olmalı ve devlet arasında bir mesafe olmalıdır. STK'lar, milletin yararına

konularda iktidarla birlikte çalışılabilir. Fakat iktidarın hiçbir STK'yı bir başkasına benzetmesine müsaade edilmemeli. STK'lar İktidarların etkisinde inanç ve değerlerinden taviz verdiği zaman, temsil ettiği toplum nezdinde itibarını kaybetmektedir.

Eğitimci Z. Yavuz'un söylemlerinde 28 Şubat dönemi iktidar veya devlet ilişkilerindeki karşıtlık ve öteki muamelelerinden kurtulmuş, yeni bir ilişki şeklinden söz etmektedir. Keyman'ın sivil toplumun “olmazsa olmazlarından gördüğü; gönüllülük, dostluk ve dayanışma” ilişkilerini anımsatan bir benzerlik olmakla beraber iktidarın ve çıkarların belirleyici olduğu ilişkilerin ürettiği sorunlara işaret etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının etkin ve etkili olabilmelerini özgür ve iktidar ilişkilerindeki mesafeli ilişki ve özgünlüklerini korunabilmesiyle mümkün olabileceğine işaret etmesi, İslamcı STK'ların içine düştüğü yeni problem veya iktidara eklenmenin oluşturduğu asli fonksiyonlarındaki sorunsalın öz eleştirisi olarak görülebilir.

İşletmeci Mali müşavir H. Kurt, söylemlerinde AK Parti dönemi iktidar sivil toplum ilişkileri değerlendirmelerinde; ideal anlamında Murat Belge'nin modern zamanda demokraside yaşanan temsil problemlerinin aşılmasında etkili olabilecek yöntem; “sivil toplum ve siyasetin geliştireceği sağlıklı ilişkinin; yani sivil toplumun siyasetin, siyasetin sivil toplumun yerini almayacağı bir tarzın geliştirilebilmesi ile mümkün fakat buda siyasetin müdahalesiyle engellenmektedir” düşüncesi Kurt'un beyanlarıyla birebir örtüştüğünü söylemek kanaatimizce de abartılı olmaz <https://www.youtube.com/watch?v=ucTDBsXsmns> (erişim tarihi: 28.05.2021). H. Kurt'un geçmiş dönemleri de içine alan açıklamasının sadece AK Parti dönemi kısmı aktarıldı.

Ulusal ve uluslararası faaliyet gösteren STK'larla Türkiye'nin politikalarını etkileyebildiğimizi gözlemledik; İsrail ile ilişkiler konusunda, Suriye'deki yardımlaşma çalışmalarında ve yine başka uluslararası alanlardaki etkiler; Nitekim biz Antalya'daki bu tür etkinliklerle görev aldık, organizasyonlar yaptık. Bu organizasyonların devletin dış politikasında belirleyici veya etki edici, yön belirleyici rol oynadığını düşünüyorum. Bu faaliyetlerimiz esasında bir karşı duruş değil sistemin aksayan yönlerinin yenilenmesi anlamında bir eleştiri mekanizması olarak düşünmek gerekir. STK'ların en temel problemi kendisi esasında sivil mi yoksa iktidar tarafından mı oluşturulmuş olduğudur. STK'lar alttan gelen bir oluşum ise gerçekten faydalı bir şey fakat siyasi aktörlerin alt ayaklarını kendisi için oluşturduğu bir mekanizmaya sıkıntılar olduğunu düşünüyorum; Burada şeffaflık, dürüstlük, adil olmak, doğruyu-iyiyi-güzeli aramaktan ziyade yapılan her şeyi olumluyan bir STK modeli çıkar ki bu sivil toplumdaki öte siyasi ideolojik aygıtlara dönüşür. Bunun birçok örneği Türkiye'de var. Sonuçta tabandan gelen bir STK örgütlenmesinin faydalı olduğunu düşünüyorum. Sivil toplum her neyi istiyorsa iktidardan istemeli ve Sivil toplumun karar vericileri kendisi için bir şey istememeli. Çünkü kendisi için olan talepler sivil toplumu sivil toplum olmaktan çıkarıyor. Daha çok iktidara ve kendisine yürüyeceği bir yol haline dönüşüyor. Belki de yıllardır toplumun ürettiği katma değerden pay almamış insanlar bunları kaybolmuş

haklarını savunmak bağlamında meşru, doğru görülebilir. Fakat bir süre sonra bakıyorsunuz sivil toplumda etkin olmuş insanların, bir sonraki aşaması siyasetin içerisinde karar verici konumda olması. Türkiye de her ne kadar sivil toplum konuşuluyor olsa da hala devlet olgusunun, siyasetin en temel belirleyici olduğu sistem devam ediyor.

İşletmeci mali müşavir H. Kurt, sivil toplumun olumlu etkilerini uygulamalardan örneklendirmesine rağmen ortaya çıkan olumsuzlukları; STK'ların bireysel ve siyasal amaçlara alet edilmesinin olumsuzluklarına da dikkat çekiyor. Bu olumsuzluklarında “birçok örneği Türkiye’de var, şu anda kendimizi içinde hissettiğimiz oluşumlar da dâhil olmak üzere, eğer siyasette muhalif bir kimliğin içerisinde değilseniz, STK’nın ekseriyeti iktidarı olumlama yönünde sürekli rol oynadığını gözlemliyorum” diyerek iktidar sivil toplum ilişkisinde ortaya çıkan sorunlara işaret etmektedir.

Serbest meslek sahibi M. İleri, platformda oluş amaçlarını açıklarken iktidarla olan ilişkilerde geline son durumu ifadelerinde karşılaştıkları problemi aşağıdaki gibi beyan etmiştir.

Hem Türkiye hem de İslam dünyası dairesinde yaşanan olumsuzluklara el atabilme, eksik gördüğümüz unsurları tamamlayabilmek için gerek yardım çalışmaları gerek İslam dünyasının mazlum düştüğü durumlarda Türkiye’yi ülke olarak gündeme sokabilmek amacıyla platformlara katıldık. Başlangıçta platform içerisindeki derneklerin, vakıfların, sendikaların dertleri yüklenme azmi, gayreti daha fazlaydı. Bugün biraz tabiri caizse Alanya dili ile iğdiş edilmiş bir çalışma içerisinde. Bu kurumlar, cemaatler; her şeyi hükümete bıraktılar.

Serbest meslek sahibi M. İleri, AK Parti döneminde STK’lar son geline nokta olarak üretkenliklerini kaybedip iktidara eklenmelerini doğrudan ifade ettiği görülmektedir.

Ayrıca insan hak ve özgürlükleri konusunda da siyasal yetkililere; “Referandumdan birkaç hafta önce Ankara’da Mehmet Pamak’ın konferansı iptal ediliyor ve iki gün gözaltında tutuluyor. Halen bir insan düşüncesinden dolayı gözaltına alınıp programı iptal edilebiliyor” dedim asker emeklisi misin denildi. Yani iktidar: “Benim çizdiğim sınırlar dâhilinde özgürsün, benim çizdiğim özgürlük boyutu kadar özgürsün. Bunun dışına çıktığın zaman, benim de işime gelmediği zaman orada o özgürlüğü bitiririm! anlayışı var” demektedir.

Mühendis işletmeci M. Ak,

2002’de Ak Parti’nin iktidara gelmesi ile biraz rahatladık, 2007’den sonra ise AKP kurumlara yerleştikçe 28 Şubat’ın baskıcı fertleri ortadan kalktıkça sistem biraz rahatladı ve bazı şeyler gündemden çıktı. Ak parti döneminde insanlara bir yaşam şekli dikte edilmiyor. Mesela: başı açık olan bir bayanın ötekileştirildiğini, toplumdaki uzaklaştırıldığını görmedim, duymadım. Alevilik mevzusunda da böyle bir şey yok, şu an da Cem evleri, Bektaşî Dernekleri yaygınlaşıyor, destek de görüyor. Kürt meselesi de

önemli oranda çözüldü; Kürtçe öğrenmedeki serbestlik az buz şeyler değil. Kürtçe konuşulabiliyor hatta mahkemelerde tercüman bile tevdi edildi, çözüm sürecinde çözüm adına mahkemeyi gidip sınıra kurdular.

Ancak özgürlükler alanında hata var mı evet; Bilim Sanat Vakfı'na el konulup kayyum atanmasıdır. Bilim Sanat Vakfı Müslümanların nev-i şahsına münhasır çok güzel bir örneğiydi. Çok değerli ilim adamları yetişti, bilimsel çalışmalar yapıldı, yapılıyordu. Bunu kabul etmek mümkün değil. Yine devlette liyakat eksikliğini şeffaf bir yapılanma yapılmadığı için 'fetö' darbesiyle karşılaşıldı.

15 Temmuz'dan sonra STK'lara vakıflar genel müdürlüğü vasıtasıyla bazı yurtlar ve okullar verildi. Bir de şu an da projeler vasıtasıyla katkı sağlanıyor. İktidar bu projeler aracılığıyla kendi düşüncesinden insanlara ortam açabiliyor. Diyanet Vakfı, Tügva, Türgev gibi iktidarın kontrolünde deki kuruluşlara destek yapılıyor. Diğer STK'lar korunuyor mu korunmuyor mu, ne kadar arka bahçesi oluyor bilemiyoruz. Bu çok reel bir durum. Daha önce Ensar Vakfı, İlim Yayma kötüydü. Biz teröristtik. Şimdi Çağdaş Yaşamı Destekleme, Atatürkçü Düşünce Derneği vs. söndü. Bunların yerine diğer sivil toplum kuruluşları öne çıkarıldı.

Mühendis işletmeci M. Ak'ın yukarıda aktardığımız beyanlarından geçmişte yaşanan sıkıntılardan kurtulduklarını ve iktidar ve bürokraside pozitif ayrımcılık yaşadıklarını bununda reel bir durum olduğunu ifadeleri hatta iktidarın arka bahçesi olma durumlarından söz etmesi dikkat çekiyor. Tüm bunlarla birlikte yapılan hatalar arasında liyakatin gözetilmemesi ve yine Müslümanların bazı kurumlarına el konulmasına itiraz etmesi dikkat çekiyor. Kendi içinde çelişkiler içeren beyanlar iktidar sivil toplum ilişkilerindeki problemlerin mahiyetine dair de önemli ipuçları verdiğini söylemek mümkündür.

Serbest meslek sahibi M. Yüce, "Devlet-hükümet bizim zihnimize aynı yeri teşkil ediyor. Sivil toplumun devletle ilişkisinin birbirine egemen olma çabası dışında bir hal alması gerekiyor" diyerek sivil toplumun devlet üzerinde etki oluşturabilmesinin yolunu toplumsal bir talebe dönüştürülen projelerle gerçekleştirebileceğini belirtiyor. Geliştirdikleri projelerin ülke geneli bir hassasiyete dönüştürülmesi sayesinde iktidar tarafından uygulamaya konulduğunu 18. milli eğitim şura toplantısından örneklendiriyor. Devlet kurumlarıyla yürüttükleri ortak proje çalışmaları olması da iktidarla yakın ilişkiler içinde olduklarını göstermektedir. Bu durumu "İçinde bulunduğu topluma katkı sunan insanların, o toplumdan istifade etmek istemesi gayet doğal bir şeydir diyerek ilişkilerinin doğallığını vurgulamaktadır. Yüce, hak ve özgürlükler konusunu sorduğumuzda "marjinal grupların söylemleri devletin herkesi memnun etmesi mümkün değil" diyerek şikayetleri önemsizleştirdiği gözlemlenmiştir.

Eğitimci R. Aydın 2002 öncesi dönemde devletin İslami STK'lara "şası bakması ve ötekileştirmesi" sonrası iktidara gelen AK Partinin İslami STK'ları ve İslami eğitim faaliyetlerini serbest bırakması ve devletin kendi okullarında İslami eğitime ağırlık vermesi; "Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatını ders olarak milli eğitim programına koyması" toplumun ihtiyacı olan dini bilgileri önemli bir oranda almasını sağladı. Bu durum STK'ların

farklı alanlarda; eğitim yanında acil arama kurtarma, yardımlaşma gibi faaliyetlere yöneltti. Sosyo-kültürel ve insani yardım faaliyetlerin İslami STK'ların toplumsal kabullerini kolaylaştırdığını ve yine kurumsallaşmaları sayesinde devlet kurum ve kuruluşları ile ortak proje ve faaliyetler gerçekleştirdiklerini örnekler üzerinden anlatırken eski ve yeni dönem karşılaştırmaları yaparak; devlet sivil toplum çatışmasından devlet sivil toplum dayanışmasına geldiği izlenimi vermektedir. Aydın'ın kendi beyanından örnek aktarımlar aşağıdaki gibidir.

17 Ağustos 1999 gölcük depremi; insan ölmüş, binalar yıkılmış, arama kurtarma neredeyse hiç yok denecek derecede, insanlar aç, İslami STK'ların bir kısmı sadece insani yardım için orada insanlar aç ve açlıkta yemek dağıtmak istiyorduk devlet, İslami STK'ları muhatap almıyor hatta mağdur insanlara yemek bile dağıtmak istemiyordu. Şimdi geldiğimiz durum çok memnuniyet verici; Dağcılık eğitiminde AFAD'la beraber çalışma yapılıyor, Elâzığ depreminde İçişleri Bakanlığı, Valilik ve STK'lar ideolojik ayrıma tabi tutmadan iş birliği içinde çalıştık.

Eğitimci R. Aydın'ın devlet ve sivil toplum ilişkisine nasıl bakıyorsunuz sorusuna cevabı: “Menfaat dağılımı veya dağıtması konusunda iktidar kendisine yakın olan STK'lara biraz daha toleranslı davranabilir. Ama öbür taraftaki öbür STK'ları itelememesi lazım” yaklaşımı geçmişe dönük sorgulamalardaki:” Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği sanki devletin bir kurumuymuş gibi hareket etmeye başladı. Ama İslami STK'lara baktığım zaman hiç ilgilenilmedi hatta çok ötekileştirdi” değerlendirmelerinin unutulup idealize edilen devletin ve milletin geleceği, devlet yönetiminde adalet, hak, hukuk ve eşitlik söylemlerinde şartlara göre pozitif ayrımcılığın olabirliği noktasına dönüştüğü gözlemlenmiştir. R. Aydın'ın iktidarın sivil toplum kuruluşlarını dikkate alıp almadığı son zamanlarda ilişkilerin hangi aşamada olduğu sorusuna cevabı.

Şu anda AK Parti kendi örgütlerinden gelen şeyleri bile dikkate almayıverdi. Şimdi daha çok İstihbarat, biraz da polis ve askeri İstihbarat'a güvenerek hareket ediyor. 15 Temmuz 'FETÖ' darbe girişimi sonrası devlet hala kendisini rahatlatamadı. Bu rahatsızlık devam edince tabanda adaletsiz davranmasına ve insanların bir kısmını mağdur etmesine sebep oluyor.

Kayyum atamaları ve Ahmet Türk meselesini sorunca ise aşağıdaki şekilde cevap vermiştir.

Güneydoğu'daki bir kısım olaylara devlet, PKK olayını bastırabilmek için biraz da ideolojik yaklaştı. Nasıl 'FETÖ' meselesinde şartlar gereği bazı haksız karar verdikleri noktalar olduysa, Kürt halkı içerisinde silahlı bir örgütün varlığı da zaman zaman böyle kararların alınmasına sebep oldu. Ahmet Türk de bu şartların oluşturduğu mağdurlardan.

AK Parti kuruluş aşamasında oluşturduğu söylem ve iktidarın ilk yıllarında yaptığı uygulamalarla yıllarca ötekileştirilmiş ve kendisine dayatılmış dinden arındırılmış seküler yaşam dayatmalarından sonra bir iktidar tarafından muhatap alınıp birçok konuda rahat hareket etme fırsatı yakaladığı, doğrudan ve dolaylı sağlanan imkânlarla oluşan kurumsal rahatlık ve muhataplıklardan sonra, iktidarın tutum ve davranışlarındaki değişimin farkında olmasına

rağmen olağan üstü şartlara bağlayarak temkinli ve teville değerlendirmeler yaptığı gözlenmiştir.

Serbest meslek sahibi E. Can, AK Parti döneminde İslami çalışmaların önünün açılması kurumsallaşma sürecini hızlandırdığı, toplumsallaşmalarını ve resmi kurum ve kuruluşla birlikte çalışma fırsatı oluşturduğu kendi beyanlarından aktarıldı.

28 Şubat'tan bu yana İslami çalışmalarda biraz daha kurumsallığa önem verildi. Bu sayede dernek ve vakıflar devlet kurumları ile projeler kapsamında birlikte faaliyetler gerçekleştirdi, bizde Yeryüzü Vakfı olarak yer aldık mesela: Antalya'da yaklaşık 400 öğrenciye okuma-yazma, Türkçe öğrenme noktasında Valilik, MEB ve Yeryüzü Vakfı olarak beraber çalıştık.

Can'a bu tür organizasyonlarda İslami STK'lar bir pozitif ayrımcılığa sahip mi dediğimizde; "Devlet kurumları ortaya koyduğu projede ortak hareket edeceği ilgili dernek ve vakıfları çağırması olağan ama toplumun tamamını ilgilendiren bir mesele ise herkese eşit yaklaşmalı" demektedir. İktidara eleştirileri veya iktidardan beklentilerini sorduğumuzda "İstanbul sözleşmesi ve 2684 nolu yasa aile yapısını bozuyor, kaldırılmalı ve Müslümanların haram ve helal hassasiyetleri dikkate alınmalı çünkü devlet her zaman adil olmalı ve halkının değerlerine önem vermeli. İnançların başkalarına zarar vermemek kaydıyla yaşana bilirligi ortaya konulmalı" şeklinde ilk talepleri dikkat çekiyor.

Eğitimci Y. Enes,

Gazipaşa'daki 50 dernek içerisinde resmî kurumlarla en çok faaliyet yapan, ortak proje üreten dernek biziz fakat bu projeleri yaparken devlet kurumlarından, resmî kurumlardan maddi destek alamıyoruz. İlçe müftülüğü, milli eğitim müdürlüğü, spor müdürlüğü ile ortak faaliyet yaptık, yapıyoruz. Bir kısım derneklerin kuruluş amaçları devletten maddi destek almak. Çeşitli bakanlıkların, kurumların verdikleri projelere katılıyorlar ve iyi olduğu siyasilerden, belediyelerden destek alıyorlar. Biz Kurulurken hiçbir siyasi gruptan maddi destek almayalım kararı aldık çünkü maddi destek aldığınız zaman onların yapmasını istedikleri şeyleri yapmak zorunda kalıyorsunuz. Bizim iktidardan isteğimiz, STK'larla sürekli iletişim halinde olmaları çünkü toplumun rahatsız olduğu konular var. Örneğin: İstanbul Sözleşmesi, cezalarla ilgili çok eleştiri var; bazı suçlara verilen cezalar çok hafif, adam çıkıyor tekrar aynı suçu tekrar işliyor. İnsan haklarıyla, adaletle alakalı sorunlar ve eğitim konusunda sorunlar var. Çözüm için devlet-STK iş birliğinin önemli olduğunu düşünüyoruz.

Bazı kayyum atamaları ve vakıflara müdahaleleri nasıl değerlendirdiği sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

Devlet kayyum atarken de oradaki bizim bilemediğimiz bazı bilgilere ulaşıyor, gördüğümüz kadarıyla oraya giden kaynakların terör örgütü olarak kabul edilen gruplara aktarılması ve devlet aleyhine kullanılmasından dolayı Devlet, kayyum ataması yapıyor ve bu konuda halkın da çok tepkisi yok. Vakıflar

konusunda gördüğümüz kadarıyla tamamen siyasi çekişmeden dolayı STK'ya yönelik devletin bir kurumunun müdahalesi oldu.

Eğitimci Y. Enes'in değerlendirmelerinde iktidarla ilişkileri olduğu fakat bunu daha da geliştirme arzusu içinde oldukları söylene bilir. Her ne kadar maddi bir ilişki içinde olmadıkları ve bunu arzulamadıkları gerekçelendirilse de birçok çok STK'nın bu amaçlar için kurulduğunu ifadesi ve kendilerinin buldukları ilçede resmî kurumlarla en çok ortak proje yapan STK olduklarını belirtmesi de STK'ların doğrudan ya da dolaylı mali ilişkilere işaret etmektedir. Ayrıca insan hakları ve kayyum atamalarına ilişkin değerlendirmelerdeki devlet beyanları doğrultusundaki değerlendirmeler “düşman devlet “ten açıklamaları, telkinleri kabul görmüş “savunulan/anlatılan devlet” yaklaşımlarının hâkim olduğu görülmektedir.

Eğitimci Y. Deniz, İlim yayma cemiyeti olarak eğitim ve yurt çalışmaları kapsamında faaliyetlerinin olması nedeniyle ihtiyaçları olan; “ana maliyeti devletin vermiş olduğu öğrenci katkı payı karşılıyor”, sosyal faaliyetler için gerekli olan salon vs. ihtiyaçlar için üniversite ve yerel yönetimlerin konferans salonlarını kullanıyoruz” diyor. Deniz'e iktidardan doğrudan destek alıp alamadıkları ve yönlendirilip yönlendirilmediklerini sorduğumuzda;

Sayın Cumhurbaşkanımızın “dindar nesil yetiştirmek” gibi bir ifadesi vardı, Cemiyetinde kuruluş amacının; vatana ve millete hayırlı, Allah'a, Kitaba saygılı bir nesil, gençlik yetiştirme idealinin örtüşmesine bağlı bir iktidar yaklaşması olabilir ama bu hükümetin kontrolünde olduğumuz anlamına gelmez. Ama dindar nesil üzerinden vardığımız amaç birlikteliğinin getirdiği dayanışma muhakkak vardır. Devlet KYK' da kalan çocuklara yaptığı yardımı aynıyla derneklere yapıyor ama Milli Eğitim hepsini aynı şekilde denetliyor.

Eğitimci Y. Deniz, geçmiş dönemlerle kıyaslama yaparak; “iktidarın kontrolünde ideolojik bir sivil toplum ilişkisinden söz etmek mümkün değil ama bu ilişki TÜRGEV, TÜGVA için kısmen düşünülebilir fakat bu da geçmişteki iktidarların Ülkü Ocakları ve MGV ile olan ilişkilerle mukayese edilebilecek çapta bir şey yok” demektedir.

2.4.1.3. İslamcı STK'ların Mali Kaynakları ve İktidar İlişkileri

Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi'nin hazırladığı “Sivil Toplum Örgütleri” adlı kitabın “Başyazı” bölümünde (2001: 32) sivil toplum örgütleri mali kaynakları açısından sınıflandırılırken kamuoyu, kamu fonlaması ve fon toplayıcı STÖ'ler şeklinde yapılmıştır. Bu sınıflamada bizim STK'ların söylemlerinden oluşturarak yaptığımız sınıflamanın örtüştüğü görülmektedir. İktidarların bazı STK'ları kamuya yararlılık kapsamına alması ve bazı STK'larına açıktan yardımda bulunmaları kamuoyu oluşturmanın başka bir ifadesidir. Yine fon toplayıcı STÖ'leri de gönüllü kuruluşlar kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Mali kaynaklar ve iktidar ilişkisinin gösteren farklı verileri yukarıda zaman zaman farklı başlıklarda değinmiş olsak da doğrudan mali kaynaklarını sorduğumuzda aldığımız

cevaplar bize dolaylı verilerle karşılaştırma imkânı sunmuştur. Buda STK'ların iktidar ilişkisini mali kaynaklar bakımından daha anlaşılır kılmıştır. Üyelerin mali kaynaklarınızı nasıl oluşturuyorsunuz sorusuna verdikleri cevaplarda ittifak ettikleri nokta sivil toplum kuruluşlarının mali kaynaklarını kendilerinin ve gönüllülük esasına göre oluşturduklarıdır. Hatta iktidarlardan alınacak desteklerin özgünlüklerini ve özgürlüklerini sınırlandıracağını düşünmektedirler. Fakat bu bağlamda her ne kadar platform temsilcisi E. Aslan ve H. Yılmaz hiçbir devlet yardımı almadıklarını ve bunun kedilerini güçlü ve etkili kılan en bariz özellikleri olduğunu söylese de üyelerin beyanına göre 13 derneğin, merkezi ve yerel yönetimlerle ortak projeler yaptığı kendi beyanlarında görülmektedir. Yine E. Aslan'ın, İYAK'ın ve İMH'nın yönetiminde, H. Yılmaz'ın ise Beyaz Baston Derneğinin yönetiminde olduğunu farklı sorulardaki cevaplardan tespit edebiliyoruz. Bu da bize mali kaynak olarak sorduğumuzda nakdi yardımın algılandığını gösteriyor. Halbuki mali yardım doğrudan ve dolaylı şekilde elde edilebilmektedir. Gözlemlerimizde doğrudan nakdi yardıma rastlanmamıştır. Fakat dolaylı mali destek kapsamında değerlendirilebilecek olan mali imkanları nereyse örneklemimizdeki her STK 'da olduğu görülmektedir. Yukardaki açıklamalar ve üyelerin mali kaynaklara ilişkin söylemleri de dikkate alınarak iktidar ve sivil toplum ilişkileri mali kaynakları açısından şu dört kategoride ele alınabilir.

1. STK'ların en büyük gelir kaynağı olan gönüllü bağışçılık hukuki ve idari imkânlarla desteklenir. (Kamuya yararlılık, Yöneticilerin bazı STK'lara açıktan yardımda bulunması vs.)
2. Doğrudan nakdi yardım,
3. STK'lara araç-gereç, mekân vb. imkânlar sunma,
4. STK'ların devletin farklı birimleriyle yürüttükleri projeler veya fonlama yoluyla mali kaynak oluşturması.

Sivil toplum iktidar ilişkilerini olması gereken konumlarını genellikle siyasal iktidarlar lehine değiştiren en temel etken çıkar ilişkileridir. Çıkar ilişkileri de doğrudan ve dolaylı mali kaynak aktarımları, itibar devşirme, siyasal ve bürokratik kariyer edinme vb. şekillerde gerçekleşebilmektedir. Bu başlık altında iktidar sivil toplum ilişkilerinin mali kaynaklar açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda ADAP üyelerinin öncelikle kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortak faaliyetleri ve mali kaynaklarına ilişkin söylemlerini kendi beyanlarından aktarıldı.

İşletmeci A. Almaz, "Nakdi yardımları üyelerimiz ve gönüllü diğer kardeşlerimizden alıyoruz. Projeler bağlamında ise sadece Diyanet ile ortak bir seminer yaptık."

Serbest meslek sahibi B. Uygur biz mali imkânlarımızı ekibimiz içindeki yardımseverler ve kendi cebimizden harcıyoruz. Devletin bu alanda STK'nın önünü açması; ulaşım, afet bölgesindeki barınma gibi giderlere destek verirse ihtiyaç olduğunda personel istihdam etmeden birçok gönüllü katılımcıyı yanında görebilecektir. AFAD ile eğitim çalışmaları yapıyoruz.

İş adamı R. Balcı projeler için imam hatip okulları ve sivil toplum kuruluşları olarak tüm devlet kurumlarıyla rahatça görüşmekteyiz. Kaynağımız gönüllüler ve üyelerimizin yardımlarıdır.

Av. A. Doğru mali yönden doğrudan destek almıyorsunuz ama birtakım faaliyetlerde kolaylıklar sağlanıyor; belediyelerden otobüs, sosyal yardımlar veya salonları kullanma gibi dolaylı yardımlar alınıyor. Bu destek doğrudan cebinize giren bir para değil, cebinizden para çıkmasını engelleyen bir destek. Birlik Vakfı ve pek çok STK'da bu yapılıyor.

Eğitimci C. Demir kaynaklarımızı üyelerimizin bağışlarıyla oluşturmaktayız. Fakat Hukuksal normlara aykırı olmamak kaydıyla siyasal iktidarlar belirli kesimlere pozitif ayrımcılık yapması ya da belirli kesimlerin pozitif ayrımcılık beklentileri yanlış olmayacağını düşünüyorum. Müftülükle iş birliği halindeyiz, yaz Kur'an Kursu çalışması yapmaktaydık.

Eğitimci H. Mert STK'lar kendi kaynaklarını gönüllülük esasına dayanarak elde etmesi gerekiyor. Fakat hem sistematik olarak takibinin zor olması hem de ülkenin ekonomik durumu sivil toplum örgütleri için büyük sıkıntı oluşturuyor. Kimisi belediyelerle birlikte faaliyet yapıyorlar ya da devletin benzer kurumlarından doğrudan olmasa da dolaylı olarak faydalanabiliyorlar. Nakdi değil de aynı şekilde yardımlar alarak faaliyetlerini yürütüyorlar diyebiliriz. Nakdi yardımları da gönüllüler vasıtasıyla topluyorlar.

Eğitimci Z. Yavuz memur sendikalarında devletin katkısı var. Memur gönüllü olarak sendikaya girdiyse aidat ödemek durumundadır. Sendika dışındaki STK'lar kaynaklarını gönüllülerinden oluşturmalıdır. STK'lar ilk kuruluşlarında maddi olarak birtakım vakıf ve kuruluşlardan destek aldı. Bu yüzden özgür olamadı. Özgünleşmesi için kendi kaynaklarını oluşturması gerekir.

Mali müşavir H. Kurt STK'nın ekseriyeti iktidarı olumlama yönünde rol oynadığını gözlemliyorum. Doğrudan ve dolaylı mali ilişkilerden dolayı.

Mühendis işletmeci M. Ak 15 Temmuz'a kadar üyelerin desteğiyle, bağışla gidiyordu. Ama 15 Temmuz'dan sonra STK'lara, Vakıflar vasıtasıyla bazı yurtlar ve okullar verildi. Bunlar devletin sağlamış olduğu imkânlar. Cemaat ve derneklerin asıl kaynakları bağış ve aidatlardır. Bir de projeler vasıtasıyla katkı sağlanıyor. Devlet bu iş ile kendi düşüncesinden insanlara ortam açabiliyor.

Serbest meslek sahibi M. Yüce ilk sene tamamen kendi kaynaklarımızla bu projeyi yürüttük. İkinci sene ise proje İçişleri Bakanlığı'ndan onay bulduğu için bakanlıktan bir miktar proje desteği verdiler. Projelerimizi ağırlıklı olarak; Valilik, Milli Eğitim, Gençlik Spor Müdürlüğü ve Diyanetle beraber çalışmak durumundayız.

Eğitimci R. Aydın dağcılık eğitiminde AFAD'la beraber çalışma yapıldı, Türkiye'deki bizim derneklerinin çoğunun kaynakları kendi içlerinden toparlanıyor. Devlet'in izin verdiği uluslararası yapılardan veya Avrupa Birliği ülkelerinin projeler karşılığı kaynak aktarımı var.

Serbest meslek sahibi E. Can Platform olarak ortak bir proje yapılacaksa gönüllülük esaslı yardımlarla yapılıyor. Fakat biz bazı projelerde; örnek olarak, Türkçe öğrenme noktasında Valilik, MEB ve Yeryüzü Vakfı olarak beraber hareket ettik.

Eğitimci Y. Enes Mali işlerimizi gönüllülük esasıyla, bağışlarla yapıyorduk. Tabi ciddi sponsorlarımız olmayınca çok büyük bütçesi olan faaliyetler yapamadık. Dolayısıyla resmî kurumlarla da en çok faaliyet yapan, ortak proje üreten dernek biziz.

Av. A. Şahin Çalışmalarımıza duyarlı bir çevremiz var. İhtiyaçlar iletildiği zaman gönüllülerden karşılayarak ekonomik bir yapı oluşturulabiliyor. (Kamusal alanlardan faydalanmayı biz başaramadık bizim eksikliğimiz diyerek yerel yönetimlere yaptığı başvurudan söz etmektedir)

Din görevlisi A. Güzel İHH'daki çalışmalarımızda kaynaklarımız hibe, sadaka, zekât ve bağış usulüyle gerçekleşti. Devletten hiçbir kuruluş istifademiz olmamıştır. (Devletten hiçbir fayda görmedik diyerek serzenişte bulunduğu gözlenmiştir)

Eğitimci E. Aslan Maddi bağımsızlık, kimseye hesap vermeme, daha rahat proje ortaya koyabilme kabiliyeti oluşturuyor. Bizi biz yapan en önemli gücümüzden biri, maddi bağımlılık içinde olmayışımızdır. Biz 23 STK'yız ve bunun en az 20 tanesi şu ana kadar proje yapmış değil. (Vakıflardan yurt ve okul binaları almış olan ve farklı ortak projeleri olan İMH'nın yönetim kurulu üyesi olması bir söylem ve eylem paradoksu olarak dikkat çekmektedir)

Mimar A. Okumuş Finansal anlamda gayri ahlaki şeylerin yaşanmaması lazım. İnsanların düşüncelerini net olarak ifade edebilmeleri gerekir. Devlet mümkün olduğunca imkânlarını açacak, kısmayacak. Sivil toplumla ilgili çıtanın daha yükseğe çıkması için elinden geleni yapacak. Denetimini de mutlaka düzenli olarak yapacak. (Denetime tabi olmak kaydıyla devletin sivil toplumu desteklemesi fakat bunun yandaşlık beklentisi de içermemesi talebi gözlemlenmiştir).

İşletmeci H. Yılmaz ADAP'ın özgünlüğü, özgürlüğü burada, hiçbir fona ihtiyaç duymuyor, tamamıyla %100 gönüllü. ASDER de hiçbir yerden fon almıyor. Sivil toplumun

böyle de bir güzelliği var (Avrupa destekli beyaz baston projesinin paydaşı olduğu kendi beyanı).

Eğitimci O. İlhan, bütün organizasyonlarımızdaki dayanak noktamız kendi infaklarımız. İktidarlara olan sivil toplum ilişkileri de bunun üzerinden gelişirse daha sağlıklı olur. Çünkü iktidardan sivil toplum olarak herhangi bir güç alıyorsa, herhangi bir destek alıyorsa ondan sonra da gebe kalıyor, sivillliğini kaybediyor.

Eğitimci Y. Deniz, Eğitim faaliyetlerini mümkün mertebe para ödemedi yapmaya çalışıyoruz. Devlet yurtta kalan öğrenciler için, KYK 'ya verdiği katkının aynısını kamu yararına derneklere de veriyor, bu da öğrencinin barınması ve yeme içmesi ile ilgili önemli bir katkı sağlıyor. Ancak konferans, seminer gibi faaliyetler yaparken farklı STK'larla veya belediyelerle iş birliği yapıyoruz. Salon noktasında kendi salonlarımızı, üniversitenin salonlarını veya yerel yönetimlerin salonlarını kullanıyoruz.

Geçmiş yıllarda terör örgütü muamelesi gören sivil toplum gruplarının zımni olarak yürüttükleri faaliyetleri iktidarın sağladığı hukuki ve idari yasal zeminin sağladığı imkanlarla daha kolay yapabilmektedirler. İktidarın sağladığı hukuki, idari, siyasi ve toplumsal meşruiyet ile resmi ve açıktan faaliyet yapabilir durumda olmaları ve bu STK'ların önemli bir kısmının kamuya yararlılık statüsüne alınmaları, STK'ların daha kolay toplumsal karşılık bulmaları "Kamuoyu fonlamasıyla" birebir örtüşmektedir. İktidarın taraf olması neticesinde yöneticilerin bazı STK'lara açıktan bağışta bulunmaları da gönüllü bağışçılığı yönlendirme ve desteklemektedir. STK'lar akredite edilmede yaşadıkları pozitif ayrımcılık için düşünce anlamında ayrımcılığa karşı olduklarını belirtmelerine rağmen devlet kurumları ve uluslararası kurumların fonlarına ilgi ve iştirakleri gözlemlenmektedir. Bir kısmı iktidarlara yakın STK'ların menfaatlenmesinin bir gelenek olduğunu, bu dönemde en azından diğer STK'lar ötekileştirilmediğini söylerken bir kısmı da geçmiş dönemler dışlanmışlıkların telafisi anlamında pozitif ayrımcılığı kendilerine hak gördükleri üyelerin söylemlerinden anlaşılmaktadır. R. Balcı iktidarı desteklemelerine rağmen yeterince destek görmediğini beyan etmiştir. A. Doğru, H. Mert ve H. Kurt başta olmak üzere bazı üyeler doğrudan nakdi yardım olmasa da dolaylı olarak yapılan aynı yardımların cepten para çıkmadan birçok faaliyetin yapılmasına imkân sağladığı belirtilmiştir. Bu dolaylı yardımların da sivil toplum kuruluşlarında iktidarın doğru veya yanlış her durumunu olumlama veya onaylama yanlısına sebep olduğu beyanlarında tespit edilmiştir.

2.4.1.4. ADAP Üyelerinin Devlet- Sivil Toplum İlişkileri Bağlamında Cari Devlet veya İktidar'a Bakışı

Bu başlık altında genel devlet algıları, sivil toplum algıları, sivil toplum kuruluşlarının denetlenmesi, insan hak ve özgürlükleri gözlemleri ve sivil toplum devlet ilişkileri Bağlamında sorularımıza verilen cevaplardan oluşmaktadır. Bir önceki başlıkta kullanılan AK Partili yıllar ile cari olan devlet aynı iktidar ve devlet olmasına rağmen böyle bir başlığı tekrar etme sebebi veya farkı nedir? Önce sorgulamada kavramsal olarak din, din-devlet ilişkilerini ve sebep-sonuçlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan kavramlar üzerinden analiz yapılmakta iken bu başlıkta din ilişkisi oluşturulmadan doğrudan devlet, bürokrasi ve iktidar ilişkisi analiz edilmektedir. Tabiki çalışmanın bir ayağını siyasal İslamcılık, ılımlı İslam, dindar söylem ve hedef kitlesine muhafazakâr toplum ve nesil vadeden bir iktidar oluşturduğu diğer ayağını ise İslami STK'ların oluşturduğu unutulmamalıdır. Bu zorluk içerisinde Devlet ve STK'lar üzerine üyelerin beyanlarında geçen ortak kavramsal ifadeleri bir arada aktardıktan sonra üyelerin tek tek değerlendirmelerinden önce olumlu veya olumsuz tespit edilebilen ortak görüşleri, ortak noktaları üzerine bir ön değerlendirme yapıldı. Üyelerde öne çıkan farklı değerlendirmeleri de her üyenin beyanlarına giriş bölümü açılarak analizleri yapıldı.

Üyelerin mevcut ilişkiler bağlamında devletle ilgili kullandığı dikkat çeken kavramlar; devlet otoritedir, devlet düzendir, devlet mikro tanrıdır, devlet-ebed- müddet, Ya devlet nerede, baş başa bağlı baş sultana bağlı, devletin bekası önemlidir, devlet; normalleşme ve barış ortamı, devlet şirk kabul etmez, devlette güç paylaşılmaz, insanı yaşat ki devlet yaşasın, devlette asık suratlı ve emredicidir, devlet; hakların inşası ve korunmasıdır, devlet güvenlidir, muhafazakar devlet kavramları farklı üyeler tarafından bazen soruların cevabında; bazen normallik ifadesi olarak, bazen iktidar uygulamalarının kıyas yoluyla meşrulaştırım aracı, bazen de STK'larla devletin, işlevsel etkinlik ve etkililik alanlarının farklılıklarına dikkat çekmek amaçlı kullanımları gözlemlenmiştir.

Üyelerin geçmiş dönem değerlendirmelerinde ve karşılaştırma zemininde devlete ilişkin öne çıkan kavramlar ise; zalim devlet, kafir devlet, yasakçı devlet, ötekileştiren devlet, tek tipleştirici devlet, sızılması ve savaşılmaması gereken devlet, laik veya seküler devlet gibi olumsuzluklar zinciri oluşturmaktadır.

Üyelerin STK'larla ilgili öne çıkan kavramlar ise STK; akl-ı selimdir, dayanışmadır, toplum-devlet arası kılcal damardır/taşıyıcıdır, gerçeklik zemininde iletişimdir, doğruya doğru yanlışa yanlış demektir, gönüllülüktür, yerli yerince eleştirendir, hak arama-alma aracıdır, toplumsal baskı aracıdır, millet- devlet arası köprü, devletin millete uzanan elidir, kamuya yararlılık ilkesidir gibi olumlu kavramsallaştırmalar yanında eleştirel anlamda “devletin

ideolojik aygıtı” olarak STK , zaman zaman “ekonomik, siyasal ve bürokratik çıkar odağı”, “sıçrama tahtası” olarak STK, “sivil devlet kuruluşu”(SDK) olarak STK değerlendirmelerinin yapıldığı kavramsal yaklaşımlar tespit edilmiştir.

STK üyelerinin devlet/iktidar ve STK konusunda genel olarak ittifak etiği noktalar:

Devlet otorite ve bekası gereklidir. Fakat devlet bekası gerekçesiyle temel insan hak ve özgürlükleri ihlal edilmemelidir. Neticede devlet insan içindir.

Devlet, toplumun güvenlik ve huzurundan sorumlu bir otorite olarak sivil toplum kuruluşlarını tüzüklerine uygun faaliyetlerde olup olmadığını, mali kaynakları ve harcamalar konusunda yerindelik kontrolü ve denetimi zorunludur. Fakat denetimlerin sivillik çerçevesinde ilgili kurumlarca yapılması gerekir. Askeri disiplin görüntüsü oluşturulmamalı.

Devlet ve sivil toplumun ilişki tarzında karşılıklı, kamu menfaatlerinde dayanışmacı, birlik beraberlik içinde fakat yanlış görülen noktalarda eleştiri ve önerilere açık etkin, özgürlükçü karşılıklı saygı ve hoşgörüye dayanan siyasal ve sivil toplum konularının hak ve hukukunun korunduğu bir yasal ilişki zeminin tesis edilmesi sağlanmalıdır.

Özellikle STK temsilcilerinin siyasal ekonomik ve bürokratik hedefler için STK’ları sıçrama tahtası kullanımları, STK’ları teslimiyetçi, emir alan ve iktidarlara eklemlemeye sebebiyet veren duruma düşürmekte olması nedeniyle engellenmelidir.

STK’lar genellikle iki istisna dışında devleti önemsemekle birlikte insan öncelikli bir yaklaşımla güçlü millet, güçlü devlet ve güçlü ordu sıralamasını tercih etmemişlerdir.

İnsan hak ve özgürlükleri konusunda geçmiş dönemle kıyaslayınca %70-80 daha iyi olduğu konusunda kanaatler olmakla birlikte hak ihlalleri, özgür düşünce ve ifade özgürlüğü engelleri var olduğu da kabul edilmektedir. Bu ihlallerin normalliği açıklanmaya çalışılmakta olup siyasal kaygı, terör ve beka sorunu ile gerekçelendirilmeye çalışılması ortak noktalarıdır.

STK’lar İstanbul sözleşmesi ve 2684 nolu yasa, eğitimin millileştirilememesi, geçmişte mağdur oldukları baş örtüsü, STK’ların konuları vb. birçok konunun yasal ve kalıcı çözüme kavuşturulması ortak taleplerindedir. İktidarlara göre değişmeyecek yasal zeminlerin oluşturulmamasını, iktidara bağımlılık sigortası gibi veya biz varsak sizde varsınız algısına sebep olduğu izlenilmiştir.

Her ne kadar iktidarla ilişkilerde memnuniyetler ifade edilse de üyelerin adalet, liyakat, şeffaflık ve eşitlik talebi vurguları dikkat çekmektedir.

Yukardaki genel tespitlerden sonra üyelerin cari devlet-sivil toplum ilişkileri farklılıklar bağlamında kendi beyanlarından aktarıldı.

İşletmeci A. Almaz, STK'ları iktidarların arka bahçesi olmaması gerektiğine vurgu yaparak devlet, sivil toplum ilişkilerine dair açıklamalar yapmıştır. Bu düşünceleri kendi beyanlarından aktarıldı.

Devlet ve sivil toplum örgütleri ilişkisi birbirine müdahale etmeden herkes kendi sınırlarında kalarak görevini yapmalıdır. Sivil Toplum devlet 'in arka bahçesi olmamalıdır ama ekonomik harcamalarını, gelir ve giderlerini ve faaliyetlerinde kuruluş maksadına uygunluk denetlemesi yapmalı fakat çalışma içeriğine karışmamalıdır. “Adalet mülkün temelidir” devlette söylemden çok adalet önemlidir. Güçlü millet, güçlü devlet, güçlü ordu sloganlarında tercihimiz; Güçlü millet, güçlü devlet, güçlü ordu dur. Çünkü bize şu öğretmişti; “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” yani önce insan olması lazım, insanın olmadığı bir yerde devlet de olmaz.

Av. A. Şahin, devlet sivil toplum ilişkilerinin objektif kriterler den oluşup iktidarların değişiminden etkilenmemesi gerekli söylemi öne çıkmakta olup devlet sivil toplum ve ilişkileri ve öne çıkan toplumsal sorunlara bakışları kendi beyanından aktarıldı.

İktidar devlet ilişkisi objektif kriterler olursa sağlıklı yürüyebilir, ama yerel ve genel anlamda olsun iktidarlar değiştikçe desteklenen, yardımcı olunan derneklerin, sivil toplum kuruluşlarının isimleri değişiyor. Yani herkes kendine yakın, kendi söylemini ilerletecek olan derneklere, sivil toplum örgütlerine imkânlarını açılıyor. Bu da çok ahlaki gelmiyor. Yani devletin adaleti önemlidir, adaletin ve şeffaflığın, İnsanlar arasındaki eşit muamele yönleri çok önemlidir. Birlikte yaşama kültürü gelişmiş yönetimlerin ismi ne olursa olsun daha sağlıklı yürüdüğüne inanıyorum. Türkiye’de hala insan hakları ihlalleri var. Yani İdeal bir yönetim biçimi şu an için çok fazla görmüyorum. İktidar gözünde benzer durumdaki insanların kimisinin muteber, kimisinin muteber olmayan hayatlarının olduğunu her gün yaşıyoruz, görüyoruz. Devlet sivil toplum ilişkisine gelince devletin belirli şartlarda denetlemesi gerekiyor. Cemaat ve tarikatlarda menfaat çarkı dönmemesi gerekiyor. Cemaatlerde eski tasavvuf geleneğindeki ahlaki eğitim yok, denetleme olmadan işler yürümeyeceği anlaşılıyor. Kontroller adaletli olabilirse, kişiye ve iktidara göre değişmezse iyi olur. Bir slogan olarak, “Güçlü ordu, güçlü devlet, Güçlü millet söyleminde tercihimiz; Millet varsa devlet var, devlet varsa ordu var. Yani devlette ordu da insanı yaşatmak için. İnsanı yaşat ki devlet de yaşasın.

Din görevlisi A. Güzel, devletin bir din ile kain, kaim olmadığını onun için farklılıkları kuşatacak adaletli şemsiye bir devlet, denetleyici bir devlet anlayışını vurgulayan görüşleri kendi beyanlarından aktarıldı.

Alim birçok zat devlette İslam isimlendirmesini kabul etmiyor. İnsanlar Müslüman olabilirler fakat devlet bir din ile kâin, kaim değildir. Devlet sonuçta çalışan bir kurum, bir anayasadır. Müslümanların hak ve hukuku vardır. Toplum adaletle yönetilirse zaten dindarlar, Müslümanlar istediği gibi dinini yaşayabilecektir. Devlet iyi şeyler de yapar yanlış şeyler de yapar. STK'lar devleti uyarmak ve devletin çalışmayan organlarını faaliyete geçirmek için vardır. Devlet STK'ları ele geçirirse işlevliğini kaybeder, devletin herhangi bir kurumu olarak çalışır. Bu da toplumsal sorunların üst mercilere ulaştırmada sıkıntı oluşturur. STK'lar devleti temsil eden güvenlik kuvvetlerinden ziyade STK ile ilgili birimler tarafından denetlenmesi gerekir. Örnek: cemaatleri diyanet eliyle denetlenmesi gibi. Devletin dininden çok adaleti önemlidir. Ama dinsizlik üzerine bir adalet inşa edilmeye çalışılırsa, bu da yanlıştır. Herkes temel hak ve

özgürlüklere sahip olmalı. Bunlar; dindir, adalettir, hukuktur, ananedir, gelenektir, örf ve adetleridir, kendi eğitimidir. Müslümanlar olarak devletten beklentimiz bazı hakların yasa ile koruma altına alınmasıdır. Mesela başörtü, dernek ve vakıfların meselesi muallaktadır ve benzeri birçok konu pamuk ipliğine bağlıdır. Güçlü Millet, Güçlü Devlet, Güçlü Ordu sloganlarına gelince önce millet güçlü olacak, millet güçlü olunca devlet de güçlü olacak, devlet güçlü olunca da ordu da güçlü olacaktır.

İşletmeci O. Dağ, geçmiş ve güncel iktidar/devlet yaklaşımlarını kıyaslayarak bugün diyanet ve milli eğitimde dini eğitim alanında yapılanları bir devrim olarak nitelendirmektedir. Devletin geçmiş dönemlerde yaptığı kutuplaştırıcı, ötekileştirici hatalara düşmemesi ve iktidarın toplumsal farklılıklarla liyakat eksenli ilişkilere açık olması gerektiği vurgulanmaktadır. Yine “FETÖ” nün oluşturduğu travmanın etkisiyle yaşanan kısmi mağduriyetler olduğunu belirten Dağ’ın görüşleri kendi beyanlarında aşağıdaki gibidir.

Geçmişte dini gereksinimlerin karşılanabilmesi için sivil toplum kuruluşlarının oluşmasına iktidar/devlet çok kolay izin vermiyordu. 2002 AK Parti döneminde STK'ların önü açıldı. Hatta sivil toplum kuruluşlarının yapmaya çalıştığı birçok işi devlet bizzat kendisi STK'larla birlikte yapmaya başladı. Bu nedenle STK'lara sivil devlet kuruluşuna dönüştünüz eleştirileri başladı. Aslında geçmişle kıyaslayınca bugün dini eğitim alanında diyanet ve milli eğitimde yapılanlar bir devrim niteliğindedir. Bugün anlaşılıyor ki devlet, halkına bir ideoloji, din vs. dayatmazsa ve halkının istediği ne varsa onu yaparsa devlet toplum ilişkileri düzeliyor. Şimdi iktidarda muhafazakâr, İslamcı diyebileceğimiz bir parti var. Bu parti de geçmiş dönemlerin tersi bir dayatmada bulunmamalı, halkın isteyeceği şekilde din bilgisi vermeli veya vermemelidir. Yani Laikler, komünistler, sosyalistler, liberaller ve İslamcılar; herkesin talebini dikkate alan bir devlet anlayışını arzuluyoruz. Tek istisnası kendi düşüncesini devlete ve toplumun diğer kesimlerine şiddet ve dayatma girişimleri olmalı o zaman devlet müdahaleci tavrını göstermesi gerekir. Devlet, Liyakat esaslı çalışmalı fikri, düşünsel yakınlık tercihleri; mesela: eski adalet bakanının Mehmet Moğultay söyleminde zirve yapan CHP örneği de yanlış; şu anda AK Parti'de aynı, benzer şeylerin örtülü bir şekilde yapılıyor olması da yani her ikisinin de yanlış şeyler. Temel ilkelerimiz; adalet, liyakat ve ehliyet olması lazım. Türkiye'de insan hakları ihlalleri konusunda da 2000 öncesi ve 2000 sonrasına baktığımızda %70-80 bir azalma var. Şu anda içeride olan suçsuz insanların olduğuna ben de inanıyorum. Ama devleti bir ahtapot gibi sarmış farklı niyetli kişilerin yanlış istihbarat vererek devleti yanıltıyorlar. Güney doğu ve doğuda kayyum atamaları ve bazı dernek ve vakıflara kayyum atamalarında devlet haklı görülmektedir. Çünkü devletin kaynakları kullanılması gereken yerlerde kullanılmıyor terör örgütlerine ve gayri meşru alanlara aktarılıyor. Demokratik ortamlarda bazen istenilmeyen sonuçlar doğurabiliyor. Oralarda bizim bilmediğimiz ama devletin bildiği şeyler var. STK-devlet karşılıklı birbirini denetleyebilmelidir ve ilişkiler özellikle de mali ilişkiler tam bir şeffaflık içinde yürütülmelidir. Yakın zamanda yaşananlar gösteriyor ki devletin beka sorunu ön plana çıkarsa: Devlet şirki kabul etmez burada devlet, kendine paralel yapılanmalara yönelik oluşumları, yapıları ortadan kaldırılması gerekir. Önce millet, devlet, ordu sıralaması tercihimizdir çünkü eğitilmiş insan her sorunun çözüm merkezindedir. Devletten öncelikli beklentiler aile düzenini bozan İstanbul sözleşmesi gibi uygulamalardan vazgeçmesi ve toplumun değerleriyle buluşmasıdır.

Serbest meslek sahibi B. Uygur, acil arama kurtarma ve yardımlaşma faaliyetlerinde öne çıkan bir kurum olarak şu an yeterince özgür ve devlet kurum ve kuruluşları ile iş birliği içinde olduklarını ve bunu daha ileri boyutlara taşımanın devlet ve toplum çıkarları için gerekliliği ve nasıl olacağına dair çözüm önerileri kendi beyanlarından aktarıldı.

Devlet, kentsel arama kurtarma ile ilgili dünyada bir standart var onu kendi kurumlarına ve STK'lara uygulamaya çalışıyor. Sürekli hem kendini yenileme hem de STK ile ortak çalışma konusunda yönetmelikler hazırlıyor toplantılar yapıyor. STK'larda kendilerine uygun olan birkaç alanda devletle iletişime geçip belki protokol yaparak faaliyet yürütseler çok daha başarılı olurlar. Devlet nasıl ayırt etmeden siyasal partilere belirli şartlara bağlı bütçe ayırıyorsa STK'nın faaliyetine göre bir bütçe ayrılması ve kanunlarla sabitlenmesi toplum ve devlet ilişkilerini daha faydalı olmasını sağlar. Sivil toplum bir afette devletin yanında olurken orda başına gelecek risklerle alakalı devlet orda çalışma esnasında gerekli tedbirleri sağlaması gerekiyor. Risklere, yaralanmalara, ölümlerle sonuçlanan kazalarda da devlet, kendi kurumundaki personelin hakları neyse sivil topluma da sağlamalıdır. Burada devletin politikası kazan-kazan gibi olması gerekiyor. Afetler her zaman olmaz ne zaman olacağı belli olmayan afet için mesela 50 kişilik personel barındırması gerekirken STK gönüllü ekiplerini destek olarak gördüğü zaman 3-5 kişilik personeliyle 50 kişilik olaya müdahale edebilmektedir. Sadece bir afet zamanı sağlayacağı sigorta, ulaşım, yakıt, barınma desteği gönüllülüğü artırdığı gibi devletin işini de kolaylaştırır. Biz insan hak ve özgürlükleri ve millet, devlet, ordu sıralamaları konusunda faaliyet gösterdiğimiz alanda kendimizi özgür hissediyoruz ve öncelikli tercihimiz millet devlet ve ordu doğrultusundadır.

Eğitimci E. Aslan, kimliksel benzeşimin ve bazı taleplerin ivedilikle karşılanmış olmasının eski STK anlayışlarındaki değişim ve iktidara eklemleme sürecine doğru bir eğilim yaşadığını fark ettiklerini ve bununla ilgili öz eleştirileri ve sorgulama yaptıklarını belirtiyor. Bu bağlamda ayrıntılı açıklamalarda bulunan Aslan'ın iktidar sivil toplum ilişkilerine dair görüş ve düşünceleri kendi beyanlarından aktarıldı.

Uzun bir dönemden sonra bizim gibi düşünen insanların iktidara gelme özlemi gerçekleşmişti. Allah diyen bir başbakan bizim için çok önemliken şimdi cumaya gitmekle kalmayıp 5 vakit namaz kılan, Kur'an okuyan, dindar yöneticileri olan bir iktidar görünce biz umduğumuzdan çok daha fazlasını bulmuş fazlasıyla mutlu olmuştuk. Bizim için bu ilk dönemlerde yeterliydi. Bu kazanımlarla bir 10 sene bu şekilde gitti (2002-2012). Fakat FETÖ olayları, İslamcıların bakış açısını çok değiştirdi. Biz dinin nasıl suiistimal edilebildiğini bizzat "FETÖ" üzerinden yaşayınca ve AK Partinin bu ilişkide çok masum olmadığını fark edince, İslamcılar olarak bir kez daha duruşumuzu test edelim gözden geçirelim dedik. AK Parti kendisini bu noktada kenarda tutmaya çalışsa da ben bu işte masum dese de -FETÖ kadar olmasa da- belli bir oranda suç ortağı. Biz bunu İslamcılar olarak yaşadık gördük. Platformdaki arkadaşlarımızdan bu anlamda ihale peşinde koşutan, rejimle/iktidarla göbek bağı yaşayan olmadı. Hepsi en fazla olsa öğrenci yurdu, öğrencisine burs çerçevesinde destek almıştır.

İktidarla ilişkilerde sivil tepkiler olarak, İsrail'in Gazze'ye saldırdığı dönemde Erdoğan Antalya'ya geldi. STK'lar olarak meydana İsrail aleyhine slogan atarak tepki koyduk ve Erdoğan İsrail'le alakalı en sert demecini orada verdi. Erdoğan, İslamcılar olarak bizden önce bizim söyleyeceğimizi söyleyen bir lider oldu. Yani bizden daha radikal söylemleriyle tabiri caizse bizim havamızı söndürüyor ve açığa

düşürüyordu. Bu bizim hoşumuza gitmekle birlikte fonksiyonumuzu da yitirmemize sebep oluyordu. Bundan da ötesi bir söylem üretemez hale geldik. Süt bankacılığı ve İstanbul sözleşmesinde ters düştük. O konularda da olumlu cevaplar aldık.

Maddi bağımsızlık ve fikri özgürlük STK'cılığın ana omurgasıdır. Türkiye'de, AK Parti CHP'den daha mı fazla helalleri yaptı? Dine çok mu yaklaştırdı ki bu kadar sahipleniyorsunuz? diyen STK'lar hala var, 25 sene önceki halini muhafaza ediyor. AK Parti bizleri büyük oranda siyasal İslamcılığın içine çekti. Bu sorgulanması gereken bir tavidir ve şu anda bunu tartışıyoruz.

Sivil toplum iktidar ilişkisinde Gannuşî modelini beğeniyorum. İlla ben iktidar olayım kaygısı taşıyor. Gannuşî iktidara gelebilecekken hatta kendisi de cumhurbaşkanı olabilecekken olmadı. Partisini de birinci parti yapmadı yani Mursi'nin düştüğü hataya düşmeden siyasal süreci yürüttü. Hala Gannuşî tabana yaydığı fikirle olayı götürüyor. Fikri donanımı çok güçlü olunca hangi konu olursa olsun önce fikir düzleminde konuyu topluma yansıtıyor. Liberali, solcusu, sağcısı, İslamcısı kim varsa önce fikirlerini sunuyor. Bizdekinden farkı bu. Bizde bloklaşma olduğu için haklı-haksız yok. Muhalefet ve iktidar var. İktidar bir şeyi derse muhalefet onun zıttını yapar. Muhalefet iyi bir şey derse de iktidar onu yapmaz. Türkiye'de doğru-yanlış üzerinden olay yürümez. Olayların ilkesel ve değerler üzerinden yürütülmesi başaramadı.

Türkiye'de en önemli sorun toplumsal uzlaşma. Toplumun üzerinde ciddi şekilde bloklar üzerinden bir muhalefet rüzgârı üretiliyor. Artık iktidar-muhalefet, sadece partilerde değil tabana da yayıldı. KHK'ler mağdurlar üretti ve masumlarla suçlular birbirine karıştı. Atatürkçüler ve Atatürkçü olmayanlar, AK Partili olan olmayanlar gibi tasnifleri var. Bu tasnifler toplumu gittikçe geriyor. Sivil toplum iktidar olma arzusunda olmamalı ki iktidarı gerekli şekilde denetleyebilsin istisna durumlarda devlet sivil toplumu denetlemeli, sivil toplumu en iyi gönüllüleri denetler. Ayrıca sorduğunuz ilişki de önceliğimiz Güçlü millet, güçlü devlet, güçlü ordu şeklinde olur.

İş adamı R. Balcı, hükümetle birlikte çalışma ve bilerek sözcülüğüne yapmakta olduklarını ama farklı grupların kendilerinden daha çok iktidardan faydalandıkları düşüncesi kendi beyanlarından aktarıldı.

Geçmişte iktidar sivil toplum ilişkisinde bir gelenek olmuştur her iktidar kendi yandaşlarını her zaman koruyup kollamıştır. Ak parti iktidarı bu hususta sınıfta kalmıştır. Kendi yandaşlarından ziyade sosyal demokratların işi daha çok olmuştur. Biz faaliyetlerimizde devlet politikalarını ve devlet adamlarını bilerek ve isteyerek dikkate alıyoruz ve bazen millet yararına olduğu için devletin ve hükümetin doğrudan sözcülüğünü de yapıyoruz. İnsan hakları ihlalleri özellikle inanç özgürlüğü konusunda hala var ama olmamalıdır. Önce insan diyoruz. Sloganlar konusunda da güçlü millet, güçlü devlet ve güçlü ordu sıralamasını tercih ediyoruz.

Av. A. Doğru, sivil toplum kuruluşlarının doğrudan siyasal alana dahil olma arzularının STK'ların siyasetin ürettiği kutuplaşmanın taraftarı ve siyasete angaje olma sonucunu doğurduğu düşünceleri kendi beyanlarından aktarıldı.

Aslında sivil toplum olarak devlet ve iktidardan alanlarımız farklı olması gerekir fakat milliyetçi, muhafazakâr, Müslüman bir iktidar var düşüncesiyle iktidara tamamen angaje olmuş durumdayız. Yeri geldiğinde bu yanlış arkadaş diyebilmeliyiz ama diyemiyoruz. Sivil toplum olarak muhalif olmamız gereken durumlarda bile toplumdaki kutuplaşma yüzünden gerekli muhalefeti yapamıyoruz. Sizin sivil toplumunuz sizin derneğiniz, bizim sivil toplumumuz vakfımız, bizim derneğimiz gibi bir algı var şu anda. Yani sivil toplumun yöneticilerinde iktidarda veya idarede görev alma hedefi olmamalı. Bizim sivil toplum örgütleri bir şekilde iktidarın x yerinde veya idarenin x görevinde bulunmak istiyor. Haliyle o zaman idareye mecburen yanaşmak zorunda kalıyorsunuz.

Devlet-sivil toplum ilişkisinde olması gereken güçlü devlet güçlü STK'yi; güçlü STK güçlü devleti doğurmasıdır. Ama bizdeki sistem güçlü STK varsa zayıf devlet, güçlü devlet varsa zayıf STK vardır.

İnsan hakları mevzuunda bir hukukçu olarak; Esas yönünden yani mevzuat noktasında hiçbir sıkıntımız yok sadece işleyiş yönünden bir kısım sıkıntılarımız olabilir. Devlet sivil toplum örgütlerinin tüzüklerinde belirtilene göre denetler başka hiçbir şekilde denetleme yapamaz. Devletin denetimi genelde mali alanları ve mevzuatla ilgili kısımları kapsar bir de bekasına yönelik bir eylem varsa denetler. Fakat beka meselesi de iktidarlara göre farklar gösterebilmektedir!

Eğitimci C. Demir, devlet sivil toplum ilişkilerinde etkinlik alan ve sınırları, kutuplaştırma ve sonuçlarından güç paylaşımına kadar birçok alanda devlet-sivil toplum ilişkisine dair düşünceleri kendi beyanından aktarıldı.

Devletseniz bünyenizde faaliyet gösteren yapıları, nasıl davrandıklarını, kimlerle çalıştıklarını, ideallerini bilmek durumdasınız. Ancak STK'lar için asıl sorun neyin sivil alan, neyin devletin alanı tam olarak belirlenmemiş olmasıdır. Devlet, STK'ları birçok konuda kendisinin uzantı gibi hareket etmeye zorlamaktadır. Bu da doğal olarak STK kimliği yerine SDK (sivil devlet kuruluşu) gibi ucube bir kimlik üretmektedir. Hâlbuki devlet, STK'lara daha fazla alan açmalı ve kendi uzantısıymış gibi tepkiler vermesini beklememelidir. Bu şartları hukuksal normlarla güvence altına almalıdır. Mevcut şartlarda Siyasal iktidara taraftar ya da muhalif olan genel çerçevesini onların belirlediği siyasal, toplumsal ve hukuksal bir çevrede yaşamaktayız. Bundan dolayı siyasal iktidarın görüşleri doğrudan ya da dolaylı olarak karar verme süreçlerimizde etkili olmaktadır. Bir de siyasal ve toplumsal kutuplaşmanın eklenmesiyle STK'larda olması gereken hak temelli muhalif duruş yerine ya tam taraf ya da tam muhalif yapılar oluşuyor. Ülke sathında üyeleri, mahalle seviyesine incek kadar sorumluları olan siyasal iktidarlar güç olarak kendilerine göre çok küçük kalan STK'ların uyarıcı olmasından çok çalışmalarının payandası olmalarını istemektedir. Kısacası iktidarlar "güç paylaşılmaz" demektedir. Güçlü devlet, güçlü STK ise bir ütopya gibi duruyor.

Devlet toplum ilişkisinde tercihimiz, "Güçlü Türkiye (devlet), güçlü ordu". Özgürlük konusuna gelince, STK'lar siyasal/politik konularda özgürlük söz konusu bile olamazken, yardımlaşma alanındaki çalışmalarda kısmen de olsa özgür davranış sergileyebilmekteler. En önemli ihlaller insan onuruna, insan canına ve ırkına yönelik olduğunu düşünüyorum. Özellikle insan onuru ve canı tüm devlet menfaatlerinden daha değerlidir, hiçbir devlet menfaati uğruna feda edilemez.

Devlet-sivil toplum ilişkilerinde olması gereken devletin, toplumsal meşruiyetle ve yasal normlar çerçevesinde oluşturulan STK'ların her türlü faaliyetlerinin önünü açması ve denetlemedir. STK'larda tüm faaliyetler şeffaf hale getirmelidir. Devlet denetimi STK formatında hukukçulardan oluşan kurumsal bir yapı gözetiminde yapmalıdır. Böylece STK'lar tüzüklerinde yer alan ve deklare edilmiş toplum hizmeti çalışmaları kapsamında kalması sağlanmış olur. Devlet, toplum ve STK ilişkileri olması gereken sağlıklı zeminine kavuşur.

Mimar A. Okumuş, insan hakları ihlallerinin güç zehirlenmesinin sonuçları olarak görmesi ve STK'ların/yöneticileri siyasal erk'ten/devlet iradesinden uzak olması talebi vb. ilişkilere dair düşünceleri kendi beyanından aktarıldı.

Biz devletin uzantısı olalım durumuna hiç girmedik. Devlet bir yanlış yapıyorsa bu yanlışlığı da dile getirmekten hiçbir zaman çekinmedik. Sivil toplum devlet iradesinden uzak olmalı. Sağ-sol diye ayırırsak en basitinden; sağ kesim iktidara geldiğinde sağ görüşlü STK'lar, sol kesim iktidara geldiğinde sol görüşlü STK'lar öne çıkmalı diye bir şeyi ben kabul etmiyorum. Devlet sivil toplum ilişkisi bir denge üzerine olmalıdır. Devlet bekasıyla insan hakları çelişmez fakat iktidarlar belirli bir güce ulaştınca güç zehirlenmesi yaşıyorlar. Birtakım kayyum atamaları bu bağlam da değerlendirilebilirler. Devlet, millet, ordu kavramları sıralamasında güçlü millet, güçlü devlet ve güçlü ordu tercihimizdir.

İşletmeci H. Yılmaz, iktidarla elde edilen kazanımların kaybedilme korkularının siyasal eklemlenme, siyasete angaje olma sonuçlarını getirdiğini ve kutuplaştırmaların da zorunlu taraftarlık sebebi olduğu kanaati taşımaktadır fakat her şeye rağmen devletin tüm toplumsal gruplarla geçmiş dönemlerden daha barışık ve özgürlükçü olduğu düşüncesini de vurgulamaktadır. Sivil toplumun devlete, iktidara eklemlenmesi endişesi sivil toplumun konumlanmasında “üçüncü göz” olma vasfına ilişkin tanımlama veya açıklamaları da dikkat çekici niteliktedir. Yılmaz'ın düşüncelerine dair ifadeler kendi beyanlarından aktarıldı.

Sivil toplum, devletin, hükümetin dışında, resmi olan her şeyin dışında, devletin ulaşamadığı noktaları ya da devletin ulaşip da yanlış yaptığı noktalarda farklı bir göz olarak hiçbir bağımlılığı olmadan, sorunlara çözüm üretebilen, çözüm sunabilen, “Akliselim” ile muhalefet yapabilen yapılar olmalıdır. Biz hakları elde ettikçe bir sorunu ele alırken 40 kere düşünüyoruz. Acaba bu sorunu söylersem bundan kim yararlanır, kim zarar görür, kime dokunur ve eninde sonunda bu iş bana nasıl döner. Bunun sebebi de siyasal ve toplumsal kutuplaşmalardan kaynaklanıyor. Farklı ideolojik söylemlerle aynı safta olma endişesine kapılıyoruz. Şu ana kadar biz Başörtü haktır, şu haktır, bu haktır diye diye hak temelli geldik bir şikâyetimiz yoktu ama öyle bir noktaya gelindi ki LGBT hakları, eşcinsel hakları ve diğerleri benimsemeyeceğimiz başka tür haklarla aynı safta, hak temelli bir dernek statüsüne düşmüş durumdayız.

İktidara tepkisel veya uyarıcı olma konusunda; Süt Bankacılığı politikası, İstanbul Sözleşmesi, 6284 sayılı yasa üzerinde çok ciddi tepkiler gösterildi sonuçlarda alındı. 2000'li yıllardan sonra Devlet hakikaten o normalleşme sürecinde; her kesimle aradaki mesafeleri kaldırırken İslami kesimle de kaldırdı.

Devlet-sivil toplum ilişkileri çerçevesinde İslamcılar devletle münasebetlerinde; devletten kesinlikle kaçan, devletle savaşıyor, devlet benden değil, küfür devleti hükmü veren gruplar, devlete sızmaya çalışan gruplar boyutunda idiler. Şimdi birçok alanda birlikte faaliyetler yapılıyor. Açıkçası Müslümanlarla bir barış ortamı oluştu. Yani biz artık devlet ve rejimin ayrı bir şey olduğunu 2000’li yıllardan sonra anladık. Güneydoğu'daki vatandaşlarla, çeşitli etnik gruplarla devlet arasındaki duvarlar yıkıldı. Laik ve Kemalist sivil toplum kuruluşları 90’lı yıllardaki duruşu neyse bugün duruşu, desteği ve imkânları da aynı. Yani devletin toplumsal farklılıklar korunarak ilişkiler kurabildiği görülmüş oldu.

Eğitimci O. İlhan, kimseyle hiçbir ekonomik bağlarının olmadığı vurgusunda bulunmasına rağmen iktidarın kalıcı yasal düzenlemelerde bulunmamasının kazanımların tamamen kaybı olacağı endişesini “Allah muhafaza iktidarın başına bir şey gelse” şeklinde ifade etmeleri dikkat çekmektedir. Bununla birlikte eleştiri, olumlama ve meşrulaştırım içerikli açıklamaları kendi beyanlarından aktarıldı.

Sivil Toplum bir yönüyle bağımsız olurken diğer yandan devletle diyalog içerisinde olmalı. Biz gücümüzü herhangi bir holdingden, siyasi bir oluşumdan ya da Emperyalist bir güçten almıyoruz. Biz gücümüzü kendimizden alıyoruz. Geçmişteki kanunlarla dayatılan Batılı yaşam tarzı şu anda farklı değil, bu kadar uzun bir iktidar döneminde birtakım değişiklikler olması gerekirken herhangi bir rahatlama sağlamış değil. İktidarın Allah muhafaza, başına bir iş gelse tekrardan geçmişte yaşanan sıkıntılı dönemler yaşanacak. İstanbul Sözleşmesi’nden kaynaklı aile huzursuzlukları ciddi bir problem olarak devam ediyor. Devlet STK’ları mali kaynaklar, usul ve esaslar açısından denetlediği gibi Toplumun genel menfaatleri, kamu menfaatleri çığnenip terörle ilgili durumlarda müdahalesi gerekir ama STK’ların tüzüğüne uygun iç faaliyetlerine müdahil olan bir devlet yaklaşımını kabul etmiyoruz. Sivil toplumun özgür bir şekilde çalışmasına olanak sağlanmalı. Güçlü sivil toplumun olması devleti de İktidarı da güçlendirir. 15 Temmuz darbe girişiminde olduğu gibi. Yani Devletin bekası her şeyin üzerindedir, evladır fakat “insanı yaşat ki devlet yaşasın” felsefesi de bir o kadar önemlidir. Türkiye’de eğitim özgür değil, eğitim kurumlarının üzerindeki bu baskıcı, ideolojik dayatmaların kalkması lazım. Bu topluma dayatılan eğitim değerlerimizden kopuk, Batı medeniyetinin ürünüdür.

Eğitimci H. Mert, iktidar STK ilişkilerindeki usul sorunundan iktidar ve yöneticilerin yönlendirici taleplerinin STK’ların duruşunu etkilediği ve ilkesel ilişki zeminin olmayışına işaret eden açıklamaları kendi beyanından aktarılmıştır.

Ülke olarak problemimizi talepleri yetkililere yeterince ve sağlıklı şekilde ulaştırılamaması ve bu yöneticilerin toplumu yeteri kadar dikkate almamalarına yol açıyor. Ülke gerçekleri ve yöneticilerin dünya görüşü, tavırları ayrı bir şey. Bu ikisini birbirinden ayırt etmemiz gerekiyor. Ülkeyi yönetenlerin istekleri, arzuları, beklentileri, sivil toplum kuruluşlarının hareket tarzlarını etkilediği de ayrı bir gerçek. En temel sorunlardan biri de her zaman ve herkes için geçerli olacak bir standardımızın olmaması. Ben yönetici olsam işini, görevini en iyi yapana kendimi daha yakın hissederim. Devletin belirlemiş olduğu sınırlar çerçevesini görevini icra ediyorsa benim için bu yeterlidir. Ölçümüz liyakat, standart kriterler olmalıdır. Güncel olarak eleştirdiğimiz konular; Eğitim ve İstanbul Sözleşmesi ve 6284 nolu kanun.

Eğitimci Z. Yavuz, asıl olan insan, insana hizmet, insanın mutluluğu dur. STK'ların her söylemle iktidarla aynileşmesinin bir problem olduğu fakat muhalefet için muhalefet anlayışında da olmadıklarını belirten Yavuz, gerekli şartlarda iktidar veya devletle iletişim kurulmalı doğrulara dayanışma, gönüllülük ve dostluk içinde çalışmaların da STK faaliyetlerinin gereği olduğu belirtilmiştir. Devlette adalet ve liyakat olması, devletin dinsel tercihlerde farklılıklara saygı duyması ve bu saygının laikliğinde gereği olduğu öne çıkan düşünceler olarak tespit edilmiştir. Konuyla ilgili düşünce ve değerlendirmeleri kendi beyanlarından aktarıldı.

Devlet de STK'lar da milletindir. Devlet bütün STK'lara aynı mesafede olmalı ve milletin yararına konularda birlikte çalışmalıdır. STK, iktidarla doğru ve yanlışları ayırt etmeden ortak eylem ve söylem gerçekleştirirse veya iktidarların etkisinde birbirine benzer ya da bütünleşmiş olursa STK olmaktan çıkar, etkisizleşir, toplum nezdinde itibarını kaybeder. Bununla birlikte İdealleri gerçekleştirmek için iletişim çok önemli. Yani dengeli iletişim lazım.

Biz STK'lar olarak gerektiğinde tepkiler koyabilen kurumlarız. Mesela: Mavi Marmara hadisesinde ya da İsrail'e olan tepkilerimizle Müslümanların uğradığı haksızlıklar konusunda iktidarı ve politikalarını etkilediğimizi düşünüyoruz. Ama devlet dindar olamaz ancak vatandaşların özgür iradeleri ile herhangi bir dini yaşaması, inandığı dini başkalarına anlatmasına fırsat sağlar bu da laikliğin bir gereğidir.

Devlet yönetiminde adalet önemlidir. Devletin varlık nedeni insanların hak ve özgürlükleridir. Meşhur bir âlimin ifadesiyle bir gemi dolusu eşkıya olsa içinde bir de masum olsa o gemiyi batıramazsınız diyor. Her dönemde az ya da çok ihlaller olmuştur. Fakat cumhuriyet tarihine baktığımızda son dönemde daha az olduğunu söyleyebiliriz. STK'lar olarak iktidarın, devletin adaleti ayakta tutmasını, torpilden uzak liyakat esaslı çalışmasını isteriz. Vatandaş şöyle demeli, Ankara'da hâkimler var, ülkemin yasaları var benim hakkımı savunur. Ancak bugün çok uzağız bu durumdan.

İkinci olarak devletin vatandaşlarına çalışabilecekleri imkânlar sunmalı. Herkesin işi aşı olsun. Kimse kimseye muhtaç olmasın. Devlet STK ilişkilerinde devletin STK'ları kuruluş amacına uygunluk ve mali işler yönünden mutlaka denetlemesi gerektiğini düşünüyoruz.

İşletmeci mali müşavir H. Kurt, geçmişte birtakım derneklerin siyasal sistemin ideolojik aygıtları olma hatasına muhafazakâr STK'larında düşme eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır. STK'ların siyasetin karar mekanizmalarına katılmakla siyasetin asıl belirleyicisi olan devlet olgusunun ideolojik aygıtına dönüşmekle baş başa olduğu, devletin sahip olduğu tanrısal özellikleri taklitten kaynaklanan güçlü yapısının STK'ları farkında olmadan devletin siyasal ve ideolojik aygıtı olmaya zorunlu kıldığı kendi beyanlarından aktarılmıştır.

Geçmişte Atatürkçü Düşünce Derneği'nden tutun da Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği; bunların hepsi bir dönem iktidarın ideolojik aygıtı halindeydi. Şimdi tersinden aynı şey; muhafazakâr kesime ait sivil toplum niteliğindeki örgütlenmeler baktığımızda bunlar da bugün iktidarının ideolojik aygıtına dönüşme eğilimi içindeler. Yıllardır bu toplumun ürettiği katma değerden pay almamış insanlar bunları bu durumu

kendileri için meşru, doğru görülebilir. Ama bakıyorsunuz sivil toplumda etkin olmuş insanların bir sonraki aşaması siyasetin içerisinde karar verici konumda olması. Hâlbuki Türkiye de her ne kadar sivil toplum konuşuluyor olsa da hala devlet olgusunun siyasetin en temel belirleyicisi olduğu, baskın bir rol oynadığı sistem devam ediyor.

Devlet-toplum ilişkisinde şunu bilmekte fayda var; devletin bekası aslında içerisinde yaşayan insanların bekasıdır. Yani devlet denen şey soyut bir varlıktır, tüzel kişiliktir. Kendisi ne bir harekette bulunabilir ne de kendisini koruyabilir, savunabilir, onu temsil eden kişiler vasıtasıyla mevcuttur. Son dönemde bakıyorsun cemaatler, cemiyetler, şunlar, bunlar birbirlerini adeta eziyorlar. Kendisi gibi olmayı eziyorlar. Bu da bir insan hakları ihlalidir. Bunları bir zafiyet olarak görüyorum. Bu konularda da devlet denetleme görevini yapması gerekiyor. Çünkü denetim dışı kalan her şey, herkes için bir risk. Devlet yanında sivil toplum kuruluşlarının en çok mücadele edeceği şeylerden bir tanesi sivil toplum görünümü adı altında gayri ahlaki, gayri nizami bir sürü şeyler yapılıyor. Mesela: adam sivil toplum adı altında kumarhane işletiyor. Her türlü güç ve yetki sahibi olan devlet adeta “mikro bir tanrıdır”. Bakın devletin bütün enstrümanları, dinin enstrümanlarına benzer. Mesela dinin bayramları vardı, devletin bayramları vardır; dinin cezası vardır, devletin de cezası vardır; dinin törenleri vardır, devletin de vardır; din insanları affetmeyi emreder, devlet de affeder. Allah kimseye hesap vermez, devletin başındaki kral da kimseye hesap vermez. Yani bakın bu kötü bir kopyadır ama maalesef böyledir. Yani o zaman devlet görevini yapmalıdır.

Emekli memur H. Yıldırım, SDK ve STK değerlendirmeleriyle sivil toplum ilişkilerindeki sapmalardan duyduğu endişeleri dile getirmektedir. Özellikle SDK; “devamlı alkışlar, onaylar vardır bir hikmeti der, bir taraftar gözüyle bakar” ifadeleri ve devamında ötekileştirilme korkusuyla bugün yanlışları söylemenin zorluğuna işaret etmiştir. STK’ların söylemlerinden çıkarılan ortak değerlendirmeleri de dikkate alındığında sivil toplum iktidar ilişkisinin içinde bulunduğu problem daha anlaşılır olacaktır. Yıldırım’ın kendi beyanlarındaki ifadelere çerçevesinde düşünceleri aktarıldı.

Sivil toplum-İktidar ilişkisi bağımsız olmalı. Sivil devlet kuruluşu değil, sivil toplum kuruluşu olmalıdır. Sivil devlet kuruluşu devamlı alkışlar, onaylar vardır bir hikmeti der, bir taraftar gözüyle bakar, Sivil toplum kuruluşu ise kendi çapında, kendi penceresinden baktığında görebildiği yanlışlıkları söyleyebilir. Fakat bugün düşündüğünü söylemek çok zor, söylendiğin takdirde nasıl böyle söylersin, bu noktada sen filancalarla birlikte misin onlarda aynısını söylüyor kelimesinden gerçekten korkar olduk. Bugün tabiri caizse tatlı su mücahitliği, tatlı su Müslümanlığı daha fazla revaç görüyor.

Devlet toplum ilişkisi kapsamında değerlendirilebilecek olan kayyum atamalarında terörle ilişkisi olan kurumlara kayyum atanması elbette doğrudur, yani devletin bekasını önemlidir. Fakat üniversitelere, vakfa kayyum atanması ile siyasi partiye kayyum atanması arasında çok fark görüyorum orada farklı bir hesaplaşma olabilir. Güçlü millet, güçlü devlet, güçlü ordu sloganlarında tercihimiz “Milleti yaşat ki devlet yaşasın” olur. Çünkü devleti kutsayan bir yapıya geçtikten sonra çoğu noktalarda özgürlükler rafa kaldırılmıştır. Devlet kuvvetini, varlığını her yerde hissettirecek onda şüphe yok. Ama devlet adil, şeffaf

yapısını ortaya koymalı ve toplum kendini çok rahat hissetmeli. Farklı sesler çıktığı takdirde büyük millet olabileceğimiz kanaatindeyiz.

Serbest meslek sahibi M. İleri, varoluş sebebi insan olan devletin, devlet-ebed-müddet anlayışı veya iktidarların güç paylaşımındaki isteksizliklerinin oluşturduğu kısır döngüye muhafazakâr STK'ların sessizliğini devletleşme sorunsalı olarak değerlendirip bundan kurtulup asıl sorumluluklarına dönmeleri gerektiğini belirtmektedir. Konuyla ilgili düşünceleri kendi beyanlarından aktarıldı.

Devletle ilgili düşüncem; gördüğüm kadarıyla hiçbir devlet sahip olduğu gücü paylaşmak istemiyor. Bizde oluşmuş bir gelenek var, “Devlet- Ebed- Müddet” devlet kalsın ama kim yıkılırsa yıkılsın anlayışı var. Hâlbuki adalet ayakta tutulmalı, devlet gerekirse yıkılsın, devlet tekrar adaletle ayağa kaldırılır ama adaleti yıkarırsan, ayaklar altına alırsan onu tekrar ayağa kaldırması zordur. Yani beka gerekçesi ile insan hakları ihlalleri yapılmasını doğru bulmuyorum. Mesela: Referandumundan birkaç hafta önce, Ankara'da Mehmet Pamak'ın bir konferansı iptal ediliyor iki gün gözaltında tutuluyor bir insan düşüncesinden dolayı gözaltına alınıp programı iptal edilebiliyor. STK'ların özgürlükleri hükümetin istediği kadar mı olacak? geçmiş yıllarda Tayyip Bey, Dernekleriniz, vakıflarınız çalışsın, insan yetiştiresin demişti. Şimdi ise: “Benim çizdiğim sınırlar dâhilinde özgürsün, benim çizdiğim özgürlük boyutu kadar özgürsün bunun dışına çıktığın zaman özgürlüğü bitiririm!” anlayışı var. Yani Bugün yeterince özgürlük ortamı yok.

Devlet STK ilişkilerinde bugün STK'lar da aynı, hiç mi söyleyecek bir şeyiniz yok, hiç mi eleştirilecek bir tarafı yok devletin, hükümetin? her şey dört dörtlük mü? değil, ama bugün her yapıdana “Aferin!” diye şakşakçılık yapıyor. Ancak STK'lar şak şak yeri değildir, STK'nın amacı vatandaşın hakkını korumak, vatandaşın sıkıntılarını gidermek adına yapılacak çalışmaların bir basamağı olmalıdır. Bunu yaparken de kendi gücü yetmediği yerde devletin gücünü kullanacak bir baskı oluşturmalı. Birçok kişi STK'ları bürokrasi ve siyaset için sıçrama tahtası olarak kullanıyor. Siyasetçiler/devlet ise çok fazla fikir üretme, akıl verme sadece git yardımını yap, öyle birtakım suya sabuna dokunmayan çalışmalar da bulun, çağırıldığında gel yemeğini ye plaketini al mantığında bir yaklaşımı var. Yani STK'lar Hakkın, hakkaniyetin, hukukun savunucusu, koruyucusu, devlet ve milletin arasındaki köprü olma vasfından uzaklaştığını görüyorum. Devletin ise eş, dost, akraba kayırmacılığında kurtulup bir an önce adaleti tesis etmesi gerekiyor. Yine devlet sivil toplumu mali işler ve maksadına uygun tüzüğü çerçevesinde hareket edip etmediğini denetlemeli ki STK'lardaki yanlış yollara sapmaları önlenmelidir. STK'lar devletleşmemeli devletin ama her platformda çekinmeden uyarı görevini yapabilecek kadar yasal hak ve özgürlüklere sahip olmalı.

M. Ak, güçlü sivil toplum güçlü devlet derken birbirinin tamamlayıcı özelliklerine vurgu yaparak asık suratlı emredici devletin iletişim sorunlarını liyakat sahibi gönüllü kuruluşlar ve dayanışmacı kültürle kolaylıkla çözülebileceğini ve geçmişin ayrıştırıcı, tektipleştirici ve yasakçı devlet yaklaşımlarının problemin çözümünü ötelemek ve üzerini örmekten başka bir işe yaramadığını tarihsel ve yakın zaman tecrübelerinden aktarmıştır. Sivil toplum olarakta hatalar yaptık lüzumsuz abartılı bir Atatürk düşmanlığı yaptık ve netice de

bugün Kemalizm'e yenildik diyerek bu konuda yaptıkları Atatürk ve Kemalizm açıklamalarıyla dikkat çekiyor. Ak'ın bu ve benzer düşüncelerini kendi beyanlarından aktarıldı.

Devletin genellikle asık bir suratu ve emredici bir tavrı vardır. Buda toplumsal ilişkileri güçleştirir. Devletin sağlıklı bir toplumsal ilişkiyi geliştirmesinin yolu sivil toplum kuruluşları aracılığı ile olur. STK'lar gönüllülük esasına dayandığı için insanlar bunu sevimli ve hoş görüyor. Bu nedenle devlet STK'lara karşı adaletli olmalı işlerini liyakat ve şeffaflık içinde yürütmeli, kimliksel ayrıştırmada bulunmamalıdır. Tarihsel tecrübelerde gösteriyor ki sivil toplum güçlü ise devlet daha güçlü olmuştur. Baskıcı, tektipleştirici yaklaşımlar toplumsal problemleri çözmez sadece üzerini örter, yeraltına yani gayri remi alanlara yöneltir yani mutlaka kendilerine farklı bir yol bulurlar. Geçmiş dönemlerde Ensar Vakfı, İlim Yayma kötüydü. Biz teröristtik, Çağdaş Yaşamı Destekleme, Atatürkçü Düşünce Derneği vs. öne çıkarılıyordu şimdi bazı muhafazakâr dernekler vakıflar öne çıkarılıyor bürokraside yer ediniyor. Diyanet Vakfı, Tügva, Türgev gibi direk devletin ya da iktidarın kontrolünde olanlarda var. Bu ayrıştırmaları yanlış buluyorum, devlet ve STK'lar birbirini kullanmaya yönelik davranışlar yerine milletin ve devletin ortak menfaatleri doğrultusunda liyakat ekseni ve tam bir şeffaflık içerisinde ilişki kurmalıdır. Farklı düşünceler baskılanmamalı dışlanmamalıdır. Mesela bugün Kemalizm haklı çıktı niye? Geçmişte abartılı, lüzumsuz bir Atatürk düşmanlığı yaptık yaptırıldı. Normalde Atatürk ve Kemalizm ayrı değerlendirilebilecek bir şeyken; Atatürk düşmanlığı yapıldığı için Kemalizm her yanımıza sınıyor. Atatürk, İsmet Paşa, Abdülhamid, Abdülmecit, Celal Bayar, Menderes ve diğerleri bu toplumun ferdidir. Herkes bu topluma bir fayda vermiştir. Eksik tarafı vardır fazla tarafı vardır. Abartılı yaklaşımlar dan kaçınmalı ve sivil toplum devlet veya iktidardan para, mevki makam talep etmemeli bunlar beraberinde emir almayı getirir. STK'lar yukarıda ifade ettiğimiz ilkelerle gönüllülük esasıyla ve devletle ilişkisi karşılıklı veya taraftar olmadan hakkaniyet ölçüsünde olmalı.

Serbest meslek sahibi M. Yüce, iktidarla yapıcı, dayanışmacı ve dostane iş birliğinin egemenlik mücadelesine dönüşmeden sürdürmenin faydalarını anlatan beyanlarda bulunmuştur.

Devlet-hükümet bizim zihnimizde aynı yeri teşkil ediyor. Sivil toplumun devletle ilişkisi birbirine egemen olma çabası dışında bir hal alması gerekiyor. Hizmet etme gayreti, bu çerçevede çaba sarf etme ve alanında toplumun eksikliğini giderme durumunda olmalı. Eğer devlet talimat verme noktasında olursa ortaya çıkan sonuç verimli ve toplumun faydasına olmaz. Özgürlükler konusunda genellikle sistemin dışında kalanlar hak ihlalden söz ederken sisteme eklenilenlerde ortamdaki memnuniyetlerini ifade edeceklerdir. Devletin toplumsal düzen için ne kadar gerekliyse toplumun hassasiyetlerinin devlete taşınabilmesi için sivil toplum kuruluşlarına da bir o kadar ihtiyaç vardır. Yani her iki kurum da durması gereken yeri doğru belirlediğinde birbirini güçlü kılacaktır.

Eğitimci R. Aydın, söylemleriyle sivil toplum olarak misyonlarını gönüllülük esasıyla çalışan ve yine dostane, dayanışmacı, birlik beraber içinde toplumun menfaatlerinde devletin eli olma durumunda konumlandığı anlaşılmaktadır. Devletin adaletli davranması durumunda STK'lar olarak fertlerin devlet adına bağlılık ve ahlaken eğitimlerine katkı sağlamayı bir görev

bilmekteler. Hatta iktidarların yakın STK'lara menfaat dağılımında toleranslı davranışları normal görmesi adalet vurgusunu öne çıkararak bir üyede paradoksal bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Devletin özgürlükler ve insan hakları konusunda iddia edilen ihlaller içinse 15 Temmuz darbe girişimine ve istihbarat zafiyetlerine bağlaması da mevcut iddia edilen sorunları zamansal ve şartlara bağlı geçici durum olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Hatta geçmişte yaşanan toplumsal kutuplaştırma, ötekileştirme ve ayrıştırmalardan bugün devletin neredeyse tamamen kurtulduğu gibi değerlendirmeler kendi beyanlarından aktarılmıştır.

İdeal bir devletin ana gayesi insanların hiçbir ayırım yapılmadan herkesin, her kesimin haklarının verildiği bir devlettir. O zaman ister demokrasiyle seçilsin ister kral gelsin yeter ki adaletle herkese haklarını versin. o zaman yönetimlerin adının şeklinin önemi olmaz.

STK'larda ise temel amaç; devletin içerisinde devletin ulaşamadığı noktalarda halka yardımcı olmaktır. Yani devletin topluma uzanan elleridir. İslami STK'ların temel amaçlarından biri de fertleri devlete bağlılık noktasında ve ahlaken eğitmektir. STK'lar bu faaliyetlerini gönüllülük esasına göre yapmaktadır. Buda toplum üzerinde, eğitim faaliyetlerinde daha etkili kılmaktadır.

Devlet sivil toplum ilişkilerinde ise geçmişte çok yanlışlar yapıldı; Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneğine sanki devletin bir kurumuymuş gibi davranılırken İslami STK'larla hiç ilgilenilmedi hatta çok ötekileştirdi. Bugün devlet bu hatasından döndü, herkese yaptıkları faaliyet oranında yardımcı oluyor ve ötekileştirmemeye çalışıyor.

İslami STK'ların kollanıp gözetildiği iddiası pek doğru değil, hâlbuki Menfaat dağıtımı, dağılımı konusunda iktidar kendisine yakın olan STK'lara biraz daha toleranslı davranması normal karşılanabilir. Yeterki diğer STK'ları ötekileştirmesin. Türkiye geneli çalışma yapan İslami STK'lar geçmişte devlete karşı bir suçu olmamasına rağmen kapatıldılar. Şimdi devlet kendisine karşı suç işlemeyen STK'ları kimliksel bir ayrıma tabi tutmadan eşit tuttuğu kanaatindeyim.

Devlet geçmiş darbeler ve 15 Temmuz darbe girişimi nedeniyle biraz fazla temkinli korkularından kurtulamıyor. Fakat her şeye rağmen devletin STK'ların önünü daha çok açması ve özgürleştirilmesi devlet toplum dayanışmasını daha güçlendirecektir. Devletin STK'ları tüzüğüne uygun hareket edip etmediği ve mali kaynakları açısından ilkeli bir şekilde denetleme yapmasını doğru buluyorum. Selçuklu – Osmanlı tecrübesi gönüllü kuruluşların devletin ulaşamadığı yerlere ulaşarak sorunları devletin yetkililerine ulaştırmada etkili olduğunu göstermektedir. Bizim STK geleneğimizde devlete muhaliflik diye bir şey yoktur bilakis toplumun menfaatleri için devletle gönüllü dayanışma kültürü vardır.

Bugün iktidarın, işleyişinde görülen eksiklik veya şikâyetler eğitim ve adalet alanındaki eksikliklerdir. Kayyum atamaları, insan hak ve özgürlükleri ile ilgili konulardaki mağduriyetlerin sebebini ise yanlış istihbaratlar ve içinde bulunulan özel şartlar olduğu kanaatindeyim. Bundan dolayı AK Parti kendi parti örgütlerinden gelen şeyleri bile dikkate almıyor, sadece istihbarat teşkilatlarının haberleri doğrultusunda hareket ettiğini duyuyoruz. Sorulan millet, devlet, ordu kavramlarının sıralamada tercihimiz Güçlü millettir. Çünkü güçlü millet hem devletini hem ordusunu oluşturur.

E. Can, STK'lar tamamen sivil olmalı devletle veya iktidarla ilişkiler ise kamuya yararlılık kapsamında ve kamuya yararlılığın nesnel şartlarda belirlenip iktidar değişimlerinden etkilenmeyecek şekilde yasalaşması gerekir. STK'ların veya üyelerin geçmişte yaşanan; problemleri yani dayatmacı, ötekileştirici devlet- sivil toplum ilişkilerinin zihinlerde tazeliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Bu gerekçeyle kazanımların yasallaşması ve STK'larla birlikte iş tutma veya denetim süreçlerinin askeri bir dipten uzak sivillik ölçütlerinde gerçekleşmesi talepleri Can'ın beyanlarında da görülmektedir. Kendi beyanları ise aşağıdaki gibidir.

Devlet ve ordu insan için vardır. Devleti oluşturan millet, erdemli ve ahlaklı olması devletin de ordunun da güçlü olmasını sağlar. Bundan dolayı güçlü millet, güçlü devlet ve güçlü ordu yaklaşımını doğru buluyorum. Devletin topluma karşı sorumluluklarını yerine getirirken adil olması gerektiğini düşünüyorum. Özellikle devlet sivil toplum ilişkisinde iktidarlara göre değişen kamuya yararlılık esas alınmalı ve kamuya yararlı kuruluşlar iktidar değişimlerinden etkilenmemelidir. Farklı zamanlarda ve projelerdeki tercihler STK'ların alanla ilgi, bilgi ve uygulamaları çerçevesinde olmalıdır. Mesela bizim eğitimle ilgili çalışmalarımız nedeniyle valilik ve milli eğitim kurumlarıyla ortak projeye dahil edilmemizin sebebi budur. Bizim STK olarak iktidarla ilişkilerimizde muhalif veya taraftar olmak gibi bir düşüncemiz yok. Doğru gördüğümüz noktalarda destekliyor yukarıda ifade ettiğim gibi ortak projelere dahil oluyoruz ama yanlış bulduğumuz konularda bir sivil toplumun gösterebileceği tüm tepkileri de gösteriyoruz mesela: süt bankacılığında, teröre finansal destek noktasında birkaç hususta yapmış olduğumuz çalışmalar oldu tepkilerimiz sonuçta verdi. STK olarak bu konuda; eleştiri ve destek konusunda yeterince özgür ve özgün olduğumuzu düşünüyorum. Devlet sivil toplum ilişkisinde STK'lar tamamen sivil olmalı ve bu çerçevede mutlaka denetlenmelidir. Biz insan hakları konusunda çok mücadele ettik hiçbir insanın temel hakları devletin bekası da dahil feda edilemez, bunun istisnası terör ve savaş halidir. Bazı olayları bu bağlamda değerlendiriyorum.

Eğitimci Y. Enes, sivil toplum ve iktidar ilişkisini değerlendirmede sivillikten siyasal topluma geçiş endişesi dikkat çekiyor. Daha önce bazı üyelerin Sivil Devlet Kuruluşu (SDK) diye kavramsallaştırdığı sivil toplumdaki devletleşmeye geçiş basamağı siyasal toplum olarak tanımlanıyor ve sakıncaları vurgulanıyor. Toplumun ortak menfaatlerinde ise devlet veya iktidarla ilkesel iş tutmakta da bir sakınca görmediği anlaşılmaktadır. Yine gerçekliği az da olsa var kabul edilen insan hak ve özgürlük ihlalleri için terör ilişkisi ve beka endişesine bağlanıyor. Bugün etnik, ideolojik, din ve mezhepsel ayrımcılığın kalmadığı düşünceleri aşağıda kendi beyanlarından aktarıldı.

Türkiye'de siyasal yapıya baktığımız zaman iktidarların yakınlık ilişkisi devam edecek gibi görünüyor. Geçmiş dönemlere baktığımızda bugün çok rahatlama olduğunu herkesin istediği gibi yaşama imkânı bulunduğunu düşünüyorum. Bugün Kürt-Türk, Sol-Sağ veya mezhep ayrımı kalmadı.

Devlet -toplum ilişkilerinde bazı kayyum atamaları duyularımıza göre terör kapsamında değerlendiriliyor. Yakın zamanda ve çevremizde yaşanan tecrübeler devletin bekasının önemli olduğunu gösteriyor. Vatandaşın hakları terör gruplarına aktarılamaz. Vakıflara müdahaleler ise sivil toplum

temsilcilerinin siyasete dahil olmaları sonucu siyasal hesaplaşma olarak görülmektedir. Bununla birlikte eskisi kadar olmasa da adalet, insan hakları, eğitim ve özgürlükler konusunda şikayetlerin olduğu bir gerçektir.

STK'ların devletle kayırmacı ilişki içinde olması siyasal iktidarın isteklerine tabi olmayı beraberinde getiriyor. Biz devlet kurum ve kuruluşlarıyla en çok iş yapan STK'yız ama mali destek almıyoruz. Milli ve manevi bilinç oluşturma ortak paydamız olması nedeniyle eğitim ve gençlik faaliyetlerinde ortak hareket etme zeminimiz oluyor. İktidarla doğrudan ilişkide olan STK'ları sivil toplumdan çok siyasal toplum olarak görüyoruz. Sivil toplum, devleti doğru yanlış ayıt etmeden alkışlayamaz alkışlarsa STK asıl amacından kopmuş olur. Yani tamamen muhalif olma veya tamamen yandaş olmak sıkıntı. Devlet sivil toplumu güçlendirici işler yapmalı fakat mali açıdan ve özellikle amaçları, tüzükleri doğrultusunda faaliyet yapıp yapmadığını denetlemesi gerekiyor. Yani güçlü toplum, güçlü devlet önemli dengeyi gözetmek gerekiyor.

Eğitimci Y. Deniz, iktidarların sivil toplumu kendi konumlarıyla dikkate almayıp baş başa bağlı baş Sultana bağlı geleneğinin devamı olarak STK'ları devletin bir aygıtı olarak kullanma isteğine dikkat çekerek birçok kuruluşunda sistemin ideolojik aygıtı durumunda olduğuna dikkat çekmektedir. Kendi benzeşmeleri veya eklemleme görüntüsünü İlim Yayma Cemiyetinin misyonuyla iktidarın muhafazakâr nesil yetiştirme söylemiyle amaçsal örtüşmenin sonucu görmektedir. Bu durum iktidara angaje olduğumuz anlamına gelmez demektir. Kendi beyanlarındaki anlatım aşağıdaki gibidir.

Siyasal otoriteler ortak kabul etmiyor. “Ya devlet nerede, baş başa bağlı baş sultana bağlı” derler bizde. Tek partili ve ideolojik parti dönemleri, sağ ve muhafazakâr parti dönemleri hep aynı sivil toplumu çok dikkate aldığını düşünmüyorum. STK'ların doğrudan devlet politikasını etkileyebildiği kanaatinde değilim, ondan çok uzağız. Cumhuriyetin kuruluş yılları Halk evleri zamanın iktidarının istediği insan tipinin oluşturulması için, devletin insanları kontrol edebilmesi için oluşturulmuş örgütlerdi. Daha sonra fikir partileri; MHP'nin Ülkü Ocakları veya Alperen Ocakları yine Millî görüşün Milli Gençlik Vakfı (MGV), Anadolu Gençlik Derneği (AGD) ve bugün TÜRGEV, TÜGVA AK Partinin siyasal uzantısı denilebilir. Cumhurbaşkanımızın “dindar nesil yetiştirmek” düşüncesi ile İlim Yayma Cemiyeti amacının; vatana, millete hayırlı, Allah'a, Kitaba saygılı bir nesil, bir gençlik yetiştirme idealinin örtüşmesine bağlı bir iktidar yaklaşması olabilir ama bu hükümetin kontrolünde olduğu anlamına gelmez. Fakat TÜRGEV, TÜGVA için belki düşünülebilir.

Türkiye de Odalar, sendikalar vs. kesinlikle bir sivil toplum örgütleri değil, devletin ana aygıtıyla kontrol edemediği yapıları kontrol altında tutmak için oluşturduğu kuruluşlar. STK'lar illaki muhalif olmak durumunda değiller ama yanlışa yanlı, doğruya doğru diyebilecek kadar özgür olmalılar. Normalde sivil toplum halkın taleplerini yukarıya ileten kılcal damarlardır. Güçlü sivil toplum güçlü devlet demektir, sivil toplum zayıflatıldı mı devlet otoriterleşir.

İktidarlar toplumun hak hukuk ve ihtiyaçları içindir. Bugün 18 yıldan beri muhafazakâr bir iktidar var 16 yaşında kendi rızası ile evlenen insanlara tecavüzcü muamelesi yapıp içeriye tıkıyorlar ama 16 yaşındaki gençlerin gayri resmi birlikteliklerine ses çıkarmıyor “Gönüllü birliktelik” diyor. Yine yargısız infaz

diyebileceğimiz bir süreç daha kadının beyanı esastır dayatması üzerinden devam ediyor. Elbette devlet düzenini oturtmak zorundadır, devlet, başlı başına düzen demektir. Fakat devlet vatandaşının mutluluğunu gözetmek zorundadır yani sivil toplum devlet arası ilişkiler bir denge üzere olmalıdır. Devlet STK'ları kuruluş amacına uygunluk bakımından, mali kaynakları ve harcamalarının denetlemelidir bunu da sivil anlayış içinde gerçekleştirmelidir. Yani güçlü millet, güçlü, devlet ve güçlü ordu dengesi sağlanmalıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının beyanlarında cari devlet, iktidar ilişkisi değerlendirmelerinde yapılan tespitler yanında STK'ların anlayış, tavır ve davranışlarında önemli değişimler dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan AK Parti dönemine kadar devlet tarafından Batılılaştırma, sekülerleştirilme çalışmalarına zorlanan İslami kesim, kendi ifadelerine göre daha çok inançlarına sahip çıkmışlar hatta radikalleşme eğilimleri göstermişlerdir. Bu da ayırt etmeksizin iktidar ve devlet düşmanlığına dönüşmektedir. Devlet gözlerinde kafir, zorba, yıkılması gereken bir kurum olmuştur. AK Parti iktidarı ile örgütlenme haklarına kavuşan STK'lar birçok taleplerini gerçekleştirmesi, toplumsallaşma ve kamusal alana dahil edilmeleriyle beraber yeni bir sürece dahil olmaktadır. Artık yıkılması gereken devlet yerine uğruna ölünecek devlet vardır. Bu anlayışların söylemden öte 15 Temmuz darbe girişiminde devletle gösterdikleri dayanışma ile ortaya koydukları ifade edilmektedir. Yine ilk defa devlet iktidar ayrıştırması yaparak aslında karşı oldukları devletleri değil iktidarların ideolojik tavırları olduğu vurgulanmaktadır. İslami STK'ların asıl görevi devlete ahlaken bağlı nesil yetiştirmenin asıl görevleri olduğunu söylemektedirler. Milli manevi değerlere bağlı nesil yetiştirme projeleri devletle ortak paydaları olarak görülmektedir. Yıllarca laiklik karşılığıyla suçlanan, gericilikle dışlanan kesimler bugün Sekülerleşmenin batılılaşmanın karşıtı açıklamalarına rağmen laiklik uygulamasının özel şartlara bağlamak kaydıyla Medine toplumu, Osmanlı uygulamaları ve AK Parti uygulamalarıyla özdeşleştirilerek bizde bu uygulamalar zaten var denilmektedir. Adaletin tesisi hak ve özgürlüklerin korunması eşitlik, şeffaflık gibi kriterlerin yerine getirilmesi, bireysel ve toplumsal huzurun sağlanması durumunda yönetimlerin adına şekline bakmayıp birlikte yaşama ve tabi olmakta sakınca görmedikleri birçok üyenin söylemleri olmuştur. Devlet sivil toplum ilişkilerinde devlet otoritesinin düzenin tesisi ve devletin bekası önemsenmekte olup bu kapsamda kısmi mağduriyetler normal görülebilmektedir. Sivil toplum denetimini sivillik şartların uygunluk içinde mutlaka olması gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü "FETÖ" vb. yapılanmaların ve gayri ahlaki işlerin kılıfı olarak sivil toplum kullanılmasının önüne geçmenin yolu tüzüğe uygunluk ve mali kaynak denetimleri olduğu belirtilmektedir. İktidar değişimine bağlı kazanımların kaybı endişeleri toplumsal farklılıkların tamamını kapsayacak kalıcı yasal düzenlemeler talebine dönüşmüştür.

SONUÇ

Din siyaset bağlamında İslami STK'ların iktidar ilişkisi araştırma ve değerlendirme çalışması örneğini oluşturan Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) üyeleri, katılım sağladıkları dernek ve katıldıkları platformda yöneticilik yapmış olmaları veya kurumlarınca kendilerini temsil edebilir yeterlilikte görülmeleri, eğitim ve örgütsel tecrübeleri nedeniyle düşünsel düzeyde etki oluşturabilme potansiyelleri olduğu görülmüştür. Temsil ettikleri sivil toplum kuruluşlarının genelinin ulusal çapta bir sivil toplum kuruluşu ile doğrudan veya dolaylı ilişki ağlarının olduğu kendi ilişkisel referanslarından anlaşılmaktadır. Platformu oluşturan STK ve temsilcilerinin farklılıklarına rağmen birlikte söylem ve eylem geliştirme kabiliyetleri yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Grupsal özelliklerini koruyarak ortak hareket edebilme kabiliyetleri, ulusal, uluslararası gündem oluşturabilme veya oluşan gündemlere katılabilmeleri dikkat çeken özelliklerinden denilebilir. Örnekleme konusu olarak seçilen platform, bölgesel ve ulusal ilişkileri, etkinlikleri dikkate alındığında, iktidar-STK ilişkileri bakımından ülke geneli iktidar-STK ilişkilerinin anlaşılma ve anlamlandırılmasına ışık tutabilecek verilere ulaşma imkânı sağlamaktadır. Örnekleme oluşturan STK'ların öznel hikâyelerinden kimliksel yapılarının İslamcılığın farklı tonları olarak İslamcı, muhafazakâr ve milliyetçi (Millet bağlamında) söylemler tespit edilmiştir. Platformun sahip olduğu kimliksel yapıları mahiyeti itibarıyla sosyal, ekonomik ve siyasal hayatla ilişkiyi zorunlu kılmaktadır.

Literatür ve yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen saha çalışmasından elde edilen bulgular çerçevesinde İslami kesim 1990'lı yıllara kadar siyasal ilişkilerini zımni olarak sağlamıştır. Doksanlı yıllarda neoliberal söylemlerin etkisiyle ülkemizde de modern anlamda sivil toplum kuruluşları yaygınlaşırken İslami STK'larda resmileşme, kurumsallaşma sürecine dahil olur. Özellikle inanç özgürlüğü, eğitim, insan hak ve hürriyetleri, aile eğitimi gibi temel hak arama alanlarında başlayan kurumsallaşma süreci bin bir zorluklarla ilerlerken 28 Şubat 1997 de tekrar kesintiye uğrar. 2002 AK Parti iktidarı ile İslami kesim cumhuriyetin kuruluşundan günümüze ilk defa engelle karşılaşmadan hatta hukuki ve idari kolaylıklar sağlanarak sivil örgütlenmelerini gerçekleştirir. İslamcı STK'ların devlet/iktidar ilişkilerini doğru analiz edilebilmesi için 90'lı yıllar ve AK Parti dönemini karşılaştırmalı değerlendirmek devlet toplum ilişkisini analizde daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Dayatmacı toplumsal değişim taleplerinin oluşturduğu travmaların izleri İslamcı kesimin zihinlerinde tazeliğini koruduğu ve geri dönüş korkusu zoraki sessizliklere sebep olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi literatür taraması ve üyelerin beyanlarını esas alarak doksanlı yıllar ve 28 Şubat dönemi

değerlendirmelerinden çıkarılan sonuçlar aktarıldı. 1980 ve 90'lı yılların başı, sivil toplumun kurumsallaşma, söylem geliştirme ve etkinlik oluşturma bakımından, devletçi veya otoriter devlet anlayışlarına karşı gelişen liberalizm, demokratikleşme, insan hak ve özgürlükleri, çevreyi ve doğayı koruma, kadın hakları gibi temaların yanı sıra sivil toplum, din ve vicdan özgürlüğü gibi konular da dönemin aydınlarının önemli gündem maddelerini oluşturmaktadır. Bu çalışmalar farklı kesimleri bir arada buluşturarak siyasal etkileşimlerin oluşmasını sağlamaktadır. Fakat 28 Şubat 1997 darbesi İslami STK'ların tamamen tasfiyesine dönüşüyor. Toplumun Fransız tarzı batılılaşma yani üstsel ve dayatmacı (jakoben) yaklaşımlarla, yasalarla ve kuvvet yoluyla Batılılaştırmaya çalışılması İslamcı STK'larda silinmesi zor travmalara yol açtığı anlaşılmaktadır.

Üyelerin beyanlarından öne çıkan sonuçlar; batılılaşmanın önünde engel görülen din kamusal alan ve bireyin hayatında belirleyici olmaktan tamamen çıkartılmak istenmekte ve bunu gerçekleştirmeyi yasalar ve güvenlik tedbirleriyle gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Fakat tarihsel tecrübe ve bilgiler, üyelerin beyanları göstermiştir ki yasal düzenlemeler ve zorunluluklar bireysel ve toplumsal değişimi gerçekleştiriyor. Bilakis kuvvet uygulamaları insan hak ve özgürlüklerini engelleyen davranışlar toplumsal düzeni sağlamak yerine bozuyor. Adalete güvenin sarsılması dayatmacı yaklaşımlar yer altı örgütlenmelerine sebep olmuştur. İktidarların kayırmacı tavırları karşıt gruplarda daha çok uzaklaşma sebebi olmaktadır. Bugün örneklendirmelerde sık sık Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Halk Evleri muhafazakâr veya İslamcı derneklerle karşıt cephe olarak kıyaslanması bu kayırmacı tavırların oluşturduğu sonuçlar olduğu anlaşılmaktadır. İktidarların ideolojik ve kimlik dayatmaları üyelerin beyanlarında görüldüğü gibi toptan bir devlet düşmanlığına dönüşmüştür. Laiklik, sekülerleşme, kimliksel değişim baskıları toplumsal karşılık bulmadığı gibi kimliklerin belirginleşmesine ve laikliğe karşı direniş oluşmasına sebep olmuştur.

ADAP üyelerinin 2002 AK Parti iktidarı ve cari devlete bakışlarından, kendi beyanları çerçevesinde çıkarılan sonuçlar; artık devlet iktidar ayırımı yapılıyor, siyasal ve sivil toplumun tamamını kapsayan devlet varlığının korunması bilinci geliyor. Ya da iktidar değişiminin sağladığı imkân ve fırsatlar iktidarın geçici devletin bâkî olduğu bilinçlenmesini sağlıyor. İktidarın toplumun örgütlenme veya kurumsallaşma hakkını tanıması, hukuki ve idari kolaylıklar sağlaması, toplumsal talep ve ihtiyaçlarına cevap vermesi sistemi sahiplenmeyi sağlamıştır. Yasalar ve güvenlik tedbirleriyle sağlanamayan batılılaşma devrim yasalarının vazgeçilmez şartı laiklik yorumlanarak kabul edilmektedir ve sekülerleşme değişik gerekçelerle içselleştirilmektedir. İslami STK'ların değişim sürecine iktidarın ekonomik, siyasal, idari ve toplumsal menfaat dağılımlarına İslami STK'ların dahil edilmesinin etkili olduğu üye

beyanlarından anlaşılmaktadır. Mali kaynak aktarımı noktasında iktidarın sivil toplum kuruluşlarına nakit yardım aktarımları tespit edilmemiştir. Fakat sivil toplum kuruluşlarına hukuki, idari kolaylıkların sağlanması ve ulusal ve uluslararası ortak projelere dahil edilmeleri, yönetimler tarafından konferans salonları kullandırma, ulaşım destekleri vs. yardımlar ve kamuoyu oluşturma ve meşrulaştırımsal ilişki ve yaklaşımlar üyelerin beyanlarında gözlemlenmiştir. STK ve bireyler tarafından elde edilen siyasal ve ekonomik kazanımlar bilerek veya bilmeyerek siteme entegrasyonu sağlıyor. ADAP üyelerinin söylemlerine göre AK Partinin hedeflediği muhafazakârlaşma gerçekleşmediği gibi bilakis İslami kesiminde değişim yönünün modernleşme, sekülerleşme şeklinde olduğuna işaret etmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki kazanımlar ve bu kazanımları kaybetme korkuları STK'ların olması gereken uyarıcı fonksiyonunu yok ettiği belirtilmektedir. Üyelerin ifadeleriyle STK'lar SDK'ya dönüşmektedirler. İktidar değişiminde tekrar geçmiş dönemlerin yaşanma endişesi sosyal ve siyasal kazanımların korunması amacıyla iktidar değişiminden etkilenmeyecek yasal zemine kavuşturulması baskın bir talep olmuştur. Sivil toplum kuruluşları öz eleştiri yapma noktasına gelmiş olup STK'lar veya STK yöneticileri, önde gelen temsilcileri STK'ların siyasal ve bürokratik hedefleri için araçsallaştırılmasına karşı çıkmaktadırlar. STK'lar "FETÖ" vb. kötü örneklerin oluşturduğu mağduriyetlerin yaşanmaması ve kurumsal disiplinlerin oluşabilmesi için bizzat kendileri düzenli denetlenme taleplerinde bulunmaktadırlar. Denetlemenin askeri disiplin izlenimi oluşturmadan sivillik şartlarında; hukukçulardan oluşan sivil bir heyet gözetiminde, tüzüklerine uygunlukları, mali kaynakları ve harcamaları, devletin ve toplumun temel değerlerine yönelik faaliyetler açısından ve yasadışı, gayri ahlaki işlerin meşrulaştırım için kullanılıp kullanılmadıkları kapsamında yıllık denetimlerinin yapılması talep edilmiştir. STK'lar sosyal, siyasal kazanımlara rağmen içinde buldukları ilişki tarzından rahatsız olup sivil toplum ve siyasetin geliştireceği sağlıklı ilişkinin; yani sivil toplumun siyasetin, siyasetin sivil toplumun yerini almayacağı bir tarzın geliştirilebilmesi için sorgulama sürecinde oldukları tespitlerine ulaşılmıştır. Fakat İktidarda görülen eleştiri konusu olabilecek durumların; ötekileştirilme korkusu, beka endişesi, kazanımların kaybı ve geçmişe dönme endişeleri nedeniyle gündeme alınmadığı veya tehir edildiği izlenimi üyelerin beyanlarından edinilen sonuçlardır.

KAYNAKÇA

- ADAP, “Hakkımızda”. <http://www.adapplatformu.org/hakkimizda/> (erişim tarihi: 10.04.2020).
- Ahmet Şık, “Skandal sözler”. <https://www.takvim.com.tr/guncel/2021/06/07/tip-milletvekili-ahmet-siktan-skandal-sozler> (Erişim tarihi: 18/06/2021).
- Ak Parti, “Parti Programı”. <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> (erişim tarihi: 29.05.2021).
- Akçura, Y. (2019). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Karbon Kitaplar, İstanbul.
- Akıncı, S. (2014). “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Sivil Toplum Kuramcıları”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 11: 234-240.
- Aktay, Y., “Darbeler Tarihi- ODTÜBİRDER Hasbihal”. <https://www.youtube.com/watch?v=4-wAH5hpZWI> (erişim tarihi: 29.05.2020).
- Aktüel Video, “Süleyman Demirel “Başörtülüler Arabistan’a Gitsin!””. https://www.youtube.com/watch?v=grBe_jA5m74 (erişim tarihi: 28.05.2021).
- Anadolu Platformu, “Hakkımızda”. <https://www.anadoluplatformu.org.tr/anadolu-platformuyeni/> (erişim tarihi: 06.05.2020).
- Aron, R. (2004). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. (Çev. K. Alemdar), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Arslan, A. (2017). *Kibleyi Kaybettiren Dönüşüm*. Beyan Yayınları, İstanbul.
- Aydın, E. (2013). *İslamcılık ve Din Politikaları*. Literatür Yayınları, İstanbul.
- Başlar, K. (2005). *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Belge, T. U. (1998). “HYD ve Türkiye’de Örgütlenme Sorunu Üzerine Notlar”, *Merhaba Sivil Toplum*. T. U. Belge (drl.). Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi, İstanbul.
- Bolay, S. H. (1997). Sivil Toplum ve Manası. *Yeni Türkiye*, 3(18), 7-8.
- Boztekin, N. (hızl.). (2005). *İki Sempozyum Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Büyükkara, M. A. (2016). *Çağdaş İslami Akımlar*. Klasik Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları, İstanbul.

- Cündioğlu, D., “Türkiye’de İslamcılık/Mehmet Akiften İsmet Özel’e”.https://www.youtube.com/watch?v=dHHMI_IR6w (erişim tarihi: 09.05.2020).
- Çaha, Ö. (1997). 1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları. *Yeni Türkiye*, 3(18), 28-63.
- Çaha, Ö. (2012). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. Orion Kitabevi, Ankara.
- Çayır, K. (2015). *Türkiye’de İslamcılık ve İslami Edebiyat*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Demirel, A. (2013). “Tek Partili Dönem”. A. Demirel ve S. Sözen (Ed.). *Türk Siyasal Hayatı*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 28-58.
- Diñcer, Ö. (2017). *Bilgi ve Hikmet Sahiplerinden Yönetim Dersleri*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Doğan, D. M. (1988). *Büyük Türkçe Sözlük*. Beyan Yayınları, İstanbul.
- Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi. (2001). “Başyazı”. *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberal Araçlar mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?* (Çev. I. Ergüden). Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul, 11-42.
- Eren, (1997). Yeni Türkiye’den. *Yeni Türkiye*, 3(18), 5-6.
- Fazlıoğlu, İ. (2018). *Soruların Peşinde*. Papersense Yayınları, İstanbul.
- Fincancı, Y. (ed.). (1991). *Sivil Toplum*. Anadolu Matbaası, İstanbul.
- Garaudy, R. (1990). *İslam ve İnsanlığın Geleceği*. (Çev. C. Aydın) Pınar Yayınları, İstanbul.
- Gençođlu Onbaşı, F. (2013). “Şerif Mardin ve İdris Küçükömer’de “Sivil Toplum” Kavramı”. T. Takış (Ed.). *Şerif Mardin Okumaları*. Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 43-69.
- Gordon, S. (2020). *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*. (Çev. H. Kösebalaban ve Ü. Tatlıcan), Küre Yayınları, İstanbul.
- Günay, Ü. (2017). *Din Sosyolojisi*. İnsan Yayınları, İstanbul.
- Gürboğa, N. (2013). “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Siyasal Yaşam (1908-1923)”. A. Demirel ve S. Sözen (Ed.). *Türk Siyasal Hayatı*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2-27.
- Hamidullah, M. (1984). *İslam Hukuku Etüdüleri*. Bir Yayıncılık, İstanbul.
- Hasgüler, M. Ve Uludağ, M. B. (2017). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*. Alfa Yayınları, İstanbul.

- İHH, “Hakkımızda”. <https://www.ihh.org.tr/hakkimizda> (erişim tarihi: 17.05.2020).
- İnalcık, H. (1998). “Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar”, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*. A. Y. Sarıbay ve E. F. Keyman (drl.). Vadi Yayınları, Ankara.
- Jupp, V. (2006). *The SAGE Dictionary of Social Research Methods*. Sage Publications, Oxford.
- Kara, İ. (1986). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*. Risale Yayınları, İstanbul.
- Karaman, H., “‘İslamcılık’ İhtiyaca Binaen Oluşan Bir İslami Faaliyettir”. <https://www.haksozhaber.net/islamcilik-ihtiyaca-binaen-olusan-bir-islamifaaliyettir-103047h.htm> (erişim tarihi: 10.05.2020).
- Karşlı, B. (2016). *Dindar Orta Sınıfta Nesil Farklılaşması X ve Y Nesillerinin Din Algıları ve Değişen Yaşam Tarzları*. İlahiyat Yayınları, Ankara.
- Keane, J. (1993). “Despotizm ve Demokrasi”, *Sivil Toplum ve Devlet*. J. Keane (drl.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Keyman, F. (2004). “Türkiye’de ve Avrupa’da Sivil Toplum”. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferansı*. İstanbul, No: 3, 1-35.
- Köktaş, M. E. (1997). *Din ve Siyaset*. Vadi Yayınları, Ankara.
- Mardin, Ş. (1995). “Civil Society and Islam”. J. A. Hall (Ed.). *Sivil Society: Theory, History and Comparison*. Cambridge, Polty Press, 285-286.
- Mardin, Ş. (2006). “Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. M. Türköne ve T. Önder (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. D. Kömürcü ve O. Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Medyascope, “Toplum ve Siyaset (10): Popülizm nedir, ne değildir? Konuk: Murat Belge”. <https://www.youtube.com/watch?v=ucTDBsXsmns> (erişim tarihi: 28.05.2021).
- Medyascope, “Toplum ve Siyaset (19): Besim Dellaloğlu ile Türkiye’de muhafazakârlaşma ve sekülerleşme”. <https://www.youtube.com/watch?v=CHdLcbdHXv0> (erişim tarihi: 02.05.2021).
- Mert, N. (2001). *Hep Muhalif Olmak*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Miller, D. (1995). “Sivil Toplum”. *Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)*. Ümit Yayıncılık, Ankara, 2. Cilt, 288.
- Mosca, G. (2019). *Siyasi Doktrinler Tarihi*. (Çev. S. Tiryakioğlu), Bilge Yayıncılık, İstanbul.

- Mütercimler, E. (2009). “Devletin Refleksi”. C. Küçük (Ed.). *Derin Devlet*. Profil Yayıncılık, İstanbul, 11-32.
- Okumuş, E. (2011). *Siyasette Din İstismarı Tartışmaları*. Özgü Yayıncılık, İstanbul.
- Öğün, S. S. (2010). *Politika ve Kültür*. Dora Yayınları, Bursa.
- Özek, Ç. (Devlet ve Din). *Devlet ve Din*. Ada Yayınları, İstanbul.
- Ritzer, G. ve Stepanisky, J. (2018). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (Çev. H. Hülür), De Ki Basım Yayım, Ankara.
- Ribat Eğitim Vakfı. “Misyon Vizyon”. <https://www.ribatvakfi.org/kurumsal/4/Misyon-Vizyon> (erişim tarihi: 06.05.2021).
- Sezer, B. (2011). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. Kitabevi, İstanbul.
- Sunar, L. (2018). *Türkiye’de İslami STK’ların Kamusal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi*. Elektronik ISBN 978-605-65233-8-0 (Erişim tarihi: 28/05/2020)
- Şentürk, H. (2015). *Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset İslamcılık*. Çıra Yayınları, İstanbul.
- Taşkın, Y. (2013). “Din, Devlet, Laiklik”. A. Demirel ve S. Sözen (Ed.). *Türk Siyasal Hayatı*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 140-168.
- Tekeli, İ. (2004). “Katılımcı Demokrasi, Sivil Ağlar ve Sivil Toplum Kuruluşları”. *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları*. İTÜ Maçka Sosyal Tesisleri, 11-137.
- Tunaya, T. Z. (1991). *İslamcılık Akımı*. Simavi Yayınları, İstanbul.
- Turan, İ. (1991). “Sivil Toplum Kurumları ve Özerklik”. Y. Fincancı (Ed.). *Sivil Toplum*. TÜSES Yayınları, İstanbul, 27-34.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “Siyaset”. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 05.06.2021).
- Türkmen, H. (2014). *Türkiye’de İslamcılık ve Özeleştirisi*. Ekin Yayınları, İstanbul.
- Türkmen, H. (2015). *İslami Uyanış Sürecimiz ve İslamcılık Söyleşileri*. Ekin Yayınları, İstanbul.
- Uslu, Ş. (2004). “Laiklik – Din İlişkisi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(16): 235-250.
- Yeni Şafak. (2008). *İngilizce-Türkçe Türkçe-İngilizce Büyük El Sözlüğü*. Alfa Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları, Ankara.

Yıldırım, E. (2016). *Neoliberal İslamcılık*. Pınar Yayınları, İstanbul.

EK 1- Yarı Yapılandırılmış Mülakat Metni

- 1- STK'larla tanışma hikâyenizi anlatır mısınız?
- 2- Kurumsal olarak kendinizi tanımlar mısınız? (Kimlik, hedef kitle ve amaçları)
- 3- Sivil toplum kuruluşu nedir? Hangi kuruluşları sivil toplum kuruluşu olarak görüyorsunuz?
- 4- Size göre Cemaatler bir sivil toplum kuruluşu mudur?
- 5- ADAP platformuna neden ihtiyaç hissettiniz? Amaçlarınız neydi ulaşabildiniz mi?
- 6- 'İslamcıların' / 'dindarların' kurumsallaşmalarının kazanımları oldu mu? Varsa olumsuzlukları nelerdir?
- 7- Bugün STK'lar olarak öncelikli söylemlerinizi nelerdir?
- 8- Sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşması farklılaşması için neler gerekiyor?
- 9- 28 Şubattan bu yana İslami STK'ları değerlendirir misiniz? (Devlet politikaları açısından)
- 10- Türkiye'de STK'ların yeterince Özgün ve Özgür olduğunu düşünüyor musunuz?
- 11-Devlet kurum ve kuruluşlarıyla gerçekleştirdiğiniz veya devam etmekte olan projeleriniz var mı? Örneğin: Valilik, milli eğitim, gençlik ve spor, emniyet, diyanet vb. kuruluşlar.
- 12- İktidarların STK akreditasyonları (Akreditasyon denetlemek ve uygunsu yetkilendirmek ve sonrasında periyodik olarak sürekli denetlenmek demektir) konusunda ne düşünüyorsunuz?
- 13-Devlet politikalarında sivil toplum kuruluşlarının önemli olduğunu düşünüyor musunuz? İktidardan politikaya dönüştürülmesini istediğiniz önerileriniz var mı? (Yerel yönetimle ve merkezi yönetimle ilgili olabilir)
- 14- AK Parti iktidarı döneminde; iktidarın imkânlarını kullanmada biraz pozitif ayrımcılık hakkımız, her iktidar kendi düşüncesini besler yaklaşımına ne dersiniz?
- 15- Mali kaynaklarınızı nasıl oluşturuyorsunuz?
- 16- STK'ların itibar ve saygınlık durumu hakkında ne düşünüyorsunuz? Özellikle fetö sonrası?
- 17- Sizin politikalarınızda karar verme sürecinde devlet politikalarını ve devlet adamlarının görüşlerini dikkate alıyor musunuz?
- 18- Sivil toplum devlete muhaliftir sözüne katılır mısınız, Muhalefet fonksiyonu olarak STK'ları değerlendirir misiniz? Hiç devletin veya hükümetin sözcülüğünü yaptığımız hissine kapıldınız mı?

- 19- Neden muhalifken sivil toplumun, iktidara gelince, güçlü devlet yapısının gerekliliği savunulur, ne düşünürsünüz? Güçlü sivil toplum ve güçlü devlet aynı anda mümkün mü?
- 20- Aşağıdaki sloganlardan hangisini kabul edersiniz: 1- Güçlü ordu güçlü Türkiye 2- güçlü Türkiye güçlü ordu 3- güçlü millet güçlü devlet ve güçlü ordu.
- 21- Sivil toplum kuruluşlarının iktidarlarla ilişkisi nasıl olmalı?
- 22- Size göre sivil toplum kuruluşlarının gelişiminde yönetim şekillerinin etkisi var mı? Cumhuriyet, laiklik, demokrasi vb.
- 23- Devlet yönetimi ve bireysel temelde laikliği tanımlar mısınız?
- 24- İslam'da laik bir yönetim olabilir mi?
- 25- Cumhuriyet, demokrasi yönetim şekli olarak İslam'a uyar mı?
- 26- Direkt olarak İslam dininin öngördüğü yönetim şekli var mı? (İslami Devlet, İslam Devleti, Hilafetin gerekliliği vb.)
- 27- Sizin tasavvurunuzdaki ideal devleti (ilkeler bağlamında) tanımlar mısınız? Devletin dini olur mu? Siz devletin uygulamada adaletine mi bakarsınız yoksa dini kimliğine mi bakarsınız? Dünya da dine uygun olduğunu düşündüğünüz devlet var mı?
- 28- Siyasal Partilerin İslamiliği konusunda ne düşünüyorsunuz?
- 29- Size göre insan hakları nedir? İnsan hakları ihlali var mı? Varsa hangi alanlarda olduğunu düşünüyorsunuz?
- 30- Devletin bekası için insan hakları ihlal edilebilir mi? İnsan hakları mı öncelikli, devletin bekası mı?
- 31- Bugün ülkemiz dışında yaşamak isteseyiz hangi ülkeyi tercih edersiniz? (Rusya, Çin, Avrupa, ABD, İslam ülkeleri.) neden?
- 32- Hangi STK'lar ile faaliyet yapabilirsiniz, yapıyorsunuz? (Çevre sorunları, insan hakları, demokratik haklar, eğitim ve sağlık sorunları, insani yardım, yurtiçi veya yurt dışı göçlerle ilgili, feminist hareketler, dini hak ve özgürlükler)
- 33- STK'lar üzerinde bir denetim gerekli mi? Gerekli ise STK'ların özel çalışma alanlarını kapsamlı mı? Denetim toplum yararına mı, değil mi? gibi genel prensiplerde mi kalmalı ne düşünürsünüz?
- 34- STK'ların denetimi kim tarafından yapılmalı: devlet denetimi, yargı denetimi, kamuoyu denetimi, sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarında belirleyecekleri bir denetim sistemi mi? Ya da başka ne olabilir?

EK 2- Mülakat Yapılan Kişiler

Sayı	İsim	Doğum Yılı	Eğitim Durumu	Mülakat Tarih	Mülakat Yapılan Üyenin Katılım Yeri
2	Ak, M.	1964	Lisans	29 Şubat 2020	Korkuteli, Antalya
7	Almaz, A.	1966	Lise	15 Şubat 2020	Manavgat, Antalya
4	Aslan, E.	1969	Lisans Üstü	8 Şubat 2020	Serik, Antalya
15	Aydın, R.	1962	Lisans	15 Şubat 2020	Serik, Antalya
3	Balcı, R	1973	Ön Lisans	11 Mayıs 2020	Demre, Antalya
8	Can, E.	1967	Lise	12 Şubat 2020	Muratpaşa, Antalya
21	Dağ, O.	1969	Lisans	16 Şubat 2020	Alanya, Antalya
9	Demir, C.	1980	Lisans Üstü	18 Nisan 2020	Alanya, Antalya
23	Deniz, Y.	1971	Lisans	22 Şubat 2020	Muratpaşa, Antalya
5	Doğru, A.	1977	Lisans Üstü	29 Şubat 2020	Konyaaltı, Antalya
13	Enes, Y.	1978	Lisans Üstü	16 Şubat 2020	Gazipaşa, Antalya
1	Güzel, A.	1971	Ön Lisans	29 Şubat 2020	Muratpaşa, Antalya
12	İleri, M.	1974	Lise	16 Şubat 2020	Alanya, Antalya

11	İlhan, O.	1968	Lisans Üstü	16 Şubat 2020	Alanya, Antalya
6	Kurt, H.	1969	Lisans Üstü	16 Şubat 2020	Alanya, Antalya
14	Mert, H.	1972	Lisans Üstü	01 Mart 2020	Konyaaltı, Antalya
16	Okumuş, A.	1977	Lisans	29 Şubat 2020	Alanya, Antalya
17	Şahin, A.	1963	Lisans	15 Şubat 2020	Manavgat, Antalya
19	Uygar, B.	1971	Lise	09 Şubat 2020	Serik, Antalya
20	Yavuz, Z.	1964	Lisans Üstü	12 Şubat 2020	Muratpaşa, Antalya
22	Yıldırım, M.	1967	Ön Lisans	22 Şubat 2020	Kepez, Antalya
18	Yılmaz, H.	1969	Lisans Üstü	22 Şubat 2020	Konyaaltı, Antalya
10	Yüce, M.	1967	Lise	22 Şubat 2020	Kepez, Antalya

Mülakat yapılma tarih aralığı 12 Şubat-11 Mayıs.

Örneklem yaş aralığı: 40-60 yaş aralığında (1980- 1960 doğumlu).

Örneklem eğitim durumu: 5 lise, 6 lisans, 3 ön lisan ve 9 lisans üstü.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	İzzet YILMAZ
Doğum Yeri- Tarihi	Serik – 01.01.1971
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Serik İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi
Tez Konusu	
Yabancı Dil / Diller	İngilizce ve Arapça
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Serbest Meslek / Sağlık Sektörü / Diş Hekimliği
E-Posta	07izzetyilmaz07@gmail.com